

Obsah

- 2 Editorial
- 3 *téma*
- 3 Lidová zbožnost v Krušnohoří
a Podkrušnohoří na počátku 19. století
Jiří Wolf
- 19 *preventivní konzervace*
- 19 Výstava Albrecht z Valdštejna
a jeho doba z hlediska ochrany a péče
o vystavené sbírkové předměty
Petra Štefcová
- 28 *muzejní pedagogika*
- 28 ENTER neboli račte vstoupit
Adam Fišer
- 32 *digitalizace*
- 32 Open Source Software:
Nové možnosti prezentace
Jim Spadaccini
- 37 Aplikace Open Source pro prezentace muzeí
v českém prostředí
Aleš Česal
- 39 *materiály*
- 39 Zločinci mezi regály
Petr Mašek
- 45 *zprávy*
- 45 Projekt Areálu zážitkové a poznávací turistiky
Střední Pobřížsko ve Strašicích
Martin Lang, Tomáš Makaj
- 48 Československé dokumentační
středisko 1948–1989
Jitka Hanáková
- 53 *rozhovor*
- 53 Kam směřuje Slezské zemské
muzeum v Opavě?
- 54 *literatura*
- 63 *výstavy*
- 63 Svatý Václav – ochránce České země

Content

- 2 Editorial
- 3 *Focus on*
- 3 Popular religion in Erzgebirge and foothill areas
on the verge of the 19th century
Jiří Wolf
- 19 *Preventive Conservation*
- 19 The Exposition Albrecht of Wallenstein
and his Age in the perspective of protection
and care of the objects
Petra Štefcová
- 28 *Museum Learning*
- 28 Enter – You may enter
Adam Fišer
- 32 *Digitizing*
- 32 Open Source Software:
New Possibilities for Museum
Jim Spadaccini
- 37 Multimedia Presentation
in Czech Republic
Aleš Česal
- 39 *Materials*
- 39 Criminals between Shelves
Petr Mašek
- 45 *News*
- 45 Střední Podbrdsko experience and cultural
tourism site project in Strašice
Martin Lang, Tomáš Makaj
- 48 The Czechoslovak Centre
for Documentation 1948-1989
Jitka Hanáková
- 53 *Interview*
- 53 What trends are there in the Silesian Provincial
Museum in Opava?
- 54 *Reviews*
- 63 *Exhibitions*
- 63 St. Wenceslas – Patron Saint of The Czech Nation

muzeum

Vážení čtenáři,

na cestě za proměnou nejstaršího kontinuálně vycházejícího muzeologického časopisu přinášíme druhé číslo s novou tváří i profilovaným obsahem. Domníváme se, že se nám podařilo složit číslo obsahově pestré, v němž každý z vás nalezne materiál ze svého oboru či profese.

Pozornost vzbuzuje článek Jiřího Wolfa, historika z duchcovského muzea, který se důkladně věnuje Lidové zbožnosti v Krušnohoří a Podkrušnohoří na počátku 19. století, s přihlédnutím k možnostem jejího studia a prezentace. Všem badatelům v této oblasti jistě přijde vhod příloha článku, kterou tvoří Soupis rukopisných modlitebních knížek z první poloviny 19. století ve sbírkách podkrušnohorských muzeí.

Přímo z praxe čerpá článek Petra Maška, vedoucího Oddělení zámeckých knihoven Národního muzea, o zločincích mezi knihovními a muzejními regály. Je bohužel smutnou skutečností, že většina pracovníků muzeí a archivů má již zkušenosti se zloději a poberty rabujícími kulturní dědictví. Petr Mašek na konkrétních příkladech ukazuje, jak se těmto podvodníkům, mnohdy maskovaným za seriózní badatele, bránit a jak lze jejich trestné činnosti alespoň částečně předcházet.

K úspěšné výstavě Albrecht z Valdštejna se z netradičního pohledu vrací článek Petry Štefcové, která se na výstavu dívá očima preventivní konzervace.

Inspirací pro lektory a muzejní pedagogy by se mohl stát edukativní program Enter, financovaný z programu JPD3. Význam takové činnosti Národního technického muzea stoupá vzhledem k dlouhodobému uzavření expoziční budovy.

Digitalizace hýbe nejen světem, ale i muzejnictvím. V současné době nepřímo pomáhá propagaci muzeí na veřejnosti. Vzpomeňme obrovský zájem veřejnosti a médií o portál Evropské digitální knihovny Europeana. S digitalizací je neoddelitelně spojeno další významné téma – možnosti virtuálních prezentací muzejních sbírek. Muzejníci sice nejsou počítačová magové, ale z článku Jima Spadacciniho a příspěvku Aleše Česala se dozvídáme o nástrojích, které umožňují jednoduše a zdarma vytvořit virtuální prezentaci sbírek

Inspirací se pro mnohá města a obce může stát projekt Areálu zážitkové a poznávací turistiky Střední Podbrdsko, který rozjíždějí ve Strašicích. Informaci o Československém dokumentačním středisku přináší Jitka Hanáková. V rámci rubriky Zprávy jsme neváhali položit několik otázek novému řediteli nejstaršího muzea na území České republiky Slezského zemského muzea.

Redakce

Lidová zbožnost v Krušnohoří a Podkrušnohoří na počátku 19. století

Jiří Wolf

několik předběžných poznámek k možnostem jejího studia a prezentace

Tento článek vznikl v rámci grantu GA ČR č. 404 / 08 / 00 29 „Intelektuální a lidová zbožnost v českých zemích v 19. století mezi nacionalismem a novou konfesionalizací“.

The article aims at the possibility of studies in popular religion in the areas of middle and eastern mountains of Erzgebirge and the foothills areas on the verge of the 19th century in a form of sketches. The first portion of the text focuses on the specifics of the area, which is characteristic, among other things, by the survival of protestantism in the mountain villages. The other problems examined are congruences and differences in the religious manners of the 18th and the 19th centuries, as these can be seen in the specific religious elements – devotion to saints, participation on festivals, formation of religious brotherhoods.

Second part of the article notifies the two historical-anthropological types of the Erzgebirge area active in the fall of the 18th century and on the verge of 19th century, which are to be taken as bearers of the popular culture (including popular religion ideas) in the geographical area mentioned. Literally, those who are concerned are the peasant chronicler Michael Wenzel Reichl from Ledvice and the collector of the folk songs from the area between Erzgebirge and the České středohoří (Czech central massive), Adalbert Schöpke. Further, the article pays attention to „ontogenetic“ schemes of popular religion that reveal themselves clearly and most specifically in three stages of life - birth, marriage and death, and in the religious ceremonies related to these turning points of life. The main part of the article is, however, the survey in possible sources for further studies in the popular religion in Erzgebirge area on the verge of the 19th century. The first area of sources is the epigraphics – writings on crosses, sculptures, graves, etc. The second area is iconographics – in given geographic area and time, especially the glass undercoat paint, a typical folk design. Obviously the most valuable source for studies in popular religion on the verge of the 19th century are the manuscripts of prayer books, from which the information on religious manners can be taken examining the owners quotations or the binding itself, but the best information is contained in the prayers and the related decorations.

Region východního a středního Krušnohoří a Podkrušnohoří patří k historicky relativně

málo probádaným oblastem Čech. Obzvláště to platí o „mezidobí“ počátku 19. století, které většinou stojí stranou

téma

Jiří Wolf

je historikem Muzea města Duchcova

muzeum.duchcov@tiscali.cz

Titulní stránka jedné
z rukopisných modlitebních
knih ve sbírkách
Muzea města Duchcova

zájmu badatelů věnujících se ranému novověku i těch, kteří zkoumají vznik a rozmach industrializace v uvedeném prostoru v 19. a 20. století. Marginalita Krušnohoří a Podkrušnohoří v kontextu kulturněhistorického zkoumání předindustriálního období je paradoxně zřejmě umocněna skutečností, že jde o prostorový průsečík německé a české oblasti a tedy o hranici, která by sice mohla vzbuzovat odborný zájem z obou stran, ale v praxi se zdá, že (pro dané období) nikomu badatelsky „nenáleží“. Každopádně nebyla dosud věnována otázce lidové zbožnosti (a v podstatě ani duchovní lidové kultuře) v tomto kraji ve zmíněné době takřka žádná pozornost. Úkolem následujícího krátkého příspěvku proto

bude především naznačit heuristickou základnu, z níž je možno vycházet při studiu fenoménu místní lidové zbožnosti na počátku 19. století a zároveň se pokusit načrtnout některé otázky, které mohou v souvislosti se zmíněným prameným materiálem vyvstat.

Nejprve ze všeho je zapotřebí určit, co vůbec lze rozumět pod označením „lidová zbožnost“. Podle nové české národopisné encyklopedie jde o *skupinové nebo individuální náboženské chování, způsoby oddání se do Boží vůle a plnění náboženských povinností, laicizující v průběhu historického vývoje liturgickou a teologickou dogmatiku i církevně náboženskou praxi*. (Brouček – Jeřábek 2007, 490). V této definici úplně splývá pojem lidové zbožnosti se zbožností zlidovělou. Je třeba mít na paměti, že jsou badatelé, kteří naopak kladou lidové a zlidovělé náboženství do ostrého protikladu jako Paul Boglioni (Vovelle 1977, 7). Ovšem pro poměry, kterým se má tento text věnovat zmíněná česká definice, jako pracovní nástroj plně vyhovuje. Vyžaduje však specifičtější rozčlenění a zúžení pro daný případ. V tomto textu půjde o náboženské postoje příslušníků nižších sociálních vrstev, žijících navíc mimo urbánní střediska regionu. Pozornost bude upřena na obě geograficky, ale také částečně kulturně a nábožensky specifické podoblasti – horskou (později rekatolizovanou, původně převážně luterskou) a podhorskou (původně katolickou nebo záhy rekatolizovanou). Obě oblasti spojuje pro zkoumané období jedno-

Zkoumání konkrétních pramenů k dějinám lidové zbožnosti by měla předcházet úvaha o tom, které prvky v ní přetrvaly ze staršího období a které lze pokládat za inovace. Zároveň by měla být brána v úvahu individualita jednotlivých představitelů lidových vrstev jakožto spolutvůrců i recipientů lidového náboženství, ačkoliv se pochopitelně nelze pouštět do biografických rekonstrukcí v duchu Alaina Corbina (Corbin 2006, *passim*).

Česká strana Krušnohoří byla ještě v první třetině 18. století z náboženského hlediska ojedinělou v prostoru Českého království přetrvávajícím luterstvím, které na některých místech nemělo (vlivem těžké přístupnosti těchto míst z české strany a rovněž v souvislosti s neustálým pohybem hornického obyvatelstva) charakter kryptoprotellantismu obvyklého v jiných, alespoň navenek rekatolizovaných částech Čech (Nešpor, 2006, *passim*), ale šlo o zcela otevřené vyznávání augšpurské konfese přerušené až jezuitskými misemi na konci dvacátých let 18. století¹. Ovšem styk s luterským obyvatelstvem nebylo možno ani poté, s ohledem na blízkost státní a zároveň konfesionální hranice,

Utvrzení obyvatel původně luteránských horských vesnic na české straně v přijaté katolické víře měla v 18. století zajišťována různými prostředky; napří-

MUZEUM 5

*Sv. Martin
(podmalba na skle) ze sbírek
Muzea města Duchcova*

klad účastí na poutích a dalších náboženských slavnostech, šířením úcty ke katolickým světcům nebo zakládáním zbožných bratrstev. Jedno z nich bylo zřízeno v horské obci Fláje, která bývala ohniskem luterství (Hrdý 1899, 31–35) jak o tom svědčí rukopis: *Musicalisches Bruderschafts Buch, der bey dem Hochlöblichen Gottes Haus St: Joannis Baptistae in Fley neu errichteten Bruderschaft unter dem Titul und Schutz der Heiligen Jungfrauen und Martyrin Caeciliae Patronin der Musicanten, welche Bruderschaft zwar schon im Jahr 1735 angefangen, jedoch in seinen vollkommenen Stand gesetzt worden, nunmehr aber durch den wohlehrwürdigen Herrn Pfarrer Sigismundum Kandler als einen Mitglied auff neue promovi-*

*ret und gegründet im Jahr Anno 1751*³. Tato fraternita stejně jako jiné jí podobné vzala za své v dobách josefínských reforem.

Vnější projevem katolické lidové zbožnosti, který naopak přetrval z doby barokní do 19. století, byla účast na tradičních náboženských slavnostech. Každoročně například probíhala 20. září na Teplicku o svátku svatého Eustacha myslivecká slavnost spjatá se mší ve Mstišově, kde se nacházela kaple zasvěcená tomuto patronu lovců, jenž byl uctíván v části zalesněného úpatí Krušných hor. Bratrstvo sv. Eustacha působilo v 18. století také v nedalekém Oseku (Slavičková 2007, 181–200). Mezi nejoblíbenější lidové slavnosti patřilo, podle Gustava Laubeho až do 19. století procesí na den sv. Michaela 29. září z Teplic do Bohosudova (Šejnova). Úcta k archandělu Michaelu mohla být v této oblasti s největší pravděpodobností reliktem protireformačního boje v Krušnohoří, v němž byl rekatolizátorův vzýván jako vůdce nebeského vojska, jehož úkolem je navrátit luterstvím „nakažené vesnice“ zpět do lůna katolické církve (Laube 1902, 42).

Z 18. do 19. století přetrvala v oblasti Krušnohoří a Podkrušnohoří také úcta k jednotlivým svatým typickým pro tento region, která se projevovala v zřizování soch, oltářů, v poutích apod. Mezi takové světce patřil např. sv. Valentin. Úcta k němu je doložena v obou stoletích v Mikulově, Oseku, Novosedlicích (Nake 1913, passim) (Grunnert 1886, passim).

Počátek 19. století se tak z hlediska vnějších projevů lidové zbožnosti jeví na jedné straně jako doba, v níž přetrvávají starší religiozní zvyky barokního údobí (náboženské slavnosti, úcta k typickým svatým) na straně druhé vymizelo sdružování za účelem pěstování náboženského kultu, které bylo neododdělitelně spjato s náboženstvím v 17. a 18. století. To byl z hlediska lidové zbožnosti zřejmě nejvýraznější osvícenský zásah do náboženských dějin krušnohorské a podkrušnohorské oblasti, který poznamenal také jejich podobu na počátku 19. století. Konzervativnost zdejšího prostředí doložitelná dlouhým přetrváním luterství se následně projevila také v případě katolictví, které ač tomu tak nemuselo být, zůstalo i po vydání Tolerančního patentu náboženstvím naprosté většiny obyvatel Podkrušnohoří i Krušnohoří.

Úkolem tohoto textu je, odhlížeje od na první pohled patrných, výše zmíněných kolektivních aktů zbožnosti, upřít rovněž pozornost k vnitřním pohnutkám, které vedly představitele lidových vrstev k prepisování či četbě modlitebních knih, k mešním fundacím, zřizování kapliček a soch, k vytváření podmaleb na skle. Ovšem zaměření na tyto skutečnosti vytváří nutnost zamyslet se nad dalšími, dosud nezkoumanými skutečnostmi. S jakým historicko-antropologickým typem můžeme v naší oblasti počítat. Existovala zde úzká vrstva lidových písmáků typu Vaváka nebo Dlaska, která by nám mohla podat autentický vhled do světa lidové kultury (včetně zbožnosti) na úpatí Krušných hor okolo roku 1800? Další

otázka souvisí s časovými strukturami, v nichž se neodvíjela kolektivní lidová zbožnost ve fylogenetickém rozměru, ale kde se setkáváme s individuální „ontogenezí“ jednotlivce, s milníky lidského života, v nichž se nejzřetelněji mohla projevit lidová zbožnost.

Ta jako součást duchovní lidové kultury měla v našem regionu nositele, z nichž někteří by si v budoucnu zasloužili samostatnou pozornost. V Podkrušnohoří se lze např. setkat se zcela zapomenutou postavou katolického písmáka, jehož jen z nečetných odkazů známé dílo, pokud by se dochovalo do dnešních dob, by zřejmě mohlo být pokládáno za jakýsi zmenšený německý pendant k Vavákovu spisování. O tom-

Kříž z Lahošti u Duchcova. Nápis na soklu připomíná, že jej nechal postavit v roce 1822 sedlák Wenzel Endisch

to zajímavém prameni se dochovaly nepatrné zmínky jen díky záznamům v ledvické obecní kronice a článku písmákova potomka rovněž ledvického sedláka Josefa Reichla o daňovém zatížení selských statků na Duchcovsku ve staré době, otištěném v „Duxer Zeitung“ dne 26. II. 1937. Jedná se o rychtáře z Ledvic Michaela Wenzela Reichla (1733–1821). Reichl pochází z rodiny, která byla v Ledvicích usedlá nejméně od druhé poloviny 17. století (např. v roce 1685 se Reichlové připomínají v trhové knize ledvické). Michael Wenzel Reichl začíná své zápisky někdy označované jako „Tagebuch“ jindy jako „Familienchronik“ léta 1756, v roce kdy vypukla sedmiletá válka. Z Reichlových zápisků bylo možné vyčíst zprávy dosti podobné těm Vavákovým, např. údaje o velkém krupobití dne 19. května 1757, které úplně zničilo žitná pole na Duchcovsku. V roce 1761 si (ke 12. lednu) zapsal, že se stal ledvickým rychtářem. K roku 1762 psal o řádní pruských vojáků, kteří se utábořili u Nového dvora (Neuhof) a pobrali ledvickým obyvatelům vše, co mohli. Dále se v rukopise nacházely záznamy o soupise obyvatelstva, nařízeném Marií Terezií a také o neúrodě v roce 1771. Reichl uváděl též s tím související vysoké ceny obilí (strych žita 16 zlatých, strych ječmene 12 zlatých) a popsal pro oblast Duchcovska hladomor ze zmíněného roku. Ve stejném roce byl podle vlastního svědectví Reichl ještě stále ledvickým rychtářem. Uvádí také jména dalších členů obecní správy, jako byl Anton Schindler, Georg Hofmann nebo Andreas Hofmann. Zbožnost

Michaela Wenzela Reichla, kterou lze ze sekundárních fragmentů jeho zápisů jen obtížně rekonstruovat, se projevovала jeho selským „donátorstvím“, např. tím, že věnoval do ledvické kaple pozlacený kalich. Výše již zmiňovaný děkan Stowasser k tomu poznamenává k roku 1819 *Hoc anno Wenceslaus Reichl rusticus venerabilis 86 annorum senecio ladovicensis ... cupreum calicem inauratum pulchre elaboratum Pragae emendum curavit et capellae ladovicensi donavit...*⁴.

Další zajímavou postavou, vzešlou z lidového prostředí mezi Krušnými horami a Středohořím byl Adalbert Schöpke z Lelova. Zdrojem informací o mentalitě zdejšího selského obyvatelstva na sklonku 18. století je jeho rukopisný zpěvník, který nese titul *Gesangbüchel vor mich Adalberth Schöpke aus Lellowa A. 1786*⁵. Z jeho písní vystupuje představa sedláků jako základu společnosti: *aller Tranck und alle Speiss / kombt her von des Bauern Schweiss / alles muss von ihme leben da / rum gebt ihm Lob und Preyss*⁶. Stejně tak prospěšnost rudných horníků (povolání úzce spjatého právě se zdejším regionem) naznačuje 17. zpěv, nazvaný *Der Bergmann auf der Zeche*⁷, v němž ukazuje, jak se bez rudných horníků neobejde ani zlatník ani voják a dokonce ani krejčí, neboť všechny jejich nástroje jsou vyrobeny z kovu, který musí v potu tváře dobývat právě havíř. Schöpke si zapisoval také písně svých známých z okolních vesnic. Z roku 1783 pochází *Neündtes Lied des Anton Makrausch aus Porysslau*, v níž se zpívá: *Ich bin nicht verbunden und /*

bin auch nicht frey/ kom helle die Stunden / und Lieder die Peyn, nebo si je Schöpke opisoval: *Geschichte in einen Liede von einen Bauern gezogen aus Ekhardischen Tagebuche* z roku 1776

⁸. V jiných písních, zaznamenaných v Schöpkeho manuskriptu, lze sledovat vztah ke smrti *Und wan ich werde gestorben / seyn so schrieb auf mein grabes Stein, hier in diesser finstern / höhle, ruhet die getreue Seele / die gestorben vor der Zeit, bloss / vor Lieb und Traurigkeit*⁹. Tento veršovaný epitaf naznačuje částečný ústup barokních rekvizit z úvah o smrti v myšlení prostých lidí v Podkrušnohoří. Ostatně celý Schöpkeho rukopis je zajímavý svými převážně světskými náměty ve srovnání se starším zpěvníkem Dohutovým sepsaným pro Georga Wiedona¹⁰ a obsahujícím mariánské písně nebo se zpěvníkem Franze Josepha Poltricha z Dolního Jiřetína, kde jsou rovněž obsaženy písně k sv. Janu Nepomuckému, P. Marii, písně o Kristově utrpení na Golgotě¹¹.

Avšak hlavním předmětem našeho zájmu v rámci tohoto textu nejsou jednotliví představitelé duchovní lidové kultury v Podkrušnohoří, jako byl Reichl nebo Schöpke, ale kolektivní mentalitní ovzduší lidové zbožnosti, o němž kdysi v jiné souvislosti psal Dubym citovaný francouzský sociolog Gaston Bouthoul *Derriere toutes les differences et les nuances individuelles, il subsiste une sorte de résidu psychologique stable, fait de jugements, de concepts et de croyances auxquels adherent au fond tous les individus d une meme société* (Duby 1991, 120).

Tkanivo časových struktur zahrnuje v rámci zmíněné lidové zbožnosti cykly, z nichž některé jsou závislé na náboženském kalendáři (pohyblivé i pevné svátky), jiné jsou úzce provázány s demografickými skutečnostmi, jako je narození, sňatek a smrt. Vstupem do křesťanského společenství byl pro každé dítě křest. Zajímavým dokladem o zvycích, které byly s tímto obřadem spjaty, jsou tzv. „Patenbriefy“. Ukázky těchto „kmetrovských listů“ jsou uloženy v duchcovském muzeu. Jeden z nich s výzdobou v podobě barevně kreslených květín a stužkami prošívaných srdcí podepsal *Christoph Kraus von Haan*. Je otázkou zda se jedná o Háj u Duchcova nebo nějaký jiný krušnohorský „Haan“. Z rozhraní Duchcovska a Mostecká však jistotně pochází další „Patenbrief“. Jde o papír čtvercového formátu (14 x 14cm). Z jedné strany se nachází kolorovaná grafika. Uprostřed je čtverec menšího formátu, v něm světec v kněžském rouše (nejspíše sv. František Xaverský) křtící divocha, za ním dvoukolka se zapřaženým oslem, okolo nápis. Zmíněný čtverec je vsazen do kosočtverce, v jehož rozích se nachází latinský nápis „nomen sacrum“ „IHS“, dále Bůh Otec, Syn, Duch Svatý (v podobě holubice). V rozích většího čtverce je rajský strom s hadem držícím jablko, dále čtyři postavy andělů. Na versální straně opět kosočtverec a v něm menší čtverec. V rozích kosočtverce předtištěné biblické citáty. Uprostřed čtverce je předtištěný text *Dieser Brieferinere / dich mein Kind, dass dich heute aus der heil. Taufe / gehoben hat treuer*

/ *Pathe*. Tímto kmotrem byl Anton Rudolf z Loučné (Ladung)¹². Do „*Patentbriefe*“ bývala pro čerstvě pokřtěné dítě vkládána od kmotra mince (Laube 1902, 29-30).

Svatební obřad ve východní části Krušných hor v 19. století popsal podrobně německý badatel Karl Schaffer. Svatba zde trvala většinou dva dny a začínala v domě rodičů nevěsty. Církevní svatební obřad neprobíhal jako ve městě v odpoledních ale v dopoledních hodinách některého všedního dne, nikdy ne v neděli nebo o svátku. Schaffer popisuje detailně průběh celého obřadu, úlohu „*Plampatsche*“, oděvu svatebčanů. Obvyklé bylo kázání „*Predigt*“ nevěstina otce na téma dobrá žena Sára, které si novomanželé vyslechli v kleče, po něm došlo k otcovskému požehnání a pokropení páru svěcenou vodou. Následně se svatebčané vydali v určeném pořadí do kostela (po cestě se výskalo, zněly oslavné salvy a sledovalo se počasí, podle nějž se věštila budoucnost manželského páru). V kostele se všichni rozsadili v pořádku, v němž do chrámu dorazili, respektovalo se pouze rozdělení na ženské a mužské lavice. Po církevním sňatku, jehož součástí byla slavnostní mše, následovalo blahopřání novomanželům, to se odehrávalo buď přímo v kostele (vesničané z Riesenbergu nebo Dlouhé Louky), nebo až doma (Schaffer 1871, 271-277). Zajímavé je zaznamenání svatebního slibu obnoveného po 55 letech společného života, o němž učinil poznámku do jednoho rukopisu P. Wenzel Seeharz

administrátor z Nové vsi v Krušných horách. Tentýž farář píše, že 2. VII. 1809 na svátek Navštívení Panny Marie se odehrála s ohledem na svou vzácnost zvláštní slavnost, při níž ctihodní, šediví manželé Johann Andreas Grumpmann a Maria Anna Grumpmann, rozená Ekertová, oba z Nové vsi č. 7 obdrželi po 55 letech manželského života druhé kněžské požehnání. Slavnosti se prý účastnilo 72 příbuzných obou manželů¹³.

Třetí fází v „ontogenetickém“ cyklu, spjatém s lidovou zbožností byla smrt a pohřeb. Gustav C. Laube píše, že když se přiblížila poslední chvíle umírajícího, byla zhasnuta umrlčí svíce děděná z generace na generaci a stojící před svatým obrázkem. V souvislosti s dalšími lidovými pohřebními zvyklostmi poznamenává tentýž autor, že lidé na Teplicku se pochovávali v černých rakvích s hnědým křížem, pouze děti a svobodní lidé do rakví natřených modře a vyzdobených malovanými květy (Laube 1902, s. 33). Záhy po smrti byla za nebožtíka sloužena zádušní mše, jak to dokládají podrobné rozpisy např. z kostela sv. Šimona a Judy v Zabušanech z let 1827 až 1829¹⁴. Zádušní mše však mohly být, v případě že šlo o fundátory kostela, slouženy i za celé rody. Dochoval se jeden takový fundátorský rodokmen z roku 1815 z Radovesic¹⁵. Víra v očistec, důležité téma barokní ikonografie i hymnografie, se projevovala mj. v pověře doložené z Teplicka tak, že kvílení větru v komíně je nářkem nebohých duší z očistce (Laube 1902, s. 52).

Po naznačení duchovních typů a hlavních mezníků v životě každého křesťana pocházejících z lidového prostředí Podkrušnohoří musíme obrátit pozornost na některé primární prameny, z nichž je možno čerpat informace o lidové zbožnosti v daném regionu na počátku 19. století. Půjde o nápisy na soklech soch, podmalby na skle a rukopisné modlitební knížky.

Nápisy představují ve srovnání s rukopisnými modlitebními knihami i podmalbami na skle pramen, v němž je obsaženo nejméně intimity. Veřejnost a „vnějškovost“ tohoto pramene zdůrazňoval již německý epigrafik Rudolf Maria Kloos (Kloos, 1992, passim). Odlišná je také, ve srovnání s jinými typy pramenů, jejich trvanlivost, kterou mají nepochybně na mysli iniciátoři zřízení nápisu a částečně také jejich realizátoři – kameníci. Nápis na sokl se teše nejen pro daného světce, ale také pro paměť budoucích pokolení. Dobře to charakterizoval známý polský epigrafik Andrzej Biernat, když napsal o nápisích na křížích, sochách a dalších předmětech náboženského kultu: *Wszystkie one maja na celu upamiętnienie czy uwiecznienie w zbiorowej pamięci społeczeństwa pewnych wydarzeń, działań lub osób czy lansowanych postaw, maja o nich informować z pokolenia na pokolenie, sa nastawione na długie trwanie* (Biernat 1987, 26–27).

Některé nápisy jsou opatřeny jen letopočtem, jako litinový kříž s letopočtem 1814, vtesaným do kamenného soklu, uložený dnes v lapidáriu chomutovského

muzea nebo letopočet 1809 na obdobné památce nedaleko Dlouhé Louky v Krušných horách. Jindy je vytesáno nejen přesné datum postavení té které památky, ale také jméno donátora. Na soklu s křížem u Lahošti je následující nápis v kapitále „1822 / WENZL ENDISCH / AUS LOSCH / DEN 31 IAENER“.

Z Mostecky známe památku, na níž je do inskripce přidána i pohnutka, která vedla ke zřízení zmíněného kříže a k jejímu opatření nápisem: *Dieses Kreuz wurde zur grössen Ehre Gottes erbaut von Elisabeth und Mechtildis Seemann im Jahre 1833 Deutsch Zlatnik den 10. Oktober*¹⁶. Zajímavé je, jak nosiče nápisů jako kamenné kříže, které jsou jedním z projevů lidové zbožnosti, mohly být propojeny s démonologickými pověstmi. Na Chomutovsku se vyprávělo o jednom z kamenných křížů z počátku 19. století, že vznikl jako výraz pokání matky, která ve slabé chvíli zavolala na své zlobivé dítě „černého muže“, ten pak skutečně přišel a dítě odnesl neznámo kam (Heimatkunde Komotau 6, 23).

Specifický typ nápisu představuje ten na soklu starší (barokní) sochy Krista, který je zobrazen jako Salvator Mundi na návsi v Jeníkově. Nápis, který připomíná epidemii cholery z roku 1833, se skládá ze tří částí následujícího znění: „Heiland / der Welt / Erbarme dich Unser“, „HeIL WUrDe / Vns DVRCh / BefreIVng / Von Der / Cholera“ a „Salvator Mundi“. Tento nápis dokládá, že vypjatá zbožnost, která provázela epidemie moru v době barokní, měla své pokračování

SOUPIS RUKOPISNÝCH MODLITEBNÍCH KNIH Z PRVNÍ POLOVINY

19. STOLETÍ

ve sbírkách Regionálního muzea
v Teplicích, Oblastního mu-
zea v Chomutově, Oblastního
muzea v Mostě a Muzea města
Duchcova

Regionální muzeum Teplice

1. př. č. 1071/ 87, MS 13, kniha
s červenou (koženou) vazbou
s vtačenými florálními motivy
stříbřité barvy, rozměry 17,5 x
10,5 cm, 183 číslovaných pagin,
novogotická kursiva, bez výtvar-
né výzdoby.

2. př. č. 1069 /87, MS 11, kni-
ha s hnědou koženou vazbou
s fyto-morfními lemy, rozměry
16 x 10,5 cm, 153 číslovaných
stran, novogotická minuskula,
novogotická kursiva z roku
1810 „Geistreiches Gebetbuch
worinn enthalten Andachten am
Morgen und Abend bei der heil.
Mess, Vesper und Kommunion
auch zu denen Heiligen Gottes“

čování i na počátku 19. století, kdy již
pravý mor obyvatelstvo víc jak století
neohrožoval.

Rukopisné farní kroniky poskytují
množství údajů o donátorské praxi sel-
ského obyvatelstva na počátku 19. sto-
letí, aniž by z těchto záznamů vysvítalo,
zda byly zmíněné památky (sochy, kří-
že, boží muka) opatřeny nápisy či niko-
liv. Například v okolí Mariánských Rad-
čic na Mostecku, proslulého poutního
místa, vznikaly kříže, o nichž se zmiňu-
je zdejší kronika: *A(nn)o 1806 3tia Maji
curavit Josephus Haas Molitor superior
in Licquitz crucem novam benedixi post
molum suam in via versus Ratschici-
um positam* nebo *A(nn)o 9.Maji cura-
vit Josephus Förster rusticus in Bruch
crucem novam benedixi post domum
... positam*¹⁷. Ze stejné oblasti pochází
záznam o účtě ke sv. Leonardu, kte-
rý byl v selském prostředí jako patron
proti dobytčímu moru velice oblíben
a jehož socha dodnes stojí v Jeníkově:
*das Bildniss des heil. Leonard wurde
wohltättern... und hiezu tragen bei An-
ton Stirber, Löfler Franz, Anna Eheweib
des Jos.Grässmann, Franz Eckert, Joseph
Geyer, Ehrlich Michael*¹⁸. Jindy známe
i jméno umělce, který se podílel na vý-
zdobě dané památky: *Im Jahre 1820 hat
Joseph Seemann aus Deutschzlatnik die
Stationsbilder vom Karl Rössler Mahler
aus Graupen mahlen lassen*. K vysvěce-
ní křížové cesty byl přizván biskupský
vikář Anton Leonard, farář v Holeši-
cích (dne 20. února 1820). Kázání při
tom měl P. Johann Horn (Pfarrer in
Seidowitz)¹⁹. O svěcení dalšího kříže
vypráví farní kronika ze Souše u Mos-

tu k roku 1829: *Die 16 te Julii benedixi
solemniter habita ad populum brevi...
crucem trabalem in via versus Holtschi-
cium a Michäl Köhler rustico in Trieb-
schütz in agro suo „Göhren“ nuncupato
erectam*²⁰.

Selské donace v souvislosti s epigrafický-
mi památkami se však neomezují jen na
ty kamenné či kovové, inskripce se nalé-
zají v podobě výšivek i na kasulích a ji-
ných církevních oděvech a mezi sedláky
nalézáme mecenáše, kteří podporovali
církev také nákupem liturgického náčiní
tohoto typu. V želenické farní kronice je
připsáno k roku 1828 *Quaesivi benefac-
torem Ecclesiae et in rustico libschicensi
Josepho Zinke inveni benevolum, qui
Casulam auro-lustratam, albam praec-
laram, humeral et omnia necessaria
ornata ad S: Missam celebrandam pro
240 F procuravit et emit*²¹.

Zatímco na zřizování křížů, soch a bo-
žích muk v krajině, stejně jako na získá-
vání liturgického náčiní nebo výtvarné
výzdoby pro kostel, se představitelé lido-
vých vrstev podíleli v naší oblasti částeč-
ně prostřednictvím finančních subvencí
(Scheybal, Scheybalová, 1985, passim),
další dvě kategorie pramenů k lidové
zbožnosti – podmalby na skle a rukopis-
né modlitební knihy – již spadají přímo
do oblasti lidové umělecké tvorby, navíc
již nejsou svázány s „vnějším“ prostorem
krajiny nebo kostela, ale přímo s interié-
rem vesnických obydlí.

K oblíbeným motivům patřila, pokud
jde o podmalby na skle, Svatá Troji-
ce, jak to ukazuje vyobrazení ze sbírek

starého duchcovského muzea, opatřené nápisem v kapitále „S.TRINITAS“ a Svatá Trojice v kombinaci se Svatou rodinou známá z exempláře chovaného v chomutovském muzeu. Mezi uctívané svaté na podmalbách patřil i na počátku 19. století sv. Jan Nepomucký známý v obměnách ze sbírek duchcovského i chomutovského muzea (zde pod č. 651), v druhém případě zobrazený na mostě. Ze zemských patronů je častý svatý Václav (ve sbírkách starého duchcovského muzea). Dalším uctívaným světce byl sv. Josef (chomutovské muzeum pod č. 157) a také oblíbený patron proti požáru sv. Florian nebo sv. Martin dělící se s žebrákem o plášť. Výše již zmiňovaný archanděl Michael byl vymalován s mečem (ochránce pravé víry, v této oblasti proti „luterství“ a také jako „psychostasis“ v poslední okamžik lidského života s vahami v ruce). Důležitým motivem na podmalbách z 19. století je také Ježíšovo srdce „Herz Jesu“ nebo Mariino srdce „Herz Maria“ (vše v duchcovském muzeu). Většina podmaleb je vyzdobena také rostlinnými motivy, s jejichž obdobami se setkáváme jak na lidovém nábytku z naší oblasti, tak ve výzdobě rukopisných modlitebních knížek. Vnější podoba podmaleb na skle s náboženskými motivy, naznačuje správnost výroku Arnolda Hausera o lidovém výtvarném umění: *Der Eindruck der Geschichtslosigkeit und Überzeitlichkeit entsteht durch die Langsamkeit ihrer Entwicklung, doch bewegt sich auch das Langsame im Element der Zeit* (Hauser 1958, s. 339). Podmlaby na skle je sice nutno vidět v kontextu „dlouhého trvání“ stejně jako řadu dalších projevů

lidové zbožnosti nelze je však podobně jako lidové náboženství pokládat za nehybné a strnulé.

Zřejmě nejautentičtějším pramenem při zkoumání niterné zbožnosti raného 19. století jsou rukopisné modlitební knihy (Nešpor 2007, passim). Při jejich studiu jsem vycházel ze sbírek čtyř podkrušnohorských muzeí (seznam těchto rukopisů podávám v příloze). Podobně jako u křížů a soch nesou často letopočet, kdy byly přepsány a také pro koho, občas se objeví jméno přepisovače někdy i knihvazače. Tyto rukopisy, které provázely věřící po celý život a bývaly jim dávány i do rakve ukazují velice dobře struktury lidové zbožnosti na počátku 19. století, včetně pozůstatků barokní lidové zbožnosti.

V jednom z rukopisů nalézáme např. vymalovanou lebku se zkříženými hnáty a svícen s doutnající svíčkou – obvyklé rekvizity barokní „vanitas“, což ještě zdůrazňuje nápis „memento mori“ na pásce, která se vine nad zmíněnými symboly. Výjev provází další nápis, který je modlitbou za zemřelé *O Herr gieb allen Christgläubigen Seelen die ewige Ruh und das ewige Licht leuchtet Ihnen*²². S touto kombinací textu a obrazu je spřízněna modlitba, která mu předchází: *Wenn du über Kirchhof gehst: O gütigster Herr Jesu Christe der du für unser Sunden dein kostbarliges Blut ...so vergossen und so bittere Schmerzen gelitten hast ich bitte dich durch alle deine schmerzliche Blut vergiessungen und Wundenerzeigenden Christgläubigen Seelen deine Barmher-*

3. př. č. 1074/87, MS 16, kniha s hnědou koženou vazbou s fytomorfními lemy, rozměry 18 x 10,5cm, nepaginováno, novogotická minuskula, novogotická kursiva, z roku 1826 „Geistreicher Granat :Apfel, worinen schöne Morgen, Abend, Mess, Beicht und Communion Gebether ...“

4. př. č. 1076 / 87, MS 18, kniha v nepůvodní polokožené vazbě, rozměry 12x 18,5cm, 154 číslovaných pagin, novogotická minuskula, novogotická kursiva

5. př. č. 1139/ 87, MS 48, kniha v pevné kožené vazbě, rozměry 16x 9,5cm, 210 číslovaných pagin, po nich další 211-220, novogotická minuskula, novogotická kursiva „Geistliches Gebethbüchlein, worin schöne Morgen, Abent Messbeicht und Communion zum Hoch Heyligen dreyflätigkeit zu der Mutter Gottes und dem lieben Heyligen Gottes Gebether zu frieden sein mir zu gehörig I.C.L. W.“

6. př. č. 1215/ 88, MS 70, kniha v zrestaurované původní kožené vazbě, 17x 10,5cm, 121 pagin, novogotická kursiva, florální motivy „Katholisches Gebeth Buch“

Oblastní muzeum Chomutov

7. sign. ST 82, kniha v původní hnědé, kožené vazbě na ní majuskuly B. N. (výška 0,5 cm), 16x 10,5 cm, 134 číslovaných pagin, novogotická minuskula (červené barvy) v nadpisech, novogotická kursiva

8. sign. ST 118, kniha v původní kožené vazbě, na hřbetě poškozené, 16,5 x 10cm, 127 číslovaných pagin, novogotická minuskula, novogotická kursiva

Oblastní muzeum Most

9. kniha v původní kožené vazbě s florálními motivy, 18,5 x 11cm, 191 číslovaných pagin, novogotická minuskula, novogotická kursiva „Andachts Buch zum geistlichen Trost und Seelen Nutzen, aus verschiednen schönen Büchern zu sam getragen für die tugendsame Jungfer Franciska Tanneberg in Trübschitz 1820“

10. sign. 31/ruk, kniha v dobové kartonové vazbě béžovo-růžové barvy, 14,5 x 9,5cm, 123 číslovaných pagin, provenience „Hostomitz“
11. sign. 34/ ruk, kniha v tmavě hnědé kartonové vazbě, 16,5 x 9,5cm, 112 folií, novogotická minuskula, novogotická kursiva, „Andachts Übung für Christen J. R.“, provenienční vpisak „Theresia Walter aus Brandau, Oberleutensdorf“
12. sign. 35/ ruk, kniha v kožené pevné vazbě, 19 x 11,5cm, 185 číslovaných pagin, novogotická minuskula, novogotická kursiva, „Gebethbuch zum Andenken für die tugendsame Jungfer Franziska Strümpelin in Trübschitz im Jahre 1826“
13. sign. 36/ ruk, kniha v dobové kožené vazbě, 15,5 x 10cm, 101 číslovaných pagin, novogotická minuskula, novogotická kursiva „Himmlischer Palmgarten mit ausserlösenen Gebethern“
14. sign. 37/ruk, kniha v dobové kožené vazbě, 18 x 11 cm, 181 číslovaných pagin, novogotická minuskula, novogotická kursiva, „Christkatholisches Gebethbuch worinn enthalten sind Morgen, Abend, Mess, Beicht und Kommunionengebether, nebst andern Andachts übungen von meinen lieben Path. Michael Schell, Theresia Schellin“
15. sign. 38/ ruk, kniha v pevné vazbě, potažené černou kůží na ní zlatý floraální potisk, majuskuly R. S. a letopočet 1808, 18 x 11cm, 140 číslovaných pagin, novogotická minuskula, novogotická kursiva
16. sign. 39 /ruk, kniha v pevné kožené vazbě s papírovým pouzdem, potaženým plátnem fialové barvy s floraálními motivy, 18 x 11cm, 92 číslovaných pagin, novogotická minuskula, novogotická kursiva

zigkeit und lass si ruhen in ewigen Frieden, Amen²³. S podobnou modlitbou za zemřelé se setkáváme v modlitební knize provenienčně z Chomutovska *Alle Christgalubige Seelen, lass o Hern ! durch deine grosse Barmherzigkeit in Frieden ruhen, Amen*²⁴. Tamtéž je rovněž modlitba za zemřelé rodiče, sourozence a přátele, v jiném rukopise (rovněž z Chomutovska) se nachází zase modlitba za šťastnou hodinku smrti²⁵.

Dědictvím barokní zbožnosti v modlitebních knihách byla částečně také mystika. Kromě mimořádné oblíbenosti Eckarthausenova spisu *Gott ist die reinste Liebe*, který ovšem rozhodně nepředstavuje barokní mystiku v pravém slova smyslu²⁶, lze v modlitebních knihách z počátku 19. století nalézt také úcty k proslulé španělské mystičce Tereze z Avily, která se u nás, jak to naznačuje známá práce Zdeňka Kalisty, udomácňuje (i mezi představiteli lidových vrstev) již v době barokní (Kalista 1992, s. 166-203). V jednom z mosteckých rukopisů je obrázek sv. Terezy s nápisem *Der Mund des Gerechten / geht mit Weisheit um / und ihre Zung wird reden, was recht ist*²⁷.

Dalšími motivy, které procházejí v podobě vyobrazení studovanými manuskripty je Srdce Ježíšovo, nomen sacrum „IHS“ nebo Arma Christi.

Úcta k srdci Ježíšovu, s níž se setkáváme i na výše zmíněných podmalbách, je sledovatelná také v modlitebních knihách. V jedné takové z Třebušic na Mostecku datované do roku 1820 nacházíme

kresbu zobrazující srdce Ježíšovo s trnovou korunou, křížem a krůpějemi krve, okolo je opis následujícího znění *O mildes, o süßes Herz Jesu ich liebe dich, weil du von Ewigkeit geliebt hast mich, nim meinen Dank dafür*²⁸. Podobné úcty se dostávalo také Božímu jménu „IHS“, které figuruje jako součást supralibros na některých modlitebních knihách. Je také součástí vnitřní výzdoby rukopisných modlitebních knih, v jedné čteme okolo liter „IHS“ provázených srdcem a křížem tento opis *Der Name des Herrn sey gebene von nun an bis in Ewigkeit*²⁹. Dalším zdrojem náboženské úcty bylo v modlitebních knihách Kristovo utrpení a tzv. „Arma Christi“. V jednom ze zmíněných rukopisů je pasáž nadepsaná *Erinnerung des bitteren LEIDEN* přičemž slovo LEIDEN je složeno z žebříku, hřebů, kleští apod. Charakteristická je také úcta k svátosti oltářní, v rukopisech nacházíme zvláštní modlitby typu *Andacht zu den Hochwürdigen Altars Sakrament*³⁰ a také se lze někdy setkat se zobrazením monstrance vtištěné přímo do vazby modlitební knížky.

Arsenál světců, k nimž se čtenáři rukopisných modliteb utíkali, je poměrně rozsáhlý a koresponduje s tím, co bylo dosud řečeno. Figuruje zde sv. archanděl Michael, s nímž se lze setkat jak na podmalbách, tak na zvonech a stejně tak v souvislosti se svatomichalským procesím³¹. Stejně tak zde nalezneme modlitby k svatému Josefu³² a svatému Janu Nepomuckému³³. Na Chomutovsku pak byla obvyklá úcta ke svatým 14 pomocníkům³⁴ (Kvapil 2001, passim).

Brzká industrializace Podkrušnohorského regionu a vymizení kdysi převládajícího německého živlu v oblasti znemožňuje připojit k pramenům vysloveně historického, popřípadě uměleckohistorického charakteru (rukopisné modlitební knížky, epigrafické památky nebo podmalby na skle) zdroje folkloristické (pozůstatky lidové zbožnosti v recentních zvycích nebo autentická místní vyprávění a pověsti), které by naznačily, co ze zmíněných skutečností je stále ještě „živou“ záležitostí. Jen výjimečně nalezneme v německých knihách majících charakter „Heimatsbuchů“ něco z pověsti daného regionu, v nichž se odráží buď pouze lidová zbožnost, nebo také její prolínání s ostatními složkami lidové kultury. Příkladem tohoto vzájemného pronikání různých prvků duchovní lidové kultury je pověst z krušnohorských Flájí: *Jednoho nedělního rána zapráhl sedlák z Flájí své krávy do vozu. Chystal se totiž nedaleko Jiřikovy Výšiny (Georgenhöhe) nasbírat dříví na podpal a pak jej odvézt domů. Brzy dojel na ono místo, naložil dříví a jel zpátky. Když se přiblížil místu, kde vyvěral tzv. Flájský pramen, zaslechl z vesnice kostelní zvon. Najednou se povoz zastavil, zapřažená zvířata stála ani se nepohnula. Když sedlák zjistil, že na cestě není žádná překážka, pokoušel se krávy popohnat bičem, ale marně. Stály jako přimražené. Najednou sedlák zřetelně uslyšel jízlivý smích, který vycházel přímo z Flájského pramene. Potom se ho jakýsi strašidelný hlas zeptal, zda neví, že je dnes neděle. „Co je mi po neděli“, odpověděl sedlák a šlehl bičem po hladině pramene. Znovu zaslechl sedlák smích a ten stejný*

hlas mu říkal: „Jeď dál, dnes do devíti hodin zemřeš!“ Tu se vůz pohnul a zvířata loudavě vyrazila vpřed. Za nimi šel sklíčený sedlák. Když dorazil domů, neměl už ani sílu vypřáhnout a složit přivezené dříví. Pod dojmem otřesného zážitku tentýž den ulehl a během několika hodin zemřel. Ještě ve třicátých letech 20. století upomínal na tohoto sedláka jeho náhrobek na flájském hřbitově. A vesničané, kteří tento náhrobek měli, se vždy pokřivovali (Stadt und Landkreis Dux 1965, s. 293–294).

Tato pověst naznačuje jakési „roubování“ motivů lidové zbožnosti na místní demonologické pověsti a ukazuje jak pozoruhodné informace k tématu lidové religiozity v 19. století v Krušnohoří by mohl dát výzkum mezi pamětníky, ti však pro danou oblast dnes již neexistují.

Text předkládaného článku měl být drobným heuristickým prodrumem, který by formou poznámek naznačil možnosti studia lidové zbožnosti v regionu se silně převládajícím německým obyvatelstvem. Navíc jde o oblast s významným, déle než jinde přetrvávajícím, luterským prvkem. Avšak v průběhu 18. století tento prvek z kraje mizí a následně je zcela vytlačen lidovou zbožností katolickou, částečně protilutersky orientovanou (úcta k archandělu Michaelovi apod.). Mezi místně hojně uctívané svaté patřil sv. Valentin, sv. Eustach apod., k jejichž počtě se v kraji konají nejrozličnější náboženské slavnosti (slavnostní mše, procesí, pouti). Za hlavní prameny ke studiu lidové zbožnosti na počátku 19. století lze poklá-

17. sign. 51/ruk, kniha v červené kožené vazbě s vtlačeným rámečkem, 17,5 x 11cm, 177 číslovaných pagin, novogotická minuskula, novogotická kursiva, „Gott ist die reinste Liebe“, z roku 1823

18. sign. 53/ruk, kniha v dobové červené vazbě se supralibros „IHS“, letopočet „1811“ a jméno vlastnice „M.A.Plachin“, 18 x 11cm, 270 číslovaných pagin, novogotická minuskula, novogotická kursiva

19. sign. 54/ruk, kniha v červené dobové vazbě s vtlačenými florálními motivy, 18 x 11cm, 165 číslovaných pagin, novogotická minuskula, novogotická kursiva, „Christliches Gebetbuch 1809“

20. sign. 55/ruk, kniha v měkké papírové vazbě, 16 x 10 cm, podle obsahu 176 pagin, do knihy vevázan tištěný „Patenbrief“ z počátku 19.století, novogotická minuskula, novogotická kursiva

21. sign. 56/ruk, kniha v pevné, plátěné vazbě, potažené modrým papírem, 15 x 10cm, 156 číslovaných pagin, novogotická minuskula, novogotická kursiva, „Himmels –Leider durch andächtige und kräftige Gebet und Tugend: übungen in sich haltent sehr heilsamer...“

22. sign. 62/ruk, kniha v prosté kožené vazbě, 16,5 x 10cm, 119 číslovaných pagin, novogotická minuskula, novogotická kursiva, „Unterhaltung mit Gott : Gott ist die reinste Liebe“ vlastnický přípisek „Anna Rothin in Oberdorf 1825“

23. sign. 65/ruk, kniha v dobové červené vazbě s vtlačeným křížem, florálními motivy, 17 x 10, 5cm, 139 číslovaných pagin, novogotická minuskula, novogotická kursiva, „Katholisches Gebetbuch, welches mit schönen Morgen Abend und Mess Beicht Kommunion und verschiedenen Gebetern versehen ist.“, vlastnický přípisek „Elisabeth Lösterlin 1831“

24. sign. 69/ruk, kniha v dobové hnědé kožené vazbě, 16,5 x 10,5cm, 63 číslovaných pagin, novogotická minuskula, novogotická kursiva, „Unterhaltungen eines Christen mit Gott und seinen Heiligen von Michael Kajetan Hermann Pfarrer zu Dehlau und k.k. Bezirksvikar und Konsistorial Rath“, z roku 1829

25. sign. 70/ruk, kniha v dobové hnědé kožené vazbě, 17 x 10,5cm, 136 číslovaných pagin + registr, novogotická minuskula, novogotická kursiva, „Krist: / katolisch Gebetbel“, vlastnický vpisec „Ignatz Felgenbaum“ z roku 1839

26. sign. 71/ruk, kniha v dobové kožené vazbě hnědé barvy, 17 x 10,5cm, 225 číslovaných pagin + registr, novogotická minuskula, novogotická kursiva, „Catholisches Bet: buch worinnen Morgen, Abend, Messbeicht und Communion Gebetter...“

27. sign. 74 /ruk, kniha v dobové kartonové, kůží potažené vazbě na ní supralibros s majuskulami „M.F“, 17 x 11,5cm, 137 číslovaných pagin, novogotická minuskula, novogotická kursiva, „Gebetbuch in der Sprache des Herzens“ vlastnický vpisec „Fischer Mechtila in Hoschnitz“ z roku 1818

28. sign. 77/ruk, kniha v dobové kožené vazbě, 17,5 x 11,5cm, 160 číslovaných pagin + registr, novogotická minuskula, novogotická kursiva, „Gebet und Erbauungsbuch besonders für junge Leute nach den Bedürfnissen unsrer Zeiten von Michael Kajetan Hermann“

29. sign. 83 /ruk, kniha v dobové červené vazbě s vtištěným motivem AGNUS DEI, 18 x 11 cm, nepag., novogotická minuskula, novogotická kursiva, „Das Gebetbuch in der Sprache des Herzens“, další přípis „zu haben bey Karl Bürger Buchbinder in Comothau“, provenienční vpisec „das Gebetbuch gehört für mich Katharina Kaiserin den 8. Julii 1805“

dat nápisy na sochách, křížích, božích mukách, dále podmalby na skle a rukopisné modlitební knihy. Vhled do míry sekularizace lidové kultury na přelomu 18. a 19. století v krušnohorském a podkrušnohorském kraji dávají dvě výrazné osobnosti konzervativní katolík vavákovského typu Michael Wenzel Reichel a sběratel lidových písní Adalbert Schöpke. Zajímavou otázkou je také prolínání katolické zlidovělé zbožnosti s jinými složkami lidové kultury např. s velmi bohatou krušnohorskou démonologií (pověst o „černém muži“ z Chomutovska, o flájském prameni apod.). Úkolem tohoto článku bylo pouze upozornit na fenomén krušnohorské a podkrušnohorské lidové zbožnosti na počátku 19. století a nepatrně naznačit možnosti i limity jejího historického výzkumu.

Před budoucími badateli se otvírá relativně široké pole pro bádání nad tímto fenoménem. Ať již půjde o materiálové studie, které naznačí specifika rukopisných, nápisových a uměleckých pramenů v dané oblasti oproti jiným částem Čech nebo o teoreticky zaměřené články, které budou v rámci studia lidové zbožnosti v Krušnohoří a Podkrušnohoří v 19. století zkoumat otázky jako je prožívání posvátna, představy o zasnění nebo rozmezí mezi posvátným a profánním prostorem. To je téma, o němž Jean Claude Schmitt oprávněně v jiné souvislosti napsal: *La notion de „sacré“ et le couple „sacré / profane“ sont chez les historiens d un usage courant, mais pas toujours bien réfléchi* (Schmitt 1992, 19).

Výše zmíněné prameny k dějinám krušnohorské a podkrušnohorské lidové zbožnosti na počátku 19. století (rukopisné modlitební knihy nebo podmalby) představují nejen zásadní zdroj kulturněhistorických i etnografických informací využitelný v odborných studiích i popularizačních člancích, ale jedná se s ohledem na estetické kvality ručně kolorovaných a často bohatě zdobených rukopisů i lidových podmaleb o přitažlivé potencionální exponáty tematických muzejních výstav i stálých instalací.

Prameny:

1. Státní okresní archiv (dále SOKA) Teplice, FÚ Cínovec, ruk. č. 1, Athenaeum sive Universitas Boemo-Zünnwaldensis continens seriem omnium et singulorum memorabilium, fol. 3r-10v
2. SOKA Teplice, FÚ Duchcov, Kniha č. 1, Memorabilienbuch, zápisky P. Stowassera z let 1811–1827,
3. Národní archiv Praha, fond „Náboženská bratrstva 74“, Fláje X /11
4. SOKA Teplice, FÚ Duchcov, Kniha č. 1, Memorabilienbuch, zápisky P. Stowassera z let 1811–1827
5. Regionální muzeum (dále RM) Teplice, sbírka rukopisů, MS 47 (137/87)
6. RM Teplice, sbírka rukopisů, MS 47 (1137/87), pag. 47–54
7. RM Teplice, sbírka rukopisů, MS 47 (1137/87), pag. 56–57
8. RM Teplice, sbírka rukopisů, MS 47 (1137/87), pag. 25, pag. 64–66
9. RM Teplice, sbírka rukopisů, MS 47 (1137/87), pag. 41–43
10. Muzeum města (dále MM) Duch-

- cova, Sbírka rukopisů,
R-35, Wiedonův zpěvník
11. Oblastní muzeum (dále jen OM)
Chomutov, sbírka rukopisů, ST 78,
„GesamckBüchel vor mich Franz
Joseph Poltrich Stadt Niedergeorg-
enthal und 15. April“
12. MM Duchcov, Sbírka grafiky,
G-109, Patenbrief
13. SOkA Most, FÚ Nová ves v horách,
i. č. 8, ev. j. 8, pag. 163–164
14. MM Duchcov, S-XIX,
FÚ Zabrušany, karton č. 2
15. Tento rodokmen se nachází v majet-
ku pana Ladislava Faigla z Kostomlat
16. SOkA Most, FÚ Slatinice, i. č. 909,
evid. j. 719 „Verzeichniss der reli-
giösen Standbilder in der Pfarrge-
meinde Deutsch Zlatnik 1856“
17. SOkA Most, FÚ Mariánské Radči-
ce, i. č. 90, invent. j. 90, nepag.
18. SOkA Most, FÚ Holešice, Memora-
bilienbuch 1735–1893, pag. 48
19. SOkA Most, i. č. 1, invent. j. 1, „Li-
ber memorabilium Ecclesiae Paro-
chialis Teuto-Zlatnicensis, nepag
20. SOkA Most, FÚ Souš, inv. č. 2, evid.
j. 1, Liber tripartitus“ pag. 143.
21. SOkA Most, FÚ Želenice, inv. č. 1,
evid. j. 1, Ecclesia Selnicensis.
22. Oblastní muzeum (dále OM) Most,
sbírka rukopisů, 35/ruk, pag. 184
23. Ibidem
24. OM Chomutov, sbírka rukopisů,
ST 118, pag. 127
25. OM Chomutov, sbírka rukopisů,
ST 82, pag. 112
26. OM Most, sbírka rukopisů,
88/ruk, MM Duchcov,
sbírka rukopisů, R-26, R-27, R-36
27. OM Most, sbírka rukopisů,

- 39/ruk, pag. 34
28. OM Most, sbírka rukopisů,
40/ruk, pag. 86
29. Ibidem, pag. 75
30. OM Chomutov, sbírka rukopisů,
ST 118
31. OM Chomutov, sbírka rukopisů,
ST 82

Literatura:

- Anonymus, Geschichtliche Darstellung
über den Ursprung des Mariaschnee-
-Festes in der königl. Stadt Brüx (Aus
einer alten Handschrift), Saaz 1847
- Biernat, A. 1987: Dziewietnastowi-
eczne napisy epigraficzne na ziemiach
Królestwa Polskiego, Wrocław.
- Brouček, S. – Jeřábek, R. 2007: Lido-
vá kultura (národopisná encyklopedie
Čech, Moravy a Slezska) I-III., Praha.
- Corbin, A. 2006: Na stopě neznámému,
znovunalezený svět Louise Francoise
Pinagota 1798–1876, Praha.
- Cori, J. N. 1889: Geschichte der königl.
Stadt Brüx, Brüx.
- Duby, G. 1991: L histoire continue, Paris.
- Grunert, J. R. 1886: Osseg, Historisch-
-topograph. Führer für Ossegg und
Umgebung, Dux.
- Hauser, A. 1958: Philosophie der
Kunstgeschichte, München.
- Heimatkunde des Bezirkes Komotau
1929: 2. Band. Kultur, 5. Heft : Die
Kunstdenkmäler, Komotau..
- Heimatkunde des Bezirkes Komo-
tau 1931: 2. Band. Kultur, 6. Heft : Die
Kunstdenkmäler, Komotau.
- Heimatskunde des politischen Bezirkes
Komotau 1898: Komotau.
- Heimatskunde des politischen Bezirkes
Teplitz 1885: Teplitz.

30. sign. 85/ruk, kniha v původ-
ní kožené vazbě s vtištěným flo-
rálním rámečkem, 16,5 x 10cm,
192 číslovaných pagin, novogo-
tická minuskula, novogotická
kursiva, „Goldener Him(m)el-
-Schlüssel“

31. sign. 88/ruk, kniha v původ-
ní kožené vazbě se supralibros
v podobě „A.B“, 16x 11cm, 384
číslovaných pagin, novogotická
minuskula, novogotická kursiva,
„Gott ist die reinste Liebe. Mein
Gebeth und meine Betracht-
tung“, vlastnický vpisec „Anton
Brandl 1827“

32. sign. 90/ruk, kniha v dobové
kožené vazbě s vtištěným florál-
ním orámováním a se suprali-
bros majuskuly „L.W“, nomen
sacrum „IHS“ v kartuši a leto-
počet „1806“, 17,5 x 11cm, 182
číslovaných pagin, novogotická
minuskula, novogotická kursor-
siva, „Tägliches Handbüchlein
allwo šöne Morgen: Mees Beicht
und Communionen Gebetter
und andere šöhne gebether und
litaneyen darinen zufinden sind
geschrieben in Jahr 1801“

Muzeum města Duchcova

33. rukopis č. 8 (přir. č. 4753),
kniha v dobové kožené vazbě
s fytomorfní ražbou, 14x 9cm,
219 číslovaných pagin, novogo-
tická minuskula, novogotická
kursiva, „Geistliches Laabsaal
darinen seher Krafftige Morgen,
Abend Messbeicht...“ vlastnic-
ký vpisec: „Bernard Preyss in
Liequitz gehoret, das Bücher-
lein geschehne den 15. Februarii
Anno 1803 in Nro 60“

34. rukopis č. 9 (přir. č. 4754),
kniha v dobové červené papíro-
vé vazbě s ornamentální výzdo-
bou, 18x 12cm, 99 číslovaných
pagin, novogotická minuskula,
novogotická kursiva, v růžovém
věnci, který přidržuje šedo-
rudý pták (na pag. 99) červený
nápis v novogotické minuskule
„Maria Elisabetha Putzin Anno
1816“ pod tím pod tím iniciály
„F.H.“

35. rukopis č.10 (přír. č. 4755), kniha v dobové červené papírové vazbě se stříbrným fyto-morfním rámováním s motivem monstrance na přední i zadní desce vazby, 18 x 11,5cm , 92 číslovaných pagin, novogotická minuskula, novogotická kursiva, „Andachts Buch zum Christlichen Heil und Seelennutz“ z roku 1820

36. rukopis č.16 (přír. č. 4761), kniha v původní papírové vazbě, potažené hnědou kůží, 15x 10cm, 247 číslovaných pagin, novogotická minuskula, novogotická kursiva, „Gebethbuch für katholische Christen...“ z roku 1805

37. rukopis č.19 (přír. č. 4764), kniha v pevné polokožené vazbě, na hřbetě zlatý nápis „Gebetbuch“, nad tím mladší štítek (zač.20.století)s číslem „280“, 17 x 10,5cm, 192 číslovaných pagin, novogotická minuskula, novogotická kursiva, 192 číslovaných pagin, z roku 1804

38. rukopis č. 26 (přír. č. 4771), kniha v dobové černé kožené vazbě, přední deska lemována vtištěnými zlatými rozvilinami, nahoře supralibros s iniciálami M:K:, dole letopočet „1822“, hřbet rovněž zlatě zdoben, 18,5 x 11cm , 106 číslovaných pagin, novogotická minuskula, novogotická kursiva, „Gott ist die reinste Liebe“, text z roku 1815

39. rukopis č. 27 (přír. č. 4772), kniha v dobové pevné kožené vazbě se zlacenými okraji a jednoduchými ornamenty v rozích, se 4 zlacenými proužky na hřbetě, 16,5 x 9,5cm, 182 nečíslovaných pagin, novogotická minuskula, novogotická kursiva, „Gott ist die reinste Liebe von Eckarthausen“, vlastnický vpisec „Josef Selber 1804“

40. rukopis č.36 (přír.č.4781), kniha v dobové papírové vazbě červené barvy se zlatou ornamentální ražbou, 17x 12cm, 190 číslovaných pagin, novogotická minuskula, novogotická kursiva, Gebethuechlein - Gott ist die reinste Liebe“ z roku 1806

Hrdy, J. 1899 Fleyh. Ein Beitrag zur Geschichte des Erzgebirges, EZ 20/1899, s. 11–13, 35–37, 53–55

Kalista, Z. 1992 : Ctihodná Marie Elekta Ježíšova (po stopách španělské mystiky v českém baroku), Kostelní Vydří.

Kloos, R. M. 1992 : Einführung in die Epigraphik des Mittelalters und der frühen Neuzeit, Darmstadt.

Krahl, I. 1914: Geschichte der königl. Stadt Komotau, Komotau.

Kreuz, A. s. a.: Geschichte der Stadt Dux, Dux.

Kvapil, J. 2001: Ze zahrádky do zahrady anebo od Hortulu animae k Štěpné zahradě Martina z Kochemu (utváření modlitební knihy barokního typu), Ústí nad Labem

Laube, G. C.1902 : Volkstümliche Überlieferungen aus Teplitz und Umgebung, Prag.

Nake, J., 1913: Geschichte von Weiskirchlitz, Weiskirchlitz 1913

Nešpor, Z. R. 2006: Náboženství na prahu nové doby (Česká lidová zbožnost 18. a 19. století), Ústí nad Labem.

Nešpor, Z. R. 2007: „Vzduch k Bohu dychtící“. Rozprava o (300) nepísňových lidových náboženských rukopisech z 18. - 19. století,

Český lid 2007 / 3, s. 225-256

Reidl, F.X. 1886: Beitrag zur Geschichte von Dux, Dux.

Schaffer, K. 1871: Die Bauernhochzeit in der Gegend um Ossegg, MVGDB 1871/ IX, s. 271–77

Scheybal, J. V. - Scheybalová J. 1985 :

Umění lidových tesařů, kameníků

a sochařů v severních Čechách,

Ústí nad Labem

Schmitt, J. C. 1992 : La notion de sacré

et son application a l histoire du christianisme médiéval, Cahiers du Centre de recherches historiques,

Avril 1992 / 9 s. 19

Slavíčková, H. 2007: Barokní kaple svatého Eustacha ve Mstišově (1707–2007), Porta bohemica 4, s. 181-200

Stadt und Landkreis Dux, 1965: Miltenberg.

Urban, M. 1902: Eine Hochzeit um Ossegg vor fünfzig Jahren, EZ 23/1902 s. 58–63

Vařeka, J. 1962: Lidové stavby ve východním Krušnohoří, Sborník Severočeského muzea, Společenské vědy,-historia 3–1962, s.225-237

Vovelle, M. 1977: La religion populaire: problemes et méthodes, Le monde alpin et rhodanien Année 1977, s. 7–32

Výstava Albrecht z Valdštejna a jeho doba z hlediska ochrany a péče o vystavené sbírkové předměty

Petra Štefcová

Basic task and goal of preventive care of collection objects in a museum, gallery, archive and other expert institutions custody is securing of optimal conditions for their preservation in any situation, i. e. in depository, packing, transport, etc. The construed article aims on illustrating the application of these fundamentals in praxis; on the basis of practical examples from the flourishing exposition¹ „Albrecht of Wallenstein and his age“, which took place between 15-11-2007 and 02-03-2008 in the Wallenstein riding hall in Prague, there is a depiction of configuration, regulation and controll of microclimate parameters (temperature T and relative humidity RV) and irradiation.

Základním úkolem a cílem preventivní ochrany a péče o sbírkové předměty ve správě muzeí, galerií, archivů a ostatních obdobných institucí je zajištění optimálních podmínek pro jejich uchování, a to na všech místech a za všech situací (tj. v depozitářích, v expozicích, při balení, transportu aj.).

Předkládaný článek si klade za cíl ilustrovat aplikaci těchto zásad v praxi; na konkrétních příkladech z návštěvnický úspěšné výstavy¹ „Albrecht z Valdštejna a jeho doba“, která se uskutečnila ve dnech 15. 11. 2007 až 2. 3. 2008 v prostorách Valdštejnské jízdárny v Praze je proveden popis nastavení, řízení a kontroly mikroklimatických parametrů (teploty T a relativní vlhkosti RV) a osvětlenosti.

PŘÍPRAVA VÝSTAVY A JEJÍ REALIZACE

Vystavované sbírkové předměty

Na výstavě, kterou připravoval tým historiků z Národního muzea a Vojenského historického ústavu ve spolupráci s řadou dalších odborníků a firem, bylo vystaveno celkem 727 sbírkových předmětů, a to včetně desítek zahraničních zápůjček z Itálie, Rakouska, Německa, Holandska, Švédska, Dánska a Maďarska.

Nosným prvkem expozice byla výtvarná díla (malba, kresba, grafika, sochař-

ské a řezbářské artefakty) s návazností na okruh umělců shromážděných původně kolem pražského rudolfínského dvora. Kromě obrazů byla na výstavě představena rovněž i široká paleta výrobků uměleckých řemesel a předmětů praktického významu (např. zbraně, vojenské prapory, sklo, keramika, nábytek, historické mapy, mince a medaile, astronomické přístroje nebo kord, sedlo či jezdecké boty Albrechta z Valdštejna), ale i pokojíček pro panenky z první poloviny 17. století aj.

Výstavní mobiliář

Převážně pro instalaci tištěných do-

preventivní konzervace

Petra Štefcová

je vedoucí oddělení
preventivní konzervace
Národního muzea
petra_stefcova@nm.cz

kumentů (dopisů, knih apod.) byly určeny **pultové vitríny** o rozměrech 1400 x 700 x 800 mm; k vystavení větších exponátů (zbraně, oděvy, astronomické přístroje atp.) byly pak použity **solitérní vitríny** s čtvercovým nebo obdélníkovým půdorysem (výška vitrín 2100 mm, půdorysné rozměry 700 x 700 mm nebo 700 x 1400 mm).

Celkové osvětlení a osvětlení vitrín

Výstavní prostory Valdštejnské jízdárny jsou tvořeny hlavním sálem, menším sálem pod balkónem a balkónem. Východiskem pro návrh osvětlení byla jak architektonická koncepce výstavy, tak požadavky na osvětlení volně instalovaných plošných a prostorových exponátů a vitrín. Pro vysoce citlivé exponáty byla požadována maximální hladina osvětlenosti 50 lux (např. grafika), pro středně citlivé 150 lux (např. olejové obrazy). Skutečně nastavené hladiny osvětlenosti pak vycházely z těchto maximálních hodnot stejně jako z požadavků na celkovou světelnou atmosféru výstavy, která měla mít charakter scénického osvětlení mírně doplněného rozptýleným světlem. Po dokončení instalace sbírkových předmětů tak byly hlavní lustry vypnuty a zapnuto bylo nepřímé zářivkové osvětlení stejně jako v lištách zabudovaná směrová svítidla (osvětlující exponáty, doprovodné texty a popisky). Pro osvětlení **pultových vitrín** byla použita atypická svítidla instalovaná shora na vnější straně vitrín; tedy hliníkový profil o délce 1400 mm, do kterého byl upevněn pásek se svíticími diodami (LED) o výkonu 14 W vsazený do krytu z lakovaného oce-

lového plechu, přičemž kryt sloužil nejen k upevnění svítidla na vitrínu, ale i jako clona, eliminující přímé oslnění i odrazy od svíticích diod. Regulovatelný zdroj 24 V, použitý k napájení diod, umožnil přesné nastavení hladiny osvětlenosti na vystavených exponátech. **Solitérní vitríny** byly osvětleny podhledovými svítidly (s možností směrování) s výkonovými svíticími diodami 2,5 W a úhlem poloviční svítivosti 40°. Svítidla byla osazena do stropní desky a napájena z regulovatelného zdroje, který umožnil dosažení přesné hladiny požadované osvětlenosti³.

PÉČE O VYSTAVENÉ SBÍRKOVÉ PŘEDMĚTY

Podmínky péče o vystavované sbírkové předměty byly s oddělením preventivní konzervace Národního muzea konzultovány průběžně ve všech stádiích přípravy a realizace výstavy. Vzhledem k tomu, že klima ve výstavních prostorech Valdštejnské jízdárny je zajišťováno centrálním vzduchotechnickým zařízením, bylo nastavení parametrů relativní vlhkosti a teploty provedeno dle požadavků oddělení preventivní konzervace NM a vycházelo z podmínek, určených zapůjčiteli jednotlivých exponátů. Oddělení preventivní konzervace pak následně provádělo dohled nad dodržováním dohodnutých mikroklimatických podmínek i po celou dobu trvání výstavy.

Hlavní negativní faktory působící na vystavené sbírkové předměty

Mezi hlavní negativní faktory, působící na vystavené předměty v expozicích, lze zařadit nevhodnou teplotu, nevyhovu-

jící relativní vlhkost a špatné světelné podmínky (osvětlenost). Je chvályhodnou skutečností, že vymezení vhodných klimatických a světelných podmínek je v současné době již běžnou součástí výpůjčních smluv; v některých případech jsou tyto podmínky zakotveny přímo ve smlouvě o výpůjčce, jindy jsou součástí tzv. „condition report“. Ve smlouvách deklarované hodnoty relativní vlhkosti a teploty se pohybovaly v rámci hodnot doporučených v odborné literatuře obecně² a při studiu příslušných smluv (resp. condition reportů) nebyl zjištěn žádný zvláštní požadavek, vymykající se obecně požadovaným hodnotám.

Negativní vliv relativní vlhkosti a teploty

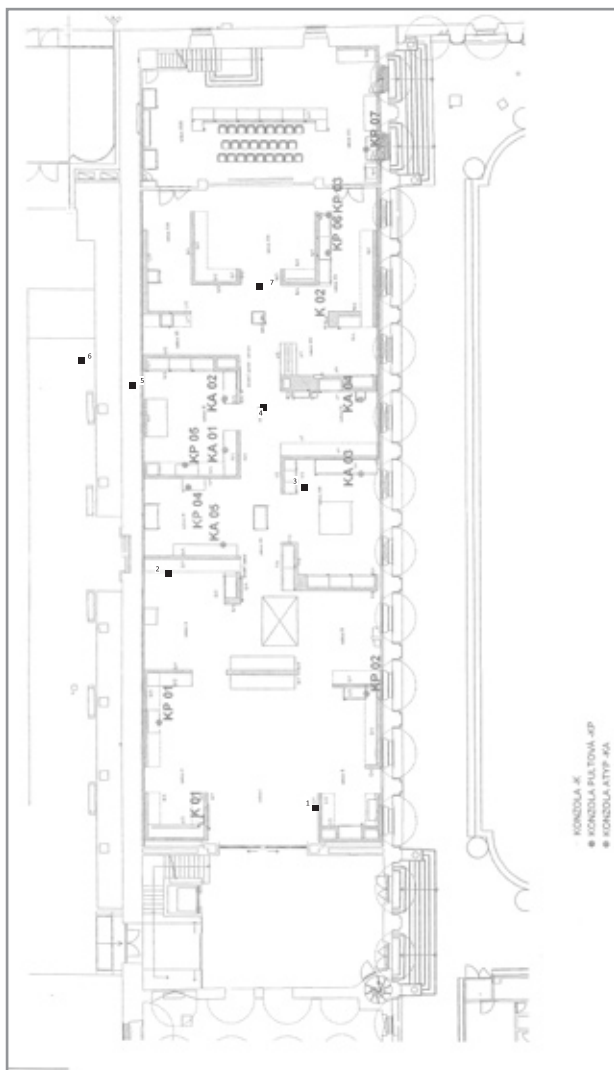
Jak je obecně známo, vlhkost a teplota jsou dvě fyzikální veličiny, které spolu velmi úzce souvisí a v této vzájemné vazbě v některých případech i velmi významně ovlivňují řadu fyzikálních a chemických procesů, které v materiálu (materiálech) sbírkového předmětu v průběhu času probíhají. Rychlost chemických (v případě sbírkových předmětů materiálově-degradačních) reakcí prudce stoupá s rostoucí teplotou; přítomnost vlhkosti pak podmiňuje významnější reakce s oxidy síry přítomnými v ovzduší. Zvýšená vlhkost spolu s teplotou vytváří podmínky pro některé typy biologického poškození. Vlhkost ovlivňuje fyzikální parametry těch materiálů, které jsou schopny ji pohlcovat (např. dřevo) a v důsledku náhlých výkyvů vlhkosti tak může dojít zejména u masivnějších předmětů k vážnému strukturnímu poškození (deformace, praskání).

V uzavřeném prostoru, kde se nemění obsah vodní páry ve vzduchu, dochází při zvyšování teploty ke snižování relativní vlhkosti, při snižování teploty vzduchu pak ke zvyšování relativní vlhkosti. Z grafu závislosti relativní vlhkosti a teploty (hygrometrický graf) je známo, že změna hodnoty relativní vlhkosti při změně teploty o jeden stupeň je tím větší, čím vyšší je teplota. Čím nižší je teplota, tím snáze lze dodržet stálou relativní vlhkost (malé kolísání teploty při hodnotách nad 20°C vyvolá velké změny relativní vlhkosti, zatímco malé kolísání teploty při hodnotách kolem 15°C vyvolá jen nevýznamné změny relativní vlhkosti).

Kromě toho je třeba mít na paměti, že by nemělo docházet k prudkým (skokovým) změnám v hodnotách relativní vlhkosti (a teploty), rozhodně ne o více než 5% (relativní vlhkost) či 2 resp. 5°C (teplota) v průběhu 24 hod. Důvodem je skutečnost, že při velkých a náhlých výkyvech vlhkosti dochází k objemovým změnám některých materiálů (viz poznámka výše) nebo může docházet k mobilizaci solí v porézních materiálech či ke změně stupně hydratace solí a jejich rekrystalizaci. Nežádoucím jevem je rovněž pravidelné střídání odpařování a kondenzace vody na povrchu předmětů (zejména při teplotě okolo rosného bodu); jeho důsledkem je např. koroze kovových materiálů².

Negativní vliv působení světla

Pokud jsou muzejní objekty (sbírkové předměty) umístěny v expozicích a tedy vystaveny působení světla (ať již při-

Obr. 1 Schematické znázornění umístění dataloggerů v hlavním výstavním sále Valdštejnské jízdy

- 1 > datalogger v prostoru, na začátku výstavního sálu (viz obr. 2)
- 2 > datalogger ve vitrině se starými tisky (viz obr. 9)
- 3 > datalogger ve vitrině u okna se starými tisky (viz obr. 8)
- 4 > datalogger ve vitrině s nábytkem (viz obr. 7)
- 5 > datalogger ve vitrině s oblekem a botami (viz obr. 5)
- 6 > datalogger ve vitrině s jezdeckými botami Albrechta z Valdštejna (viz obr. 6)
- 7 > datalogger ve vitrině s tisky (viz obr. 10)

rozeného či umělého), pak by vždy měla být proměřena intenzita tohoto osvětlení (a to včetně intenzity UV záření). Je obecně známo, že nastavením vhodných světelných podmínek lze předcházet poškození sbírkového předmětu, které je v případě působení světla kumulativní a nevratné.

Množství světla, které dopadá na objekt, je nazýváno

osvětlenost nebo intenzita osvětlení. Dá se charakterizovat jako množství vizuálně vyhodnoceného záření (světelného toku) vyjádřeného v lumenech (lm), které dopadne na jednotku povrchu. Osvětlenost je tedy dána poměrem světelný tok/plocha a je vyjádřena v jednotkách l.m^{-2} , přičemž měřena je v jednotkách označovaných jako lux.

Citlivost jednotlivých materiálů vůči působení světla je velmi rozdílná. Zatímco anorganické materiály (např. kovy a silikátové materiály) jsou téměř inertní, většina organických materiálů může být světlem vážně poškozena nebo i zcela zničena. To je dáno vazebnou energií molekul organických látek, srovnatelnou s energií záření ve viditelné a zejména v ultrafialové oblasti. Záření z infračervené oblasti vyvolává

lokální zvýšení teploty a jevy s tím spojené (např. nerovnoměrné objemové dilatace); tento typ poškození materiálu světlem je v našich podmínkách nevýznamný. Záření z viditelné a hlavně z ultrafialové (UV) oblasti iniciuje zejména v organických materiálech fotochemické reakce. Míra účinku je nepřímou úměrná vlnové délce záření.

Relativně nejcitlivější na působení světla jsou organická barviva a inkousty, textil, kůže, papír, barvené dřevo, organická pojiva. Většina anorganických materiálů je vůči světlu odolná. Ale i sklo, barevné glazury, emaily a vzácné kameny mohou za určitých podmínek měnit dlouhodobým působením silného světla (např. slunečního záření) svou barvu.

Většina světelných zdrojů (žárovky, halogenové žárovky a zářivky) emituje kromě světelné energie i energii tepelnou; světelné zdroje se zahřívají a zahřívají i své bezprostřední okolí. V ideálním případě by proto neměly být umístěny uvnitř vitrín, neboť v uzavřeném, relativně malém prostředí vitríny mohou zvýšením teploty významně ovlivnit a zásadně změnit mikroklima (zejména relativní vlhkost, která s teplotou úzce souvisí – viz bod 3.1.1).

Měřicí přístroje a zařízení

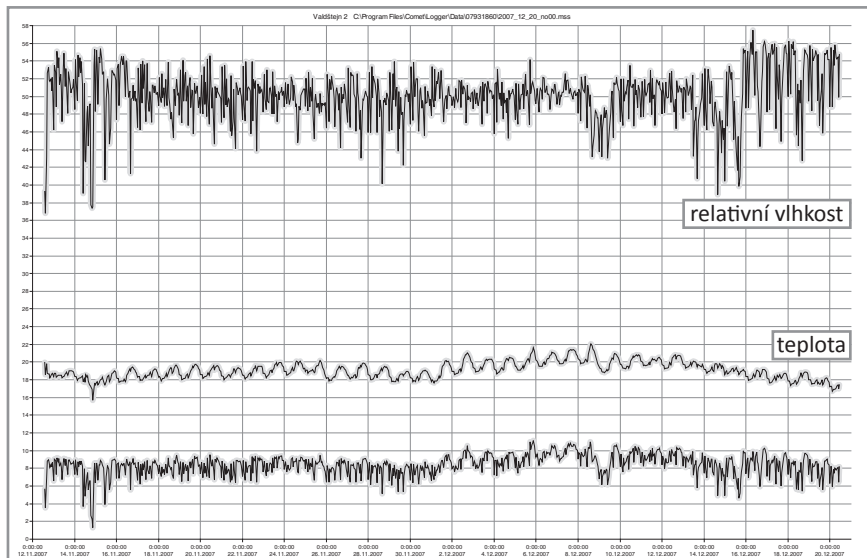
Centrální vzduchotechnický systém (resp. systém měření a regulace) ve Valdštejnské jízdárně umožňuje grafický záznam průběhu hodnot relativní vlhkosti a teploty v nastaveném časovém intervalu (ukázka viz obr. 3); oddě-

Tab. I a)	T	RV	Tab. I b)	T	RV	Tab. I c)	T	RV	Tab. I d)	T	RV	Tab. I e)	T	RV
min	15,7	22,3	min	15,7	36,8	min	15,9	32,0	min	16,1	32,0	min	17,3	22,3
max	24,4	61,3	max	20,2	55,4	max	22,1	58,3	max	22,0	59,6	max	24,4	61,3
prům	19,3	51,1	prům	18,7	49,9	prům	18,6	51,4	prům	19,0	50,1	prům	20,4	52,6
odchylka	1,4	5,2	odchylka	0,6	2,9	odchylka	1,4	3,5	odchylka	1,1	6,9	odchylka	1,4	5,6

Tab. I Výsledky statistického zpracování naměřených hodnot teploty a relativní vlhkosti z dataloggeru umístěného na začátku výstavního sálu; a) v období od 12. 11. 2007 do 3. 3. 2008 b) v období od 12. 11. 2007 do 30. 11. 2007 c) v období od 1. 12. 2007 do 31. 12. 2007 d) v období od 1. 1. 2008 do 31. 1. 2008 e) v období 1. 2. 2008 až 3. 3. 2008

lení preventivní konzervace používalo k měření a záznamu hodnot relativní vlhkosti, teploty a osvětlení níže popsané komerčně vyráběné přístroje.

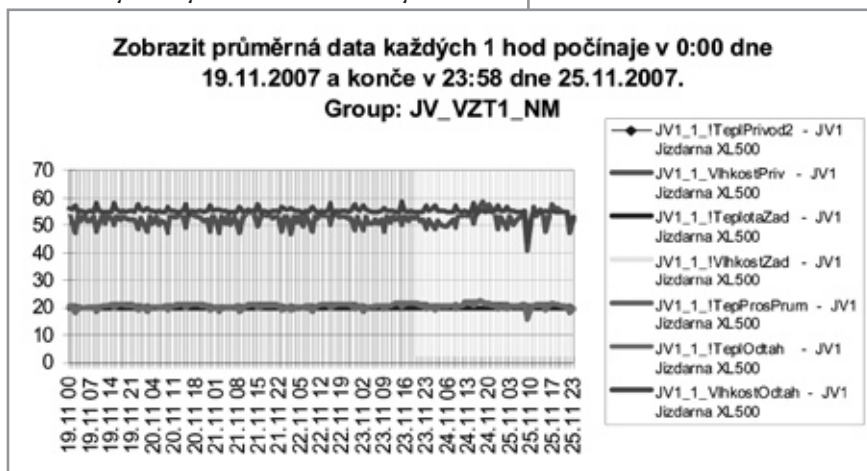
Pro **měření teploty a relativní vlhkosti (kontinuální /nepřetržitě/ měření)** byly využity dataloggeru Comet typ S 3120. Tento **záznamník teploty a relativní vlhkosti s displejem** je určen pro měření a záznam okolní teploty a relativní vlhkosti vzduchu; naměřené hodnoty včetně vypočtené teploty rosného bodu jsou zobrazovány na LCD displeji a poté ukládány v nastavitelném časovém intervalu do vnitřní paměti přístroje. Veškerá nastavení a ovládání záznamníku se provádí pomocí počítače; z paměti záznamníku lze naměřené hodnoty přenést pomocí komunikačního adaptéru do osobního počítače k vyhodnocení. Záznamník hlídá minimální povolené napětí baterie a jeho pokles pod dovolenou mez indikuje na displeji. K **jednorázovému měření osvětlení** byl použit luxmetr s číslicovou indikací (typ PU 550, výrobce Metra Blansko). K měření osvětlení se používá čidlo s křemíkovou fotodiodou ve tvaru sondy, umístěné v pouzdru. Součástí sondy je kosinový nástavec pro korekci směrové chyby měřeného optického záření. Křemíková fotodioda je opatřena soustavou optických filtrů zajišťujících spektrální citlivost blízkou spektrální citlivosti lidského oka. Vlastní sonda se připojuje k přístroji pomocí konektoru v čelní části přístroje. Hodnotu naměřeného osvětlení lze odečítat na displeji, napájení přístroje je zajištěno baterií (napětí 9V).

VÝSLEDKY MĚŘENÍ A JEJICH HODNOCENÍ

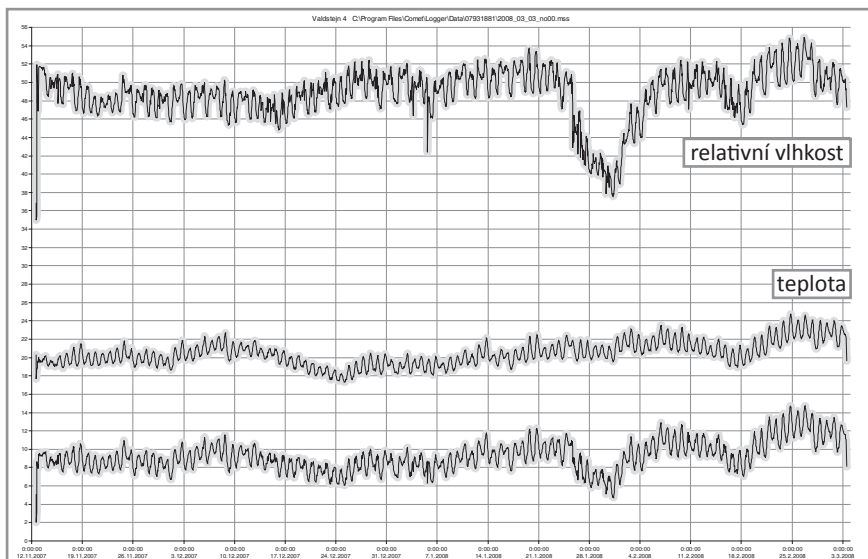
Do výstavních prostor bylo umístěno celkem 8 dataloggerů; dva z nich přímo v prostoru expozice (na začátku a na konci výstavního sálu) a celkem šest dataloggerů bylo instalováno do vitrín s vybranými, zvláště citlivými

Obr. 2 Ukázka grafického záznamu průběhu hodnot relativní vlhkosti a teploty ve výstavním sále v období od 12. 11. 2007 do 16. 12. 2007 (záznam z dataloggeru Comet, odd. preventivní konzervace NM, umístění: na začátku výstavního sálu, zakreslení přesného umístění – viz obr. 1)

exponáty (staré tisky, jezdecké boty Albrechta z Valdštejna, nábytek). Přesné rozmístění jednotlivých dataloggerů v prostoru výstavního sálu je zakresleno na plánu (obr. 1).

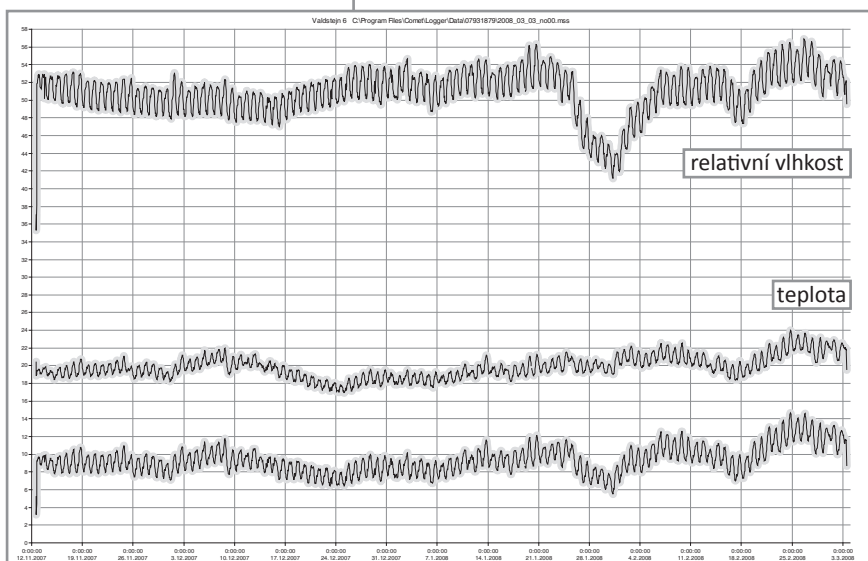
Obr. 3 Průběh hodnot teploty a relativní vlhkosti v různých částech výstavního sálu Valdštejnské jízdárny (ukázka záznamu z centrálního systému měření a regulace ve Valdštejnské jízdárně, v době od 19. 11. 2007 do 25. 11. 2007)

Obr. 4 Průběh hodnot relativní vlhkosti a teploty v jedné z vitrín (oblek a boty) v průběhu trvání výstavy Albrecht z Valdštejna a jeho doba (záznam z dataloggeru, odd. preventivní konzervace NM)

Teplota a vlhkost

Na obr. 2 prezentovaném níže je graficky znázorněn časový průběh hodnot relativní vlhkosti a teploty z dataloggeru umístěného v blízkosti vstupu do hlavního výstavního sálu. Z obrázku lze dobře vyčíst intervaly rozptylu

Obr. 5 Průběh hodnot relativní vlhkosti a teploty ve vitrině s jezdeckými botami Albrechta z Valdštejna v době trvání výstavy (záznam z dataloggeru, odd. preventivní konzervace NM)

lu hodnot relativní vlhkosti i teploty v celém sledovaném období (RV = 42 až 54%, T = 18 až 20°C, s krátkodobým vzrůstem hodnoty RV po 16. prosinci na cca 56%). Obdobný průběh obou sledovaných veličin (teplota, vlhkost) byl zaznamenán i na dataloggeru umístěném na konci výstavního sálu; z důvodu dobré shody výsledků není proto v článku tento druhý graf prezentován.

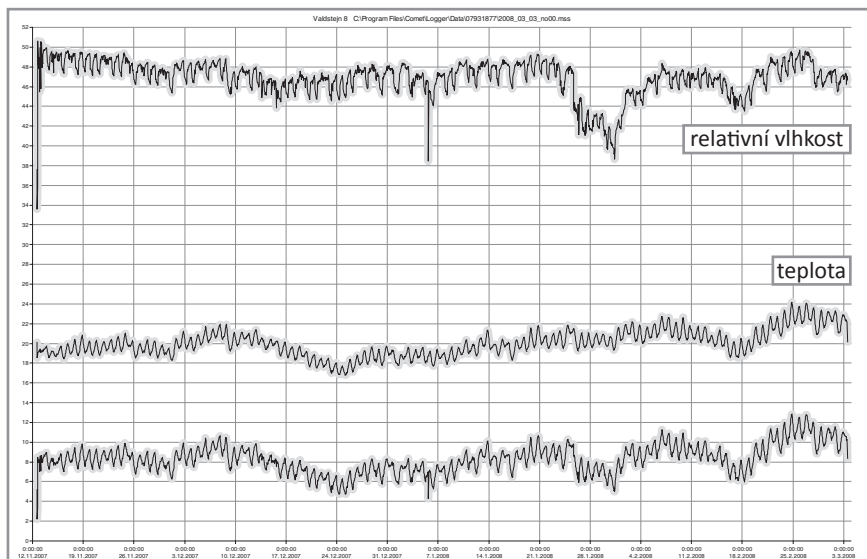
V tabulce Ia až Ie je proveden přehled statistického zpracování naměřených dat z tohoto dataloggeru; výsledky jsou potvrzením skutečnosti, že klimatické parametry ve výstavních prostorách se po celou dobu výstavy pohybovaly ve velmi úzkém pásmu hodnot. To lze dobře dokumentovat jak na vypočtených průměrných hodnotách teploty a vlhkosti, tak i na hodnotách maximálních denních odchylek (největší rozdíl mezi maximální a minimální hodnotou během 24 hodin). Z hodnot v tabulce Ia (zachycuje celé období trvání výstavy) je zřejmé, že průměrná hodnota teploty byla 19,3°C a průměrná hodnota relativní vlhkosti 51,1 %. Nepatrně vyšší hodnoty maximální denní odchylky relativní vlhkosti než v literatuře doporučených 5 % v měsíci leden 2008 (tabulka Id) a únor (tabulka Ie) reflektují zvýšený pohyb návštěvníků ve výstavních prostorách v závěrečných měsících trvání výstavy.

Jak již bylo uvedeno na jiném místě (viz např. odst. 3.2), bylo klima ve výstavním sále řízeno centrálně pomocí vzduchotechnického zařízení; na obr. 3 je uveden příklad časového průběhu relativní vlhkosti a teploty, který je výstupem ze systému měření a regulace (měření klimatických parametrů např. na vstupu, výstupu aj., viz legenda). I z tohoto grafu je zřejmý konstantní průběh požadovaných resp. nastavených hodnot teploty a relativní vlhkosti.

Na obr. 4 je prezentován grafický záznam časového průběhu hodnot relativní vlhkosti a teploty z dataloggeru,

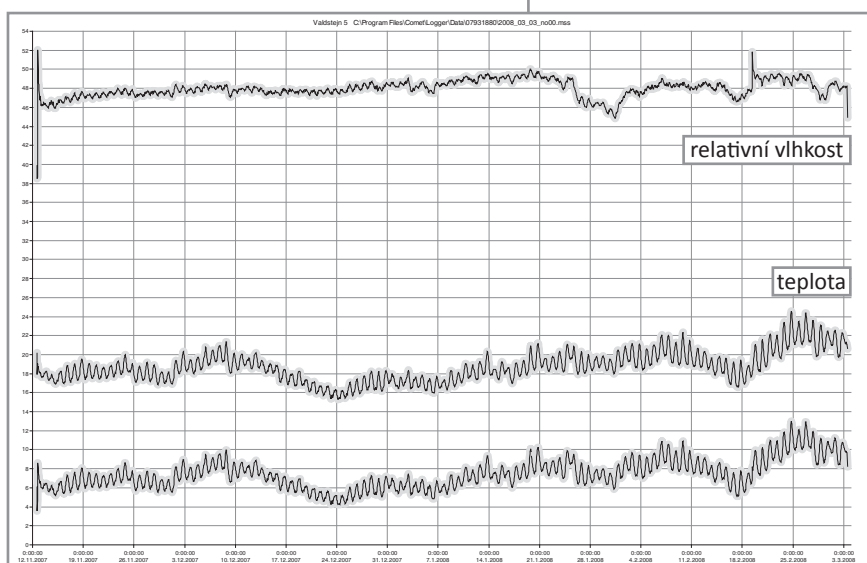
umístěného ve vitríně s oblekem a botami. Z grafu je vidět vysokou míru stability požadovaných klimatických parametrů, které se po celou dobu trvání výstavy významněji neodchýlily od požadovaných mezí (relativní vlhkost se pohybovala v intervalu 46 až 54%, teplota v intervalu 18 až 22°C). Krátkodobá změna hodnot relativní vlhkosti, vyskytující se v rozmezí několika (cca pěti) dnů, byla způsobena poruchou centrálního vzduchotechnického zařízení; v důsledku výpadku části zařízení pro vlhčení vzduchu došlo k celkovému poklesu hodnot relativní vlhkosti ve výstavním sále. To se pak s různou mírou odezvy (dle těsnosti jednotlivých vitrín) projevilo i v hodnotách zaznamenaných dataloggerem umístěnými v jednotlivých vitrínách; v daném případě nešlo ale ani o dramatický, ani o skokový pokles hodnot relativní vlhkosti (minimum cca 38% zaznamenáno dne 31. 1. 2008).

Zcela obdobný charakter vykazuje i graf časového průběhu hodnot relativní vlhkosti a teploty z dataloggeru umístěného ve vitríně s jezdeckými botami Albrechta z Valdštejna (obr. 5). Z grafu lze vyčíst, že třebaže se teplota v této vitríně po celou dobu trvání výstavy pohybovala v intervalu 18 až 22°C, pak v závěru výstavy, tedy v době, kdy prokazatelně významně vzrostla návštěvnost, došlo k mírnému vzrůstu teploty dokonce i ve vitrínách; celkově se tedy křivka teplotního intervalu posunula na hodnoty v rozmezí 20 až 24°C.

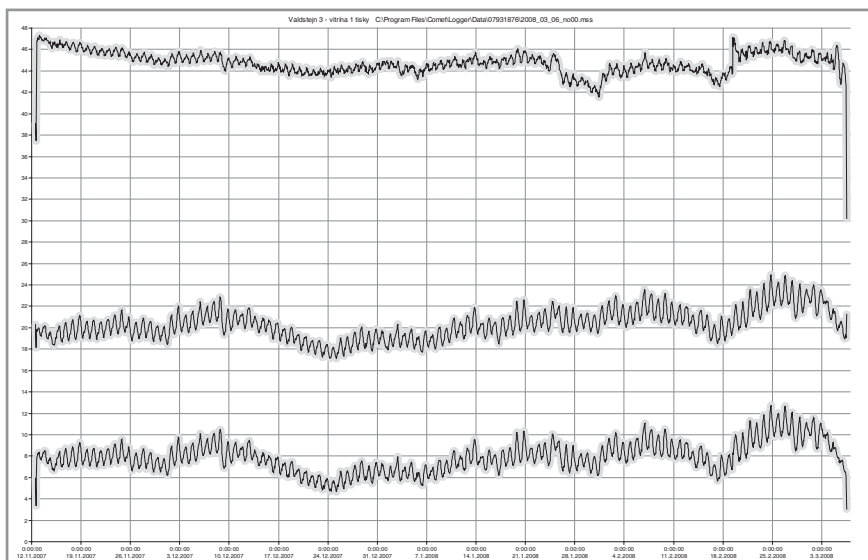
Předchozím záznamům relativní vlhkosti a teploty je velmi podobný i záznam z dataloggeru umístěného ve vitríně s nábytkem a to včetně mírného zvýšení teploty v závěru výstavy (obr. 6); průběh hodnot relativní vlhkosti i teploty zcela kopíruje mikroklima ve výstavním sále.

Obr. 6 Průběh hodnot relativní vlhkosti a teploty v jedné z vitrín (vitrína s nábytkem) v průběhu trvání výstavy Albrecht z Valdštejna a jeho doba (záznam z dataloggeru, odd. preventivní konzervace NM)

V návaznosti na zmínku o parotěsnosti jednotlivých vitrín je na následujícím obrázku (obr. 7) prezentován záznam z dataloggeru umístěného ve vitríně se starými tisky; na grafu je zřetelně vidět, že změny mikroklimatických parametrů ve výstavním sále (výpadek zvlhčování, vzrůst teploty v důsledku velkého počtu návštěvníků aj.) se na mikroklimatických poměrech v dobře zatěsněné vitríně prakticky neprojeví.

Obr. 7 Průběh hodnot relativní vlhkosti a teploty v jedné z vitrín (vitrína starých tisků u okna) v průběhu trvání výstavy Albrecht z Valdštejna a jeho doba (záznam z dataloggeru Comet, odd. preventivní konzervace NM)

Obr. 8 Průběh hodnot teploty a relativní vlhkosti ve Valdštejské jízdárně (výstava Albrecht z Valdštejna a jeho doba), vitrína s tisky

Uvedené ukázky záznamů teplotních a vlhkostních křivek dobře dokumentují možnost dodržení požadovaných klimatických parametrů v relativně úzkém pásmu jak ve výstavním sále, tak následně i ve vitrínách s vystavenými sbírkovými předměty (viz též graf na obr. 8).

Tab. II a)	T	RV	Tab. II b)	T	RV	Tab. II c)	T	RV
min	17,1	30,2	min	17,7	41,6	min	20,3	42,1
max	25,0	47,4	max	22,6	46,1	max	22,1	43,8
prům	20,3	44,8	prům	20,0	44,4	prům	21,1	43,2
odchylka	1,4	1,0	odchylka	1,0	0,9	odchylka	0,6	0,5

Tab. II Výsledky statistického zpracování naměřených hodnot teploty a relativní vlhkosti z dataloggeru umístěného v jedné z vitrín s tisky (viz též graf na obr. 8):
a) v období od 12. 11. 2007 do 3. 3. 2008
b) v období od 1. 1. 2008 do 31. 1. 2008
c) v období 1. 2. 2008 až 3. 3. 2008

Dataloggerem umístěným v této vitríně nebyly zaznamenány prakticky žádné změny hodnot relativní vlhkosti a teploty ani v důsledku změny teplotně-vlhkostních poměrů ve výstavním sále; při statistickém zpracování naměřených dat byla vypočtená průměrná hodnota teploty za celé období trvání výstavy 20,3°C a průměrná hodnota relativní vlhkosti 44,8% s minimálními odchylkami (1,4°C resp. 1%, tab. Ia); odchylky byly prakticky zanedbatelné i v závěru výstavy (1°C, 0,9%, leden 2008, tab. IIb a 0,6°C a 0,5%, únor 2008, tab. IIc).

Osvětlení

Měření osvětlenosti výstavního sálu byla provedena (v ranních hodinách, před začátkem otevírací doby) jak při zcela zamračené obloze, tak při sluneč-

né obloze. Celkem bylo provedeno 32 měření na 16 měřících bodech a to ve vzdálenosti 1, 2, 3 a 5 m od obvodových zdí ve výšce cca 1,50 m od země. Z provedených měření (viz Tab. III níže) je zřejmé, že instalované osvětlení bylo z hlediska preventivní péče a ochrany vystavených sbírkových předmětů natolik kvalitní, že nevyžadovalo žádná dodatečná opatření.

ZÁVĚR

Tricetiletá válka, která v 17. století stravovala Evropu a vedla k nezanedbatelným teritoriálním změnám, vtiskla některé své stopy tak hluboko a nevratně, že se s nimi setkáváme dodnes. To platí zejména v otázce uměleckých děl, která se, v řadě případů, pravděpodobně už nikdy nepodaří vrátit na jejich původní místa.

Výstava o Albrechtu z Valdštejna se nesporně řadí mezi nejvýznamnější výstavy, které se v České republice pořádaly; pojetím, obsahem, prezentací a významem je srovnatelná s výstavami, které byly věnovány Rudolfovi II. (1997) a Karlu IV. (2006).

Oddělení preventivní konzervace Národního muzea bylo přizváno ke spolupráci na výstavě již v časném stadiu příprav; tak bylo možno seznámit se (studium smluv o výpůjčkách) včas a důkladně s požadavky jednotlivých zapůjčitelů na klimatické a světelné parametry ve výstavních prostorách. To se následně promítlo jak do možnosti řádného nastavení požadovaných klimatických parametrů v dostatečném

časovém předstihu tak, aby byly sbírkové předměty instalovány v již stabilních klimatických podmínkách, tak i v možnosti operativních změn mikroklimatu v případě nestálých (neočekávaných) změn vstupních podmínek.

POUŽITÁ LITERATURA

1. Fučíková E., Čepička L.: Albrecht z Valdštejna a jeho doba, Průvodce výstavou, Academia, Praha 2007.
2. Kolektiv autorů: Preventivní ochrana sbírkových předmětů, Národní muzeum, Praha 2000.
3. Kozák Michal: Osvětlení výstavy „Albrecht z Valdštejna a jeho doba“ (www.etna.cz)

	<i>vzdálenost</i>	<i>bod 1</i>	<i>bod 2</i>	<i>bod 3</i>	<i>bod 4</i>
	<i>(m)</i>	<i>nalevo od vstupní stěny (lux)</i>	<i>napravo od vstupní stěny (lux)</i>	<i>vstupní stěna (lux)</i>	<i>zadní stěna (lux)</i>
bez osvětlení (slunečno)	5	40	38	70	120
se světly (zamračeno)	5	167	150	97	210
bez osvětlení (slunečno)	3	38	41	65	110
se světly (zamračeno)	3	155	160	100	170
bez osvětlení (slunečno)	2	80	110	70	210
se světly (zamračeno)	2	120	180	180	250
bez osvětlení (slunečno)	1	200	110	160	100
se světly (zamračeno)	1	230	190	220	220

Tab. III Naměřené hodnoty osvětlenosti v hlavním výstavním sále Valdštejnské jízdárny

ENTER neboli račte vstoupit

Edukativní program Národního technického muzea

Adam Fišer

muzejní pedagogika

Enter is the name of an interactive education programme of the National Technical Museum in Prague. This programme is focused on physics, chemistry, technology and other related disciplines. Its target group consists especially of pupils of secondary schools. The project originated in 2006 being financed by European Social Fund grant and from the Prague city budget. Today there are ten workshops included – Balloon, Household, Energy, Photography, Gramophone, Time, Toy, Wheel, Paper, Rudolf II. Each of these is suited with special working sheets, which strengthen and widen pupil's knowledge gained during the practical part of the programme.

Muzea a galerie v tradičním pojetí v mnohém připomínají sakrální prostor – velké místnosti, v nichž je nutné chodit potichu, dbát na pokyny představeného instituce, respektovat pravidla apod. To ale již zdaleka neplatí absolutně – stejně jako existují spirituální tradice s poměrně hlučnými a nevázanými projevy, tak i v muzejnictví najdeme enklávy s méně tradiční atmosférou.

Jako například ve workshopech edukativního programu ENTER Národního technického muzea v Praze. Je jich celkem deset a čas od času se v nich pouští hlasitá hudba z moderní gramofonové soupravy pro „dýdžeje“, jindy se cosi pálí, točí, píská, smrdí, trhá, svítí, sestavuje a vzápětí rozebírá, stříhá, lepí, míchá, jezdí, brnká, vaří, létá, fotí, mixuje na kaši, nafukuje, pozoruje, suší atd.

Nebylo jednoduché to vše vymyslet a zorganizovat. Počáteční myšlenkou celého projektu, financovaného grantem Evropského sociálního fondu, ze státního rozpočtu ČR a z rozpočtu hl. m. Prahy, bylo vytvořit interaktivní edukativní program zaměřený na fyziku, techniku, chemii a příbuzné obory, a to především pro druhý stupeň ZŠ. Vše se naplno rozběhlo po udělení grantu na počátku roku 2006.

Interní tým celého projektu tvořili tři lidé (plus čtyři lektori v pozdějším

v běžném provozu), k tomu ještě asi 25 externích konzultantů, mezi nimiž bychom našli středoškolské i vysokoškolské pedagogy a další odborníky. Předběžné verze workshopů byly testovány na vybraných pražských školách ve spolupráci s učiteli.

Ti všichni se podíleli na vymýšlení obsahu workshopů, jejich scénáře a rovněž na sestavování pracovních listů – tištěných materiálů, se kterými žáci pracují a které si odnášejí s sebou domů. V nich jsou texty uvádějící žáky do širších souvislostí, tabulky, výpočty,

Adam Fišer

je lektorem edukačního programu Enter v Národním technickém muzeu
enter@ntm.cz

návody, shrnutí, ilustrace apod. Přírodovědná a technická náplň workshopů se v některých případech propojuje s historií, třeba když si žáci zkoušejí jízdu na vysokém kole nebo si pouštějí šelakovou desku na starém mechanickém gramofonu.

Bylo zakoupeno množství pomůcek, přičemž některé byly na zakázku vyrobeny. Výdaje na pomůcky činily asi 1 milión korun, dále je nutné průběžně dokupovat chemikálie a další suroviny.

Součástí celého projektu jsou i edukativní kufříky, tedy sady pomůcek k jednotlivým workshopům spolu s příslušnými návody, to vše v poněkud 'orezané' podobě, které si učitelé na určitou dobu mohou zapůjčit a používat ve výuce na své škole.

ENTER z pohledu lektora

Z počátku byl provoz programu ENTER poměrně náročný po logistické stránce – NTM bylo (a dosud je) v dlouhodobé rekonstrukci, v jeho budově nebyly tudíž k dispozici vhodné prostory. Workshopy se proto odehrávaly na školách, kam lektori dojížděli autem i s pomůckami. To v praxi znamenalo brzo ráno v muzeu pomůcky přesouvat po chodbách, dopravit o jedno patro níž, vynosit ven, naložit do auta, dojet na školu, zde pomůcky vyložit, nanosit do tříd a připravit. Po workshopu následovala inverzní procedura spojená s návratem do budovy NTM.

Náročnost takového provozu byla daná především množstvím a vahou

pomůcek – v případě workshopu RU-DOLF II. šlo o několik málo věcí v jedné plastové bedně, ovšem například workshop KOLO znamenal pokaždé přesun tří jízdních kol, dále několik menších předmětů a k tomu navíc několik rozměrných těžkých dílů upínací konstrukce pro vysoké kolo!

My lektori jsme proto velmi uvítali, že od října 2008 se ENTER provozuje v budově NTM, byť i tato změna neproběhla úplně hladce a byla spojená s komplikacemi, které se odstranily teprve koncem roku 2008.

K tomu se přidaly i změny personální – po nuceném odchodu koordinátorky

Lektorka programu Enter roztápí model parního stroje

Účastníci dílny se při práci s modelem parního stroje evidentně bavily.

Děti si mohly sestavit i jednoduchou elektrickou baterii a změřit její napětí.

I při práci s pracovními listy vládlo v laboratoři ticho.

a administrátorky nebyl již tříčlenný interní tým obnoven a o provoz programu ENTER se nyní starají pouze čtyři lektori, mezi kterými rovněž došlo k obměnám v týmu. Workshop BALÓN byl vyřazen z nabídky workshopů kvůli finanční náročnosti (jedno nafouknutí velkého balónu heliem stojí 1500 Kč!).

Program ENTER byl vymyšlen jako interaktivní, místo klasického muzejního

upozornění *Nedotýkejte se vystavených exponátů*. V něm platí pravý opak – *Dotýkej se, projed' se na kole, vyrob si elektromotor, fotografuj, vlez do camery obscury, nastav na modelu pražského orloje kolik je hodin, dívej se dalekohledem, rozsviť vlastní silou několik žárovek, vyrob si ruční papír* – apod. To ovšem neznamená, že by všechny žáky taková činnost zaujala. Občas se setkáváme se znuřenými nebo stydlivými jedinci, kteří se chtějí

jen dívat, někdy ani to ne. Často řešíme i klasické problémy s nekázní, vyrušováním apod. To přirozeně klade nároky na pedagogické dovednosti lektora.

Nebylo neobvyklé, že jsme po skončení workshopu nacházeli pracovní listy zmačkané v koši nebo rozhozené po třídě. Naše zkušenost navíc ukázala, že vést workshop v plném rozsahu podle pracovních listů není vždy realizovatelné ani vhodné – z důvodů časových, přiměřenosti vzhledem k dosud probranému učivu ve třídě, upřednostnění praktické interaktivity před teorií aj. Proto nyní nabízíme pracovní listy spíše jako možnost dozvědět se o daném tématu víc, třeba samostudiem či v rámci školní výuky, pokud chce učitel tyto materiály později využít.

Nicméně edukativní kufříky se, jak se zdá, příliš neujaly, mezi učiteli o ně není zájem. Příčinou může být jednak cena za zapůjčení kufříku s pomůckami (550 Kč na týden; pro srovnání: při konání standardního workshopu se platí za každého žáka 30 Kč, minimálně však 450 Kč) a jednak fakt, že přijít se třídou na hotový workshop je prostě pohodlnější.

V neposlední řadě též workshopy obohacujeme o nové prvky, pomůcky i postupy. Ne vždy se vše povede tak, jak má, a zejména při zaučování lektora obvykle dochází k nepříjemným zmatkům.

Přes jisté problémy můžeme říct, že edukativní program ENTER je jednoznačně úspěšný a získal si mezi učiteli

na pražských základkách dobré jméno, o čemž svědčí stálý zájem ze strany učitelů. Žákům zprostředkovává jedinečný zážitek a ojedinělou praktickou zkušenost s postupy a zařízeními, se kterými by jinak pravděpodobně nepřišli do styku. To koneckonců platí i pro nás lektory, přestože někteří z nás jsme absolventi odpovídajících pedagogických oborů na vysokých školách. Jsme proto rádi, že se můžeme podílet na něčem takovém, jako je ENTER, a doufáme, že inspirujeme další následovníky z řad muzejních pracovníků i učitelů.

Seznam workshopů:

Balon, Domácnost, Energie, Fotografie, Gramofon, Čas, Hračka, Kolo, Papír, Rudolf II.

Webové stránky

programu ENTER:

www.ntm.cz/enter

enter
ODKRYVÁNÍ PŘEDŠKOLNÍHO
NÁRODNÍHO TECHNICKÉHO MUZEA

Kolo

Bicykly neboli jízdní kolo je nejrychlejším dopravním prostředkem poháněným lidskou silou. Ne vždy však měl bicykl takovou podobu jako dnes.

Kestřel
Francie, 1861

Drezína
Německo, 1813

Bezpečník
Anglie, 1885

Vysoké kolo
Anglie, 1865

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem, státním rozpočtem České republiky a rozpočtem Městského muzea Prahy.

KOLO

*Jeden z pracovních
listů používaných
v programu Enter*

Open Source Software: Nové možnosti prezentace

Jim Spadaccini

digitalizace

The goal of this article is to depict the current situation of open source software for museums and galleries. The author preoccupies himself with three largely developed and wide-spread projects in the area. These projects are: Pachyderm, Omeka and OpenCollection. The depiction of these is polarized by author's endeavour to describe all the main differences concerning the use of the programmes as well as the main goals of these projects. The relevant parts of the article include examples of their practical use in the USA. Further, the article describes recent progress in the field of open source software for museums, more precisely the Open Exhibits and CollectionSpace initiatives. In the conclusion, there are prognoses. Open source software is expected to have a bright future in the field of museums, and simultaneously it is expected to experience step-by-step convergency of single projects.

Open source software navržený speciálně pro muzejní použití se na scéně objevil teprve v několika posledních letech. Zatímco v jiných oblastech je již běžný, ve světě muzeí teprve začíná. Internet se ve větší míře provozuje díky open source software. Většina serverů běží za použití open source software Apache a miliony bloggerů používají WordPress. Mnoho milionů uživatelů sítě používá Firefox, přední open source prohlížeč, aby se pohybovali po síti. Muzejní open source software čítá tisíce uživatelů a desítky vývojářů, ale celá oblast roste.

Wikipedia (2008) definuje open source software jako „metodu vývoje, která nabízí praktickou dostupnost ke zdroji produktu“. Jinými slovy, zdrojový kód je otevřený skupině vývojářů, kteří jej mohou modifikovat nebo přidávat svůj vlastní kód. Existuje několik open source balíčků, navržených speciálně pro muzea, jako je Pachyderm, Omeka a OpenCollection. Prozkoumáme tyto projekty spolu s plánovanými iniciativami a poskytneme několik praktických rad ohledně využití open source software v muzeích.

Uživatelský nebo otevřený?

Většina interaktivních elektronických průvodců je vyvíjena za použití uživa-

telského software. Tito průvodci jsou celkově vzato velmi nákladní, rychle zastarávají a málokdy jsou sdílení. Open source software může nakonec zvrátit způsob, jímž jsou vyvíjeni elektroničtí průvodci – tvůrci mohou sdílet své inovace a zdrojové kódy, stejně jako své zkušenosti a praktické postupy. Iniciativa za open source (Open Source Initiative; 2006) zajišťuje k této záležitosti podklady a nabízí tento povzbudivý pohled na možnosti open source: „vyšší kvalita, vyšší míra spolehlivosti a flexibility, nižší náklady a konec závislosti na jiné firmě.“

V oblasti muzejnictví již něco podobného proběhlo. V 70. letech začala

Jim Spadaccini
je ředitelem společnosti
Ideum (USA)
jims@ideum.com

aktivní vědecká pracoviště sdílet „recepty“ na výstavy. Série Exploratorium Cookbook například poskytovala instrukce pro uspořádání stovek výstav. Bernoulliho ventilátor, který se objevil ve druhém díle Exploratorium Cookbook (1980), lze nalézt ve vědeckých pracovištích po celém světě. Duch společenství, zahrnující volné sdílení nápadů, je základem myšlenky open source software.

Pozdě ve hře

Pokud jde o technologie, jsou muzea obvykle pozadu a nemůže být vůbec překvapivé, že je tomu stejně v případě open source software. Pěkná řádka muzeí používá obecněji zaměřené balíčky open source software, jako je WordPress pro blogy, nebo dokonce Open Office pro oblast řízení a produktivity. Většina muzeí používá open source software pro své servery, ale dosud jen několik jich zutilkovalo balíčky software vyvinuté speciálně pro muzea. To se nejspíše změní vzhledem ke stálému vylepšování komponent open source software, růstu společenství, která jej využívají a objevování se většího množství open source iniciativ. Následuje několik příkladů open source software, které by měli pracovníci IT v muzeích začít prozkoumávat.

Pachyderm

(<http://pachyderm.nmc.org>)

Pachyderm je nástroj pro vývoj multimédií, navržený pro ty, kdo mají minimální zkušenosti s vytvářením elektronických výstav (průvodců). Používá formy webu a umožňuje autorům nahrávat jejich vlastní média (obráz-

ky, zvukové záznamy a videoklipy), a tím shromáždit sbírku. Série šablon umožňuje autorům snadno publikovat prezentace ve flashi na internetu, CD nebo DVD-ROM nebo na výstavním stánku.

Scott Sayer, předseda dozorcí rady Pachydermu (Pachyderm Governance Council), vysvětluje, že uživatelé Pachydermu nejsou nutně jen muzea. „V mnoha případech jej jakožto stavební kámen používají fakulty a vyučující, přičemž využívají výhod muzejního obsahu. Obě publika (vzdělávací a muzejní) jsou klíčem k úspěchu projektu,“ (Z osobního rozhovoru se S. Sayerem, 26. června 2008). Na stránkách Pachydermu mohou návštěvníci vidět prezentaci, obsahující mnoho projektů, vyvinutých studenty a fakultou. Snadnost použití jej činí přitažlivým pro tvůrce výstav, kteří právě začínají s elektronickými interaktivními výstavami.

Jak stojí na jeho vlastních stránkách, Pachyderm (2008) je „tak jednoduché používat, jako byste na webu vyplňovali formulář.“ Používané šablony umožňují autorům vytvářet multimediální prezentace. Pachyderm snadno zvládne zvukové soubory a video a má funkci zaměření a zvětšení pro obrázky. Ačkoliv je extrémně jednoduché jej používat, někteří mohou shledat jeho prostředí, založené na šablonách, omezujícím. Nicméně, zkušenější vývojáři (kteří zvládnou provádět změny v otevřeném zdrojovém kódu) mohou

Pachyderm používat k tvorbě libovolných elektronických výstav, přičemž v zásadě vytvářejí nové možnosti, nebo jiné šablony, na základě platformy Pachyderm.

Omeka (www.omeka.org)

Slovo „omeka“ je swahilské a znamená „vystavit nebo předvést zboží či výrobky; vyslovit; rozšiřovat; vybalit,“ (Omeka, 2007). Jméno bylo vybráno dobře, vzhledem k tomu, že Omeka je platformou pro zveřejňování sbírek a výstav na internetu. Omeka (2007), mající základ na webu, je navržena tak, aby umožnila „vznik společenství okolo sbírek a výstav.“ Jde o bohatou aplikaci se schopnostmi Web 2.0, jako jsou blogy a RSS, která podporuje značkování. Omeka začala na podzim 2007, ale její kořeny sahají mnohem dále do minulosti. Tom Scheinfeldt, jakožto výkonný producent Omeka, vysvětluje: „Tehdy, v roce 2000, jsme zjistili, že muzea mají vždy jednu skupinu vyvíjející webové stránky a jiné skupiny, které katalogizují sbírky a starají se o ně. Nikdo v muzeu nebyl zapojen do vytváření bohatých interaktivních zážitků,“ (osobní rozhovor, 25. června 2008) Omeka je navržena tak, aby tuto potřebu naplňovala, přemostuje propast mezi internetovými zkušenostmi a sbírkami.

Zatímco lze prostředí Omeka používat k péči o sbírky a je velmi vhodné pro ty menší z nich, „nejde o plnohodnotnou platformu pro správu sbírek,“ poznamenal

Scheinfeldt. „Jeho skutečná síla leží v internetovém uveřejňování, což je způsob, jak dostat sbírku na internet a vytvořit okolo sbírkových předmětů bohaté popisky,“ (z osobního rozhovoru, 25. června 2008). Takže Omeka nenahrazuje správu sbírek, je spíše nástrojem pro vývoj internetových výstav na podkladě sbírek.

Tak jako jiné iniciativy open source sází i Omeka na příspěvky ze svého rostoucího společenství. Dosud byla většina vývoje interní, ale to se rychle mění, když vnější vývojáři vzrůstají na významu. Struktura software, která se opírá o plug-in součásti a oddělená „témata“ umožňuje designérům a vývojářům snadno měnit existující zdrojové kódy nebo vytvářet nové.

Prezentace projektu na internetu obsahuje množství projektů, které využívaly software Omeka. Například Digitální banka vzpomínek na hurikány (Hurricane Digital Memory Bank; 2005) obsahuje soubor přímých svědectví osob, zasažených hurikány Katrina a Rita. Stránky obsahují fotografie, zvukové záznamy, videa a písemné příspěvky.

OpenCollection (www.opencollection.org)

OpenCollection je aplikace pro správu sbírek, navržena pro práci s rozsáhlými sbírkami v digitální podobě. Software „je zamýšlen jako alternativa k nákladným softwarovým řešením, na něž se vztahují autorská práva, a která se běžně používala pro katalogizování a zveřejňování sbírek muzei, archivy, knihovnamí a jinými organizacemi,“ (Open Collection 2008).

Administrativní funkce jsou celkově založeny na webu, což umožňuje distribuci a převod katalogizovaných položek na libovolnou platformu. Kořeny projektu sahají až do roku 2003, ale jakožto open source byl zveřejněn v srpnu 2006.

OpenCollection nyní začalo využívat několik muzeí. Někteří jej využívají interně, pouze pro potřeby zaměstnanců, jako například Muzeum Národního památníku 11. září (National September 11 Memorial Museum), ale jiná mají elektronické sbírky, které mohou vidět i návštěvníci. Farní muzeum umění (Parrish Art Museum) v Southamptonu ve státě New York umístilo sbírky na internet (<http://collection.parrishart.org>), stejně jako sbírku zvukových záznamů (<http://audio.parrishart.org>). Na stránkách OpenCollection lze nalézt částečný seznam uživatelů.

Seth Kaufman, technický vedoucí OpenCollection, vysvětluje, že projekt započal, když „jsme vytvářeli pro každého systémy na míru a to už nedávalo smysl. Vždycky jsme byli oddáni open source software. Takže je přirozené jej vytvářet. Když pracujeme s klienty, stanovujeme, a naši klienti s tím souhlasí, že cokoliv vytvoříme, se použije ke zlepšení celého software,“ (osobní rozhovor, 20. června 2008). Tento kontinuální vývoj umožňuje přidávání nových možností, což činí OpenCollection konkurenceschopným oproti jeho vlastnickými právy zatíženým protějškům.

Kromě vývoje software podporuje OpenCollection také společenství. Jak vysvětluje Kaufman, „musíte prostě

zpřístupnit open source software a čekat, že ho lidé budou využívat. Musíte jej podporovat. Pokoušíme se lidem pomoci, aby to váleli se software. Naším cílem je, aby tento software používalo tolik lidí, kolik jen bude možné, aby nám tito lidé poskytli zpětnou odezvu, která by nám umožnila software OpenCollection dále vylepšovat,“ (osobní rozhovor, 20. června 2008).

Iniciativy z poslední doby

Vypadá to, že je ten správný čas opustit běžný model software, budovat platformy pro inovace a pokusit se zasáhnout vědecká muzea a jiná neformální prostředí vědeckého vzdělávání, která dosud nebyla spojena s žádnou z existujících iniciativ v oblasti open source. Zájem Ideum na open source software nás ve shodě s Asociací vědecko-technických středisek (Association of Science-Technology Centers, ASTC) přivedl k vytvoření pobídky směřované k financování a vývoji otevřených výstav (Open Exhibits, www.openexhibits.org), iniciativy, směřující k vytvoření modulů založených na flashi a flexu Adobe a šablon pro výstavy má internetu i ve skutečných výstavních prostorách.

Dalším směrem současného vývoje je CollectionSpace (www.collectionspace.org), projekt hnaný společenstvím, které financuje Nadace Andrewa W. Mellona (Andrew W. Mellon Foundation) a kterému udává tón Muzeum po-

Poznámky:

Prohlížeč Firefox (Firefox Browser; 2008).
Počet uživatelů Firefox. Zdroj: <http://www.mozilla.org/about/>,
16. června 2008

Hipschman, R.:
Exploratorium Cookbook II: konstrukční manuál pro výstavy v Exploratoriu (Exploratorium cookbook II: a construction manual for Exploratorium exhibits), The Exploratorium San Francisco, California 1980

Digitální banka vzpomínek na hurikány (Hurricane Digital Memory Bank; 2005), sběr a zachovávání příběhů o Katrině a Ritě. Zdroj: <http://www.hurricanearchive.org>,
19. června 2008

Omeka (2007), Omeka. Zdroj: <http://omeka.org>.
3. června 2008

OpenCollections (2008), open source software pro správu sbírek. Zdroj: <http://www.opencollection.org>.
3. června 2008

Iniciativa open source (Open Source Initiative/OSI; 2006), definice open source. Zdroj: <http://www.opensource.org/docs/osd>.
16. června 2008

Pachyderm (2008), Služby Pachydermu: vytváření multimédií pro buráky. Zdroj: <http://pachyderm.nmc.org>.
3. června 2008

Weber, S.: Úspěch open source (The succes of open source), Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts 2008

Wikipedia (2008), Open sources software. Zdroj: http://en.wikipedia.org/wiki/Open_source_software.

hyblivého obrazu (Museum of Moving Image). Kalifornská univerzita v Berkeley (University of California, Berkeley), univerzita v Torontu (Univesity of Toronto) a univerzita v Cambridge (Cambridge University) s Muzeem pohyblivého obrazu na této nové iniciativě, věnované správě sbírek v open source prostředí, spolupracují. Carl Goodman, první náměstek ředitele tohoto muzea a projektový vedoucí CollectionSpace, uvedl, že záměrem je mít tento software k dispozici během příštího roku (osobní rozhovor, 30. června 2008). Správci sbírek jistě uvítají více možností stran správy daných sbírek v prostředí open source vzhledem k tomu, že běžný software může být nákladný a někdy se pomalu uzpůsobuje technologickým změnám.

Budoucnost open source

Zhodnotit, který balíček software či kterou technologii používat pro příslušnou elektronickou výstavu nebo digitální sbírku, je komplikovaný úkol a zpočátku může open source pouze rozčeřit stojaté vody. Přesto je zde značný potenciál a několik „reálných“ projektů, které těží z oněch nových nástrojů pro vytváření výstav a správu sbírek. Vzhledem k tomu, že balíček open source software lze vybrat jen z omezeného sortimentu, který je k dispozici, mohou nicméně nastat případy, kdy software nebude dělat to, co od něj klient očekává; potřeba zvlášť uzpůsobeného software v nejbližší době nezmizí.

Vyskytují se také otázky stran podpory a dlouhodobé životaschopnosti těchto iniciativ. Když přistupujeme k vytváře-

ní nové výstavy nebo digitální sbírky, nepatří toto mezi úvahy, které se běžně zohledňují, když se poohlídíme po vhodném software, ačkoliv by tomu tak asi mělo být. Přesto, i když vezmeme v úvahu řečené, vypadá budoucnost muzejního open source software celkem různově. S každou další iniciativou přibývají možnosti výběru. Současně se již existující projekty open source stále zlepšují s tím, jak narůstají společenství jejich uživatelů i vývojářů. Vše uvedené vede k lepšímu software, většímu množství možností a inovací a rozšíření možností muzeí.

Dalším důležitým vývojem je, že jednotlivé iniciativy začínají komunikovat mezi sebou. Diskuze, které mohou nakonec vést k součinnosti jednotlivých projektů, již začaly. V budoucnu by mohlo být možné vzít část z jednoho projektu a zkombinovat ji s projektem jiným. Vzhledem k omezenému počtu uživatelů a vývojářů by mohly potřeby úspěšnosti, spolehlivosti a možná vůbec přežití muzejního open source software vyústit ve spolupráci.

Čím více muzeí a vývojářů se bude na těchto projektech podílet, tím lepší bude dotyčný software. Každý další projekt potenciálně staví na projektu předcházejícím, dodává nové možnosti, probíhá zlepšení a vyjadřují se nové myšlenky. Kolik lidí může říci, že jejich projekt obohatí širší muzejní veřejnost? To je teď dalším důvodem, proč uvažovat pro budoucí projekty o open source software.

Článek poprvé vyšel
v časopise **Exhibitionist 2 / 2008**

Aplikace Open Source pro prezentace muzeí v českém prostředí

Aleš Česal

V lednu roku 2009 byl v České republice představen Open source software Conveyor 2. Letmé nahlédnutí do prezenční listiny účastníků školení mě přesvědčilo, že zájem o Conveyor 2 projeví muzejníci takřka ze všech regionů. Aby také ne, možnost virtuálně prezentovat své fondy, jde dnes ruku v ruce s dalším velkým tématem, které hýbe českým muzejnictvím – digitalizací.

Systém Conveyor byl před několika lety vyvinut ve Velké Británii. Jeho vznik motivovala potřeba levného a efektivního uživatelského multimediálního systému, který by pracovníkům muzeím a institucím tohoto typu umožňoval snadnou prezentaci bez znalosti programování.

Conveyor verze 1

Dvojka geneticky vychází z Conveyoru 1, který uživatelům umožňoval vytvářet obrázky, texty, zvuky, animace a videa a poté je vložit do struktury interaktivní prezentace. Conveyor 1 byl spuštěn v roce 1999. Systém byl vytvořen pro potřeby projektu The Regency Town House a byl financován britským Ministerstvem pro kulturu, media and sport. Tato verze byla schopná vytvářet prezentace jako tříúrovňové informační systémy. Na první úrovni mohlo být do hlavního rozhraní umístěno až sedesát interaktivních objektů. Každý objekt šlo propojit do druhé úrovně, kde mohly být zobrazeny další související texty, obrázky a videa a konečně každá úroveň druhého zobrazení mohla být propojena do třetí obrazovky s ještě podrobnějšími informacemi.

Conveyor verze 2

Conveyor verze 2 je součástí projektu Evropské unie Multimedia 4 All (Multimedia pro všechny), který je financován z programu Culture 2000. Na vytváření softwarové aplikace se podílí šest part-

nerů – The Brunswick Charitable Trust (Velká Británie, Università degli Studi di Firenze (Itálie), Ekonomická univerzita Poznań (Polsko), Heritage Malta, Cross Czech a.s. (Česká republika) a Universidad Politécnica Madrid (Španělsko).

I Conveyor 2 chce být uživatelsky jednoduchým systémem umožňující uživatelům vytvářet multimediální interaktivní prezentace bez potřeby programátorských znalostí. Zároveň je nutné zdůraznit, že nejde o konečnou verzi systému, a že se systém neustále vyvíjí. Jde tedy o jakousi testovací verzi, která je však již použitelná a na jejímž vývoji se dále mohou vyvíjet i všichni zainteresovaní, tedy i čeští muzejníci.

Conveyor dvojka je mnohem pružnější jak ve výběru vzhledu a rozlišení obrazu, tak ve vytváření tří typů prezentací. Conveyor 2 umí vytvořit prezentaci

- a) statickou – využívá obrázků, které jsou nastaveny podle rozlišení vašeho monitoru
- b) panoramatickou – využívá obrázky širší než je rozlišení vyšší obrazovky

Aleš Česal

pracuje v Centru
pro prezentaci kulturního
dědictví při Národním muzeu
ales_cesal@nm.cz

1 Regency – regentství, politicky období britských dějin (1811–1820), kdy za svého otce Jiřího III. vládl jako regent jeho syn Jiří, později Jiří IV. V umění a architektuře jde o periodu o něco delší, která je nejčastěji datována lety 1800–1830, někdy ještě šířeji (1780–1840, Brighton's Stylistic Regency). Jedním z projevů tohoto svěbytného úseku britský dějin je i typický řadový městský dům.

c) super prezentaci – využívá obrázky, které jsou větší, než je rozlišení obrazovky a to jak vertikálně, tak i horizontálně.

Conveyor 2 opět vytváří interaktivní prezentace a tak můžete v kterémkoli ze tří uvedených typů (statická, panoramatická, super) vytvářet odkazy, které vás propojí s dalšími texty, zvuky, obrázky či videi.

Co se týká nároků na software a hardware, postačí k vytváření prezentace každý standardně vybavený osobní počítač. Conveyor si rozumí s Windowsy, MACem i Linuxem. A to platí i pro soubory, které chce do systému vkládat (obrázky – JPEG, GIF, PNG; zvuky – MP3; videa – Quick Time, Windows Media).

Ještě pár slov k tomu, jak je to s vytvářením Conveyor prezentace v praxi. Autoři systému doporučují postupovat v podstatě stejně jako při přípravě „kamené“ výstavy či prezentace. Předstartovní příprava je zkrátka důležitá v každém případě.

Zprv je dobré si dobře rozmyslet obsah prezentace a vytvořit její podrobný scénář. Zadruhé vytvořit nebo shromáždit obsahový materiál. A zatřetí zkompletovat připravený materiál do prezentace.

Poté si na stránce <http://www.getconveyor.org> vytvoříte

účet a můžete vytvářet svůj projekt. Jde tedy o to, že neobdržíte ani si nestáhnete žádný software, nýbrž celý proces probíhá na serveru Conveyor. Po dokončení projektu si stáhnete hotovou prezentaci do svého počítače a můžete ji poté otevřít v jakémkoli prohlížeči.

Jak se zdá mohl by být systém Conveyor řešením pro instituce, které chtějí virtuálně prezentovat své sbírky a nemají peníze na pořizování prezentačního software. Na druhou stranu je Conveyor ve vývoji a v testovací fázi. Necháme se překvapit, jaký bude Conveyor verze 3 a jak bude dostupný kulturním institucím. Pořádající agentura zároveň vyzvala účastníky semináře, aby se zúčastnili soutěže o nejlepší prezentaci. Dva výherci se pak zúčastní mezinárodní exhibice multimediálních prezentací. Časopis Muzeum bude samozřejmě zajímat, jaký dopad bude mít akce Conveyor na česká muzea.

Odkazy

<http://getconveyor.org/>
<http://rth.org.uk/>
<http://www.culture.gov.uk/>

Zločinci mezi regály

Petr Mašek

materiály

By the end of January 2009 the Czech Blue Shield Commission arranged workshop dealing with topic „Thefts in archives, libraries and museums“. The lecturers were PhDr. Petr Mašek of the National Museum Library and PhDr. Martin Růžek of the Archivation Board of the Ministry of Internal Affairs. The Dr. Mašek's entry is being brought to the readers of Muzeum in the form of this article. Heritage institutions staff should be interested by the practical expertise of a confirmed and long-time museum worker. Being the head of the Chateau Libraries of the National Museum in Prague, Dr. Mašek describes his experience with thieves of rare gravures and prints. He discusses the causes that give reason to this kind of a delict. Then, he moves on to the ways these specific crimes are usually conducted and offers some solutions, making the anticipation of the heritage derogating crimes possible to the staff of museums, galleries and archives.

Na sklonku ledna 2009 pořádal Český komitét Modrý štít seminář s tématem „Krádeže v archivech, knihovnách a muzeích“. Přednášejícími byli PhDr. Petr Mašek z Knihovny Národního muzea a PhDr. Martin Růžek z Archivní správy Ministerstva vnitra. Čtenářům časopisu Muzeum přinášíme v písemné podobě příspěvek právě Petra Maška. Pracovníky institucí pracujících s kulturním dědictvím zaujmou jistě praktické zkušenosti tohoto dlouholetého muzejníka.

Proč se knihy kradou?

Nejprve si položíme otázku: Proč se knihy kradou? Mnohdy se lze setkat i s velmi kuriózními důvody. Badatel Knihovny Národního muzea pan K. vyřezával z celkem běžných a rozhodně ne drahých publikací první poloviny 20. století stránky a po čase je opět vracel. Zůstávaly za ním zmrzačené svazky, jejichž oprava je podstatně dražší než jejich vlastní cena. Také jsem se setkal s badatelem, který vyřezával listy z genealogických příruček na našem území velmi vzácných. S pořízením kopií by případně problém neměl, a tak se domnívám, že tak činil, aby měl nedostupné informace jen pro sebe.

Dalším neobvyklým důvodem mohou být i zcela osobní zájmy. Je známo, že po skončení 2. světové války v roce 1945 navštěvovali veřejné knihovny někteří čeští žurnalisté, kteří z novin odstraňovali své články oslavující Třetí říši.

Nelze teoreticky vyloučit ani jiné důvody: snaha poškodit instituci či konkrétní osobu, pomstít se apod.

Další důvod, který se nabízí, je sběratelský zájem, neodolatelná touha vlastnit ten či onen předmět, nezvládnutelná žádostivost, kterou tak krásně v některých povídkách popsal Karel Čapek. Na počátku „kariéry“ některých loupežníků doopravdy stála tato

Petr Mašek

je vedoucím Oddělení
zámeckých knihoven
Národního muzea
petr_masek@nm.cz

Zloděje rabující kulturní dědictví naleznete i v tichých studovnách

vášeň, ale dříve či později se každý z nich přeorientoval na důvod nejčastější, tj. peníze a zase jen peníze.

Kradou se buď celé svazky, nebo jednotlivé stránky, zejména ilustrace. Ale i celé svazky mnohdy končí rozřezáním, protože na knize lze v některých případech více vydělat, když se zničí, tj. rozprodávají-li se jednotlivé ilustrace, případně mapy. Navíc se tím zničí většina stop, které mohly původ knihy odhalit. Poté co zjistil J. K. v Klášterci nad Ohří, co antikváři s knihami dělají, přestal se už zbytečně tahat s těžkými svazky a namísto toho rval ilustrace na místě.

Loupežníci navštěvují nejen knihovny, ale i archivy, kde je překvapivě snad více než staré listiny lákají dopisní známky. Ty jsou archiváři opomíjeny a jejich význam a finanční hodnota je hrubě podceňována.

Jak se knihy kradou...

Podívejme se na způsoby, jakými se lze k pokladům uložených v našich knihovnách dostat. V polovině 90. let 20. století se v českých zemích jako virus rozšířila násilná vloupání do hradů, zámků i muzeí. Loupežníci vnikli i do Peruce, kde byly uloženy fondy Knihov-

ny Národního muzea, opakovaně nás navštívili v depozitářích v Kladruzech u Stříbra a snad v rámci spravedlnosti poctili svou návštěvou v témže místě i kolegy z Památníku národního písemnictví. Kvantitativně nejrozsáhlejší krádež proběhla na zámku v Dolních Beřkovicích, z kvalitativního hlediska pak v depozitáři Národní knihovny v Postoloprtech, kde byla uložena roudnická knihovna knížat z Lobkowicz.

Protiopatření (hlídači, pejsci, očička a různé další zabezpečovací zařízení) tento druh loupeží téměř znemožnily.

S úbytkem loupežníků šplhajících po okapech se začal množit jiný hanebný živočišný druh: loupežící badatel. Jeden z prvních „úradoval“ již v 90. letech a říkal si Janík. Dalším byl pan H., lump druhé generace, který „podnikal“ se svým otcem, dlouholetým delikventem v oblasti krádeží starožitností. Junior dokonce v rámci zlepšování své kvalifikace zahájil studium dějin umění. Osudným mu byl pobyt ve Vyšším Brodě, kde, jako badatel a „odborník na historické knihy“, odcizil mnoho desítek starých tisků, které mu byly nakonec zabaveny a identifikovány. Bohužel, z většiny již byly vyřezány ilustrace – kolorované rytiny ze 17. a 18. století.

Nejdůmyslnějším lupičem byl pan P. K., který v Památníku národního písemnictví a v Národní knihovně páchal škody řadu měsíců. Vypůjčené knihy xerozoval na tónovaný papír a vevazoval zpět do původních, vesměs knihovnických vazeb, přelepoval signatury.

Dokonce překresloval razítka do jiných knih, které vracel na místo původních. Dá se říci, že lupič-badatel je fenoménem naší doby.

Jak poznat nenechavce?

Čím musí být lupič – badatel vyzbrojen a nadán? Působí, alespoň zdánlivě, *důvěryhodně*, jako *nadšený badatel*. Disponuje, alespoň *částečnými znalostmi oboru*, který „studuje“. Dále mu napomáhá *dokonalá znalost výpůjčního systému a obzvláště jeho slabin*, které zpravidla umocňují zavedené zvyky výpůjčního protokolu. Typickým příkladem je položení výpůjčních lístků na pult, což badateli umožní některé z nich sebrat a tím následně bez kontroly odnést i knihy. Tito lidé jsou mistry v odhalování chyb ve výpůjčních systémech či chyb způsobených nedodržováním instrukcí. Mezi základní výzbroj lupiče-badatele samozřejmě patří šikovnost a bezmezná drzost.

Tito lidé potřebují v první řadě najít mezi námi „spřízněnou duši“, kterou si pomocí osobního šarmu „obtočí okolo prstu“ a získají tak status *nadstandardně opečovávaného badatele*, kterému je dovoleno více než ostatním. Je mu často tolerován jakýsi samoobslužný systém. Pachatel L. D. v Moravském zemském archivu v Brně disponoval nakonec i klíči od depozitáře!

Základem úspěchu je *objednávání velkého množství knih*, tj. *vytváření chaosu ve výpůjčkách*. Ideálního prostředí pachatel dosáhne ve chvíli, kdy se z velkého množství výpůjček něco vrací, něco

Petr Mašek nad stránkami atlasu poničeného zlodějem

se nechává na studovně, něco jde do fotolaboratoře apod.

Další zbraní je *vytvoření badatelského nepořádku na pracovním stole*, kde se navrší vlastní materiály, hromada příruček, vlastních i z příručky studovny, různé desky atp. Za touto hradbou se pak dějí věci nekalé a nečisté.

Chyby na straně odborných pracovníků

Na straně knihovníků je nejčastější chybou *ledabylá kontrola při navracení*, knihovník totiž často sleduje jen signaturu. Čárkový kód je přímo ideálním spojencem lupičů a zdá se, že snad byli oni, kdo ho vytvořil.

Služba ve výpůjčním protokole kód „přečte“ a kniha, ovšem už jiná, putuje zpět na regál. Toho mocně využíval P. K. v Národní knihovně, kde vyměnil snad stovky knih, aniž si toho někdo všiml a vše vyplulo na povrch zemský jen díky jeho odhalení v Památníku národního písemnictví.

Stejně tak je důležité evidovat výpůjčky a moci tak dokázat, že „badatel“ ve studovně byl a poškozené knihy studoval. Případ profesora K. ukázal, že mnohé knihovny, které navštívil a velmi prav-

*Vyřezané grafiky
z Klášterce nad Ohří
zabavené v antikvariátu*

děpodobně v nich své temné cíle také realizoval, tuto evidenci nemá a nemůže tak ani zjistit, natož dokázat, co bylo poškozeno.

Amatérsky naivní je na druhou stranu představa dokonalé kontroly knihy před vypůjčením a po jejím navrácení, zvláště u knih s bohatou ilustrační výbavou. Má-li kniha vzadu několik rytinových příloh, je snadné je přepočítat, ale renesanční a barokní knihy mají často vedle rozkládacích příloh, rozmístěných a ukrytých uvnitř svazku další četné celostránkové ilustrace a nesčetné ilustrace přímo v textu, větší či menší.

Spočítání by zabralo nejméně půl hodiny (2 krát) a mnohdy dojdeme k odlišným výsledkům díky subjektivnímu hodnocení. Vystrídá-li se mezitím na studovně služba, je zaděláno na problém.

Počítání jednotlivých stránek je také velmi ošidné, původní paginace či foliace bývají často chybné, s větším úspěchem lze využívat tiskařských signatur. Jejich soupis se ovšem někdy nevejde na celý list papíru.

U atlasů komplikuje situaci existence tzv. „jalových křidélek“, díky kterým i zcela netknutý atlas na první laický

pohled vypadá jako by na něm řádilo několik pánů profesorů K. V tomto případě může kladnou roli sehrát vytvoření nové rukopisné foliace.

Velmi diskutabilním tématem je uveřejňování seznamů knih na webových stránkách. Víím, že jde o povinnost knihovníků své fondy zveřejňovat, ale postupujme pokud možno s rozumem. Kolegyně kastelánka a knihovnice v Dačicích se pochlubila na stránkách zámku s nejzajímavějšími poklady knihovny, a za nedlouho z uveřejněných knih zbylo v knihovně 40%.

Chybou na straně knihovníků bývá také nedokonalá znalost cen jim svěřeného materiálu. Mnohdy mají knihovníci dojem, že znalost cen knih je pod jejich úroveň. Je nutné vědět, že mnohá kniha z počátku 20. století může být na trhu mnohonásobně dražší než běžný tisk 16. nebo 17. století.

Lupič návštěvník a lupič zaměstnanec

S lupičem-badatelem je příbuzný další temný tvor: lupič-návštěvník. Tento se vyskytuje především na zámcích a lze ho rozdělit na dva poddruhy: cílený a předem připravený nebo náhodou se nachomýtnuvší a situace využívající. První poddruh se vyskytl před lety v Náměšti nad Oslavou, druhý např. v Kladrubech u Stříbra. Tomu lze zaměřit kombinací různých technických prostředků (a samozřejmě pozorností a ostražitostí personálu: mříže a sítě či skla na knihovnách (Kačina, Opočno), ocelová lanka před regály (Kynžvart),

knihy svázané do balíků silonem (Dačice, Duchcov), elektronický paprsek, který pokud vím, není v ČR nikde.

Nejzrádnějším a nejzrůdnějším živoucím je samozřejmě lupič-zaměstnanec. S tím jsme se setkali např. na Frýdlantě, v Klášterci nad Ohří, kde se projevil jako skutečná hyena, na Duchcově (odhalen a zastaven v mém počátku) a na Plasech (relativně také zastaven včas). Kombinací tohoto a předešlého druhu byl už zmíněný L. D., který v roli zaměstnance Akademie věd působil v knihovně Moravského zemského archivu v Brně jako badatel.

Zamezit činnosti lupiče-zaměstnance je mimořádně obtížné, až nemožné, nedělá-li viditelné chyby. Cestou je jasně vymezený a omezený přístup ke klíčům a do některých prostor a mírně paranoidní přístup k zaměstnancům.

Jak můžeme krádežím trochu zabránit či je ztížit?

Na prvním místě je to důsledné označování našeho majetnictví. V druhé polovině 20. století panoval bibliofilský přístup – signatury se psaly jemně tužkou, aby se knize neublížilo. To pak ovšem velmi zjednoduší situaci zloději. Je třeba činit opak. Staří majitelé knih své majetnictví dávali najevo také zcela jednoznačně. Nešetřete razítkem! Dávejte je nejlépe na několik míst v knize a pro jistotu, lze-li, také na ruby zajímavějších ilustrací, rytin, map atp. Velmi vhodnou formou je slepotiskové razítko. I když tyto majetnické stopy lupič odstraní, zbude alespoň stopa po

tomto odstranění. Výše zmíněný lupič H. z vyšebrodských knih vystříhl razítka klášterní knihovny. Učinil tak zcela důsledně – až na jedno, které ponechal, ale zcela ho rozmazal a rozedřel. I z tohoto černého fleku jsme však zjistili, odkud knihy pocházejí.

Další ochranou je dokonalý popis knihy, včetně její staré provenience, podrobná kolace, počet ilustrací, všechny individuální znaky atp. Starou provenienci zloděj zpravidla (a prozatím lze říci: nikdy) neodstraní. Důkladný odborný popis je dokonce lepší než foto.

Samozřejmostí po odhalení pachatele, u kterého je pravděpodobné, že zlé činy páchal i na jiných místech, je informování kolegů a všech pracovišť, které také mohly být postiženy.

Když už k neblahé události dojde, je třeba se snažit získat knihy nazpět a odhalit pachatele. Jednou z možností jsou návštěvy a prohlídky antikvariátů, což předpokládá jejich znalost. Knihovník by měl pravidelně antikvariáty obcházet, seznamovat se s jejich majiteli a ukazovat zájem. Zvýší to jejich morální odpovědnost a v případě, že dostanou nabídku koupi podezřelých knih, vědí, koho zavolat.

V polovině 90. let jsme s Policií ČR podnikli rozsáhlou razii po antikvariátech a prodejnách starožitností, což se ukázalo jako velmi účinné. Od té doby s námi začali antikváři spolupracovat, protože, ti horší, pocítili, že je nad nimi jakási moc a síla, a ti lepší nás vzali jako partnery.

Zároveň je nutné antikvářům ledacos tolerovat. Uvědomme si, že po nich chceme něco, co oni nechtějí dělat: udávat zákazníka. Buď prodělají, nebo se dostanou do nedobrého světla. Zabavené knihy, za které lupiči zaplatili, jim nikdo nenahradí. Prohlídky antikvariátů jsou důležité. Mnohdy vypadá průběh loupeže následovně: zloděj ukradne větší množství knih a nabídne je předem vybranému překupníkovi. V kauze Dolní Beřkovice vypovídali místní lapkové, že knihy od nich kupoval, respektive si vybíral „bílý muž s copánkem“. Překupníci si vyberou zajímavé tituly a ostatní doporučí zahodit do popelnice, ale zloději bývají lakotní a hamižní a pokusí se je prodat za jakoukoliv cenu do některého antikvariátu. Díky tomu se nám povedlo najít docela velkou hromadu dolnobeřkovických knih v antikvariátu na Valdštejském náměstí.

Nebojme se soudního vymáhání škody!

Povede-li se případ objasnit a zdokumentovat, je obávám se, že zanedbávanou povinností správců knihoven, pokusit se soudně si vymoci náhradu škody. Cesta tzv. občansko-právního jednání je cestou do pekel, ale existuje možnost zabudovat nárok na náhradu škody přímo do rozsudku. V praxi to pak znamená, že obviněný je povinen škodu hradit pod trestem exekuce. Soudy ovšem tento nárok akceptují pouze ve zcela nezpochybnitelných případech. Jak pochybnosti nastanou, okamžitě odkazují poškozeného na občansko-právní řízení. Seznam nároků musí tedy obsahovat:

- a) knihy, které obviněný zjevně ukradl, které jsou podloženy účtem z antikvariátu, svědectvím nebo dokonce přiznáním (což se často nestává). I když jste přesvědčeni, že obviněný ukradl ještě to či ono, ale doklad na to není, musíte se ubránit pokušení žádat náhradu škody i za tyto položky, protože taková snaha může ohrozit celý výsledek soudního řízení.
- b) knihy musí být správně oceněny soudním znalcem, lépe dvěma
- c) poškození knih, není-li velké, je lepší neuplatňovat, protože se velmi špatně odhaduje.

Instituce se při zahájení soudního líčení musí připojit s nárokem na náhradu škody a vyslat svého pověřeného zástupce. Tomu je dokonce dovoleno klást obviněnému či svědkům otázky, což může průběh soudu kladně ovlivnit a dosáhnout tak vyššího stupně spravedlnosti.

Zaměstnancům poškozené instituce pak rozhodně neuškodí, aby se jako diváci soudního přelíčení také účastnili. Mnohé si uvědomí a nemusejí pak číst zbytečně dlouhé články, jako je tento.

Projekt Areálu zážitkové a poznávací turistiky Střední Pobrdsko ve Strašicích

Martin Lang, Tomáš Makaj

Střední Brdy, ač takříkajíc „na dostřel“ od hlavního města, zůstávají doposud široké veřejnosti relativně neznámé a na rozhraní Středočeského a Plzeňského kraje tvoří enklávu, jež vystupuje coby jakási soudobá terra incognita. Je to způsobeno řadou faktorů, z nichž jako prvořadý je vnímána skutečnost, že od druhé poloviny 20. do 90. let 20. století bylo celé Střední Pobrdsko intenzivně využíváno armádou. Ve Strašicích, jež mají v rámci Středních Brd výjimečné postavení díky obklopení brdskými lesy, kromě lesního hospodaření a vojenského výcviku civilizačně téměř intaktními, zbyl po odsunu armády rozsáhlý areál bývalých kasáren. Strašická kasárna byla převedena do majetku obce Strašice, dvou a půl tisícového bývalého městysu s již uvedeným přírodním prostředím a bohatou historií. To vedlo k myšlence, poprvé formulované v roce 2005, aby obec využila kasárenský areál nejen ke komerčním činnostem (výroba, obchodní sklady a služby), ale i k vytvoření kulturního centra, jehož pomocí by byly podpořeny nejen místní kulturní aktivity, ale i rozvoj cestovního ruchu. Za přispění odborníků celé řady oborů tak vznikl na obci projekt již řečeného turistického poznávacího a pobytového areálu, který byl předložen Regionální radě pro rozvoj – Jihozápad (Plzeňský a Jihočeský kraj). Ta jej na přelomu loňského a letošního roku schválila a rozhodla zařadit do regionálního operačního programu ROP NUTS II Jihozápad financovaného z vlastního rozpočtu, s výraznou dotací Evropské

unie. Celkově byly náklady na zajištění projektu vyčísleny na téměř 15,75 mil. Kč, z čehož bude 92,5 % uhrazeno Regionální radou, z toho 85 % připadá na dotaci EU a 7,5 % uhradí žadatel, tj. Obec Strašice. Smlouva o finančním zajištění projektu, která počítá s řadou kontrolních mechanismů a úkonů ze strany poskytovatele dotace byla podepsána v lednu tohoto roku.

Co je vlastně náplní a posláním nově vznikající instituce? Bude pracovat jako příspěvková organizace obce a její funkci lze rozdělit na dvě základní: pobytovou a kulturní – s výrazným interakčním, badatelským, edukativním a všeobecně kulturně společenským posláním.

Pro tuto instituci byly v rámci bývalých kasáren vyčleněny dvě budovy a přilehlé venkovní plochy. Jedná se o bývalou velitelskou vilu vystavěnou ve funkcionalistickém slohu a specifickou dřevěnou typizovanou patrovou kasárenskou ubikaci pocházející z doby první republiky, kdy byla na Brdech otevřena zkušební dělostřelecká střelnice (1927).

V objektu vily bude zřízena stálá expozice muzejního charakteru, jež představí Střední Brdy s důrazem na Strašice a jejich okolí z hlediska přírodovědného i společenského. Zvláštní důraz bude kladen na místní specifika, jako jsou tzv. lesní řemesla, historie místního železoručního a černouhelného hornictví, historie brdského železářství a prezentace výsledků lokálních archeologických výzkumů zaměřených

zprávy

Martin Lang

je manažerem projektu Areálu zážitkové a poznávací turistiky Střední Pobrdsko
langmartin@atlas.cz

Tomáš Makaj

je vedoucím Místní knihovny ve Strašicích
barnak@email.cz

V někdejší velitelské vile bude zřízena muzejní expozice.

především na archeologii středověku. Počítá se i s prostorem pro příležitostné výstavy. Zároveň však bude v někdejší velitelské vile umístěna i část expozice zaměřena na Brdy ve spojení s armádou. K tomuto účelu poslouží autentické prostory důstojnické kanceláře s příslušenstvím.

V kasárenské dřevěné ubikaci bude zřízena stálá expozice historie vojenství ve vztahu k vývoji dnešního funkčního Vojenského újezdu Brdy, s nímž Strašice bezprostředně sousedí, a to s uvedením všech pozitiv i negativ této zvláštní enklávy. Dále zde budou umístěny depozitáře sbírek muzejní povahy, které již instituce začíná shromažďovat. Jedno podlaží bude upraveno jako specifická ubytovna s osmnácti lůžky a sociálním příslušenstvím, jež bude autenticky upraveno na způsob vojenské nocležny z období první republiky.

Na venkovní ploše mezi oběma budovami vznikne stálá geologická expozice se zastoupením hornin Středních Brd s vysvětlivkovými panely lokálních geologických a geomorfologických poměrů a historické geologie.

Předpokládá se i vytvoření turistické atrakce, „kamenišť“, kde si návštěvníci budou moci zkusit štěstí při hledání fosilního materiálu v karbonských břidlicích a prachovcích, nebo v křemitých konkrecích, jimiž je oblast Rokycanska, kam Střední Brdy částečně spadají, velmi proslulá. Minigeopark bude doplněn výsadbou arboreta charakteristických druhů původních brdských dřevin.

Druhá venkovní plocha bude zasvěcena vojenské historii na Brdech, především v podobě exponátů, jež po nakonzervování snesou podmínky vnějšího prostředí. Výhledově se předpokládá i vytvoření experimentální venkovní plochy, kde by měly být představovány a ověřovány historické technologie (např. pálení uhelných milířů, kolomazná pec, výroba mýdla z dřevěného popela – flusárna, vlčí pec, galejní pec apod.).

V areálu bude pracovat Informační středisko pro celou venkovskou oblast Středních Brd. Badatelská práce je zajištěna jednak z vlastních zdrojů, ale zejména spoluprací s celou řadou vědeckých a zájmových organizací (např. Západočeská univerzita, regionální muzea, Národní památkový ústav, Klub Augusta Sedláčka, Klub vojenské historie West a řada dalších), včetně individuálních badatelů.

Zařízení má již dnes vybudované slušné zázemí pro nejrůznější školící i společenské aktivity. Je jím, v roce 2008, čerstvě zrekonstruovaný Spole-

čenský dům – bývalý Posádkový dům armády. Sem, do opravených a designově přizpůsobených místností, byla přemístěna knihovna. Vznikl zde pěkný přednáškový sál včetně prostoru pro příležitostné expozice, kancelář kulturního odboru obce, několik depozitářů a skladů i – last, but not least – příjemná nekuřácká restaurace. Schyluje se i k přestavbě bývalého velkého kinosálu na multifunkční sál (vč. možnosti divadelních představení).

Možná, že někoho napadne, proč ve Strašicích nebude k informaci, poučení a zábavě veřejnosti prostě klasické muzeum, když nová instituce přináší řadu typicky muzejních funkcí. I tato myšlenka byla původně diskutována. Posléze byla z několika důvodů zamítnuta. Předně, muzeum jako takové, je pro obec, jako jsou Strašice, finančně velmi nákladnou příspěvkovou organizací. A širší spektrum záběru, včetně

specifických ubytovacích služeb, dává přeci jen větší možnost návratnosti vložených prostředků, které však, neboť i zde se jedná o „příspěvkovku“, budou reinvestovány do rozvoje instituce. Nemalou překážkou je i vysoká administrativní zátěž soudobé čistě muzejní činnosti.

Areál zážitkové a poznávací turistiky (snad se organizace dočká kratšího a srozumitelnějšího názvu) zahájí svůj plný provoz v druhé polovině roku 2010.

V kasárenské dřevěné ubikaci bude zřízena expozice věnovaná dějinám vojenského újezdu na Strašicku.

Československé dokumentační středisko 1948–1989

Jitka Hanáková

The office of the Czechoslovak Centre for Documentation 1948-1989 of the Historical Museum of the National Museum was established in August 2003 on the basis of donation agreement between the National Museum and the Czechoslovak Centre for Documentation, o. p. s., a continuator of the exile ČSDS for independent literature. The Czechoslovak Independent Literature Documentation Centre (ČSDS) was founded in March 1986 in the Federal Republic of Germany. Its chairman and curator from the times of its founding was the historian Vilém Prečan. The documentation centre united from the beginning the function of a literary archive, a specialised library and an institution for research, studies, information and publishing. During the times of oppression it kept contact between creative work and independent activities at home and abroad. ČSDS has got extensive collection of Czechoslovak Samizdat and exile press as well as large library containing competent foreign-language books on the independent writing in Czechoslovakia, political and cultural exile 1948-1989 and anti-totalitarian resistance in the 70's and 80's. In the archive, there is a collection of both written and non-written objects. This includes personal funds and inheritances, papers of different associations, civic initiatives, institutions, political parties, exile publishers and Samizdat workrooms, as well as newspaper cuttings, posters, photographs, films, video and audio records.

Referát Československé dokumentační středisko 1948–1989 při Historickém muzeu Národního muzea vznikl v srpnu 2003 na základě darovací smlouvy mezi Národním muzeem a Československým dokumentačním střediskem, o. p. s., které je pokračovatelem exilového ČSDS nezávislé literatury. Smlouva, již svěřilo ČSDS, o. p. s. rozsáhlý knižní a sbírkový fond v hodnotě téměř 30 milionů korun do vlastnictví Národního muzea, je doplněna Smlouvou o spolupráci ČSDS, o. p. s. a NM. V ní se mj. stanoví, že obecně prospěšná společnost se i nadále podílí na ochraně, zpracování a zpřístupňování darovaného sbírkového a knižního fondu.

Jitka Hanáková
je vedoucí Referátu
Československé
dokumentační středisko
při Národním muzeu
jitka_hanakova@nm.cz

Letos je tedy tomu již šest let, kdy Národní muzeum spravuje a zpřístupňuje převzaté sbírky. Za tu dobu poskytlo své služby mnoha badatelům, novinářům, televizním redaktorům, studentům a řadě domácích

i zahraničních institucí. Svými fondy se podílelo na mnoha výstavách, na vydání několika publikací a článků o dějinách československého disentu a exilu. Při této činnosti pro nejširší laickou i odbornou veřejnost spolupracuje NM

i nadále s ČSDS, o. p. s., se kterou pořádalo mj. i mezinárodní konferenci k 30. výročí vzniku Charty 77. Pro rozvíjení účinné spolupráce při řešení vědeckých, odborných a publikačních projektů byla ustavena Společná archivní a knihovní rada, jmenovaná generálním ředitelem Národního muzea PhDr. Michalem Lukešem, Ph. D. a předsedou správní rady ČSDS, o. p. s. prof. Vilémem Prečanem.

Z historie Československého dokumentačního střediska

Československé dokumentační středisko nezávislé literatury (ČSDS) bylo založeno v březnu 1986 ve Spolkové republice Německo. Jeho zakládajícími členy byly významné osobnosti tehdejšího československého exilu: Jiří Gruša, František Janouch, Josef Jelínek, Ivo Kunštyř, Ivan Medek, Jiří Pelikán, Vilém Prečan, Karel Jan Schwarzenberg, Pavel Tigrid, Jan Vladislav a Lubomír Ďurovič. Od listopadu 1989 sídlilo středisko v bavorském Scheinfeldu na zámku Schwarzenberg, kde mělo k dispozici pracovní a studijní prostory. Vedoucím a kurátorem Dokumentačního střediska byl od jeho založení historik Vilém Prečan. Ten byl i hlavním iniciátorem a hybnou silou vzniku střediska. Už od své emigrace v roce 1976 usiloval o vybudování archivu nezávislé české a slovenské literatury a badatelského střediska, které by podněcovalo a organizovalo studia o nezávislých aktivitách v Československu po roce 1968. To se mu po mnoha peripetiích, ve spolupráci se skupinou přátel v exilu, v roce 1986 podařilo. Vznikl tak archiv, který

je v dějinách evropských exilů jedinečný, jak se mj. praví v diplomu Ceny Friedricha Bauera za literaturu, udělené Československému dokumentačnímu středisku nezávislé literatury Bavorskou akademií krásných umění v Mnichově 13. října 1993.

Dokumentační středisko od svého vzniku spojovalo funkce literárního archivu, specializované knihovny a badatelského, studijního, informačního a publikačního zařízení. V době nesvobody udržovalo spojení mezi tvorbou a nezávislými aktivitami domova a exilu. Bylo pojítkem mezi českými a slovenskými nezávislými intelektuály a občanskými iniciativami a západním světem, jedním z ohnisek duchovního vzdoru proti komunistické totalitě a součástí československého kulturního a politického exilu. V popředí aktivit střediska stála snaha o všestrannou účinnou pomoc domácímu disentu a občanským iniciativám v Československu a dále péče o uchovávání všeho, co bylo doma neustále ohrožováno zabavením ze strany Státní bezpečnosti.

Systematicky sbíralo svědectví o nezávislém myšlení a tvorbě v Československu po roce 1948, o nezávislých kulturních, politických a nábožen-

Zámek Schwarzenberg v německém Scheinfeldu, kde od listopadu 1986 sídlilo Československého dokumentačního středisko nezávislé literatury.

ských aktivitách. Na prvním místě šlo o budování sbírek české a slovenské samizdatové literatury. Tyto původní samizdatové texty a periodika ČSDS kopírovalo a pravidelně je rozesílalo velkým knihovnám, zejména univerzitním, redakcím exilových časopisů, rozhlasových stanic, organizacím pro lidská práva i jednotlivým badatelům. Takto napomáhalo Středisko tomu, že se díla nezávislé české a slovenské literatury a informace o domácím disentu plynule dostávaly do informačního systému svobodného světa.

ČSDS organizovalo nebo podporovalo výzkumnou práci na dílech dokumentárního, příručkového a bibliografického charakteru a vydávalo také vlastní publikace. Nejvýznamnějším vydavatelským počinem byl časopis *Acta*, který vycházel v jazykové verzi česko-slovenské a anglické a kde vedle článků literárního charakteru vycházely i bibliografické soupisy samizdatových edic. Několik důležitých publikací vyšlo v knižní edici střediska *Acta creationis*. Také se podílelo na přípravě a organizaci výstav nezávislé literatury a připravovalo materiály i pro některé konference.

Kromě toho ČSDS vyvíjelo činnost, jež nebyla veřejně deklarována. Zásobovalo nezávislou intelektuální komunitu, občanské iniciativy a opoziční skupiny v Československu knihami a časopisy vydávanými v zahraničí. Pomáhalo při pašování technického zařízení pro vydávání samizdatové literatury, jako byly např. kopírky a později i počítače. Zpro-

středkovalo styk a korespondenci nezávislých domácích tvůrců a občanských iniciativ s jejich partnery – nakladatelskými, badatelskými a jinými institucemi v tehdejším svobodném světě.

Předností sbírek ČSDS je zejména to, že tu jsou na jednom místě soustředěny prameny umožňující studovat historii duchovního vzdoru jedné střeoevropské země proti komunistické totalitě komplexně, v širokém mezinárodním kontextu, z různých aspektů a podle zájmu odborníků mnoha oborů.

Výběr z knižních a archivních sbírek, které jsou nyní ve fondu Referátu Československého dokumentačního střediska 1948–1989:

Knižní fondy:

ČSDS má rozsáhlé sbírky československého samizdatu. Jsou mezi nimi stovky titulů zveřejněných v rámci samizdatových edic, které jsou známé pod názvy *Edice Petlice*, *Edice Expedice*, *Kvart*, *Česká expedice*, *Kde domov můj*, *Popelnice*, *Edice SE*, *Nové cesty myšlení*, *Kde domov můj* a mnoho desítek dalších edic a také řada samizdatových titulů vydaných mimo edice. Významnou část sbírky tvoří i samizdatová periodika, jako byly například *Informace o Chartě*, *Kritický sborník*, *Obsah*, *Vokno*, *Střední Evropa*, *Revolver revue*, *O divadle* a jiné. Samizdatové sbírky doplňuje Sběrka studijních kopií samizdatových periodik a vybraných monografií vydaných v samizdatu, které pro ČSDS kopíroval a vázal člen představenstva exilového spolku Josef Jelínek z Erlangenu.

V knihovně dokumentačního střediska je soustředěna knižní produkce československých exilových nakladatelství, jež vznikla od počátku sedmdesátých let, nejznámější 68 *Publishers* z Toronta, *Index*, *Rozmluvy*, *Konfrontace*, *Poezie mimo domov*, *Arkýř* či *Křesťanská akademie*. Je tady i část exilové knižní produkce z období 1948–1989, uvedme Editions Sokolova, Paříž. Nachází se zde úplná kolekce všech hlavních exilových časopisů jako např. *Svědectví*, *Index*, *Proměny*, 150 000 slov a řady jiných.

Velkou část knihovny tvoří cizojazyčná literatura, která je rozdělena do třech oddílů. Je to fond překladů nezávislé tvorby českých a slovenských autorů, ať už žili doma, či v exilu. Další část tvoří fond odborné bohemikální literatury, která se zabývá nezávislou literaturou v Československu, politickým a kulturním exilem 1948–1989 a antitotalitní rezistencí 70. a 80. let. Poslední část cizojazyčného fondu tvoří odborná literatura o střední a východní Evropě druhé poloviny minulého století.

V knihovně je též fond polských knih a časopisů, které byly vydávány samizdatově i v exilu polskými nakladateli. Jsou zde zastoupena i cizojazyčná periodika, která informovala o dění v tehdejší Československu, státech východní Evropy a zabývajících se problematikou lidských práv. Je zde i obsáhlý fond novin a časopisů vydaných v ČSSR v 50. – 90. letech.

Archivní fondy:

V archivu jsou uloženy dokumentační sbírky písemné i nepísemné povahy, které vznikly díky soustavným badatelským a akvizičním aktivitám jeho dlouholetého vedoucího prof. Viléma Prečana. Jedná se hlavně o osobní fondy a pozůstalosti, písemnosti spolků, občanských iniciativ, institucí, politických stran, exilových nakladatelství a samizdatových dílen, novinové výstřižky, plakáty, fotografie, filmy, videozáznamy a audiozáznamy.

K badatelsky nejvíce využívaným archivním souborům patří *Dokumentální sbírka Václava Havla*, zahrnující strojopisy (příp. kopie) divadelních her, texty článků a projevů, letáky a tiskoviny k představením, také jednotlivé dopisy a písemnosti k podpůrným akcím za jeho propuštění, šanony novinových výstřižků a mnoho dalších materiálů. Mezi významné osobní fondy patří sbírky Pavla Tigrida, Jiřího Lederera, kanadského bohemisty prof. H. Gordona Skillinga, Jiřiny Šiklové, Jiřího Pelikána, Oty Šika, historika Jana Rychlíka, Jana Čepa a především pozůstalosti Milana Šimečky, Přemysla Janýra a Antonína Vlacha.

Hojně využíván je také fond *Rádia Svobodná Evropa*, který obsahuje sbírku zvukových nahrávek vysílání (660 CD

Ilustrace Jana Baucha ke knize Morový sloup Jaroslava Seiferta vydané v samizdatové Edici Petlice v roce 1975.

ROM), Monitorinky z let 1959–1993, Politické bloky, Události a názory aj. Z unikátních sbírek fondu institucí uveďme *fond Československé sociální demokracie v exilu* (dokumentace činnosti této politické strany v letech 1948–1995), *fond Archivu Nadace Charty 77 ve Stockholmu*, *fond exilového časopisu a nakladatelství Rozmluvy*, *fond Help and Action* – organizace vedené Ivanou Tigrídovou na podporu pronásledovaných v ČSSR, *fond Komitě svobodných Čechoslováků v Nizozemí* nebo *Sdružení svobodných Čechoslováků v jižním Švédsku*.

Neméně významný je i vlastní *fond Československého dokumentačního střediska* zahrnující mj. písemnosti týkající se pašování knih a textů do zahraničí, přepravě literatury do ČSSR, korespondenci, dokumenty o samizdatových edicích, makety samizdatových publikací z dílny v Erlangenu, podklady k publikační činnosti ČSDS, materiály mapující práci disentu a hnutí za občanská práva doma i v zahraničí.

Z domácích občanských iniciativ jsou ve sbírkách nejlépe dokumentovány především *Charta 77* a *Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných* (VONS). Jádro sbírky Charty tvoří především její jednotlivé číslované Dokumenty vydávané od roku 1977, dále řada textů a podkladů o jejich přípravě a vydávání.

Mezi nejvýznamnější tematické fondy patří *sbírka Černá kniha*, kde se nacházejí materiály, které sloužily historikům z Historického ústavu ČSAV v roce

1968 jako podklady ke knize *Sedm pražských dní 21. - 27. srpna 1968*, zvané též Černá kniha. Vedle značného množství dobového tisku, letáků a plakátů je zde zachycena i agenda související s distribucí knihy, která vyšla jako interní tisk a nebyla v běžném prodeji. Poptávka po této jedinečné dokumentaci a ohlas na ni byly ohromující. I dnes má tento fond značnou vypovědací hodnotu a mnoho letáků, plakátů a dalších dokumentů bylo zapůjčeno na výstavu *...a přijely tanky 1968*, kterou v loňském roce uspořádalo Národní muzeum k 40. výročí okupace Československa vojsky Varšavské smlouvy. Tento fond doplňuje dokumentační sbírka rok 1968, obsahující další materiály o roce 1968. K ní je přiřazen mj. soubor studií, jež vzešly z Výzkumného projektu „Zkušenosti Pražského jara“ řízeného Zdeňkem Mlynářem.

Orientace na získávání, zpracovávání a zpřístupňování svědectví a dokumentů nezávislého myšlení po roce 1948 a pozůstalosti významných osobností činných v disentu a exilu zůstává nadále prioritou činnosti Československého dokumentačního střediska 1948–1989.

Kam směřuje Slezské zemské muzeum v Opavě?

Zeptali jsme se nového ředitele Mgr. Antonína Šimčíka

Pane magistře, co Vás přivedlo do křesla ředitele nejstaršího muzea na území České republiky?

Příčin, které mě přivedly až před konkursní komisí, bylo hned několik: zájem o muzejní práci, respekt k historické tradici muzejnictví v Opavě, ale i vztah ke Slezsku jako nádhernému regionu s úžasnou přírodou a bohatou historií. Důležitým impulsem se stal i aktuální stav Slezského zemského muzea (SZM). Čtenářům Muzea asi netřeba příliš přibližovat neutěšenou situaci v jaké se dnes SZM nachází. Odbornou veřejností je již léta hodnocena kriticky – což rovněž podnítilo můj zájem přimnout tuto výzvu.

Jaká je Vaše koncepce proměny muzea?

Základním cílem na cestě k rozvoji instituce je pochopitelně výrazné zlepšení obrazu muzea v očích veřejnosti. Popularizace muzejní práce, prezentace unikátních sbírkových předmětů, které muzeum spravuje, jakož i uplatnění výsledků vědecké práce pomocí muzejně specifických forem komunikace. Bohužel toto nejstarší muzeum České republiky je v současnosti doslova svázáno žalostným stavem muzejní infrastruktury. Činnost muzea je značně podfinancována – většina nejdůležitějších budov je v havarijním stavu, doslova se rozpadá – Blücherův palác se sbírkami přírodnin, Heiderichova nemocnice s historickými unikáty i vlastní historická výstavní budova někdejšího Zemského muzea pro umění a průmysl, kdysi pyšná chloub zemského hlavního města. Vzácnou výjimku v tomto nezáviděníhodném portfoliu tvoří pouze první fáze výstav-

by skleníků v Arboretu v Novém Dvoře, která však již řadu let čeká na dostavbu návštěvnický nejdůležitější části, kterou má být expoziční pavilon. Bohužel nedokončený jsem převzal i Památník 2. světové války na Hrabyni, jehož otevření je oproti plánu více než půl roku opožděno a vyžádá si ještě nemalé úsilí.

Je však nesporné, že SZM skrývá potenciál, který je třeba uvolnit a muzejně využít. Dle mého soudu je základním prostředkem ke změně současného stavu ozdravení týmu, jehož kvalita do značné míry určuje, zda bude instituce úspěšná. S restrukturalizací týmu je nezbytné začít okamžitě. Je to totiž výchozí předpoklad pro další fáze rozvoje muzea. Důležité impulsy si slibuji i od spolupráce s Ústavem historických věd Slezské univerzity, který je již tradičním pracovištěm připravujícím profesionální muzeology. Ke střednědobým cílům náleží především řešení kritické situace v oblasti budov. Mělo by se podařit alespoň přemístění sbírek z hlavních objektů, kde jsou ohrožovány jednak havarijním stavem budov, jednak nevyřešenými restitučními spory. Je nezbytné pokusit se o výstavbu centrálního depozitáře a nové výstavní budovy, která by mohla nabídnout zázemí pro prezentaci historie i přírody Slezska. Oživit je třeba i knihovnu s unikátním fondem silesiak. Doufám, že uskutečnění alespoň části předsevzetí nezabrání současná ekonomická krize a podaří se nám tak do doby, než SZM a s ním vlastně celé české muzejnictví oslaví dvousté výročí své existence, stabilizovat provozní i expoziční zázemí muzea.

rozhovor

Slezské zemské muzeum v Opavě čekají změny.

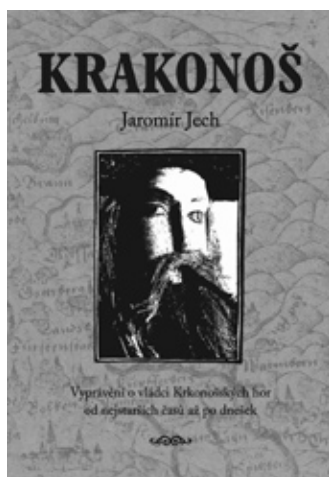
Jech, Jaromír: Krakonoš. Vyprávění o vládci krkonošských hor od nejstarších časů až po dnešek. Praha: Nakladatelství PLOT 2008, 440 s.

Postava Krakonoše představuje v kontextu českého, německého a v menší míře i polského folklóru zjev svým způsobem výjimečný a definující celou pomyslnou kategorii nadpřirozených bytostí, do které je možné řadit například brdského Fabiána, pozapomenutého Nippela z Českého lesa nebo folklorizujícího již zcela novodobého orlického Rampušáka. Výjimečnost krakonošovské tradice spočívá patrně zejména v tom, že byla přes čtyři sta let předmětem výrazně širšího literárního zájmu, který se podílel na její popularizaci a zpětně ovlivňoval a svým dochovaným rozsahem zastiňoval varianty ústní. *Krakonoš* vydaný z pozůstalosti Jaromíra Jecha (1918–1992) je vlastně jakousi „krakonošovskou čítankou“, široce pojmutým souborem těchto textů, které jsou řazeny chronologicky od nejstarších až po současné a průběžně doprovázeny statěmi osvětlujícími a shrnujícími jednotlivé etapy vývoje fenoménu.

První v *Krakonošovi* uvedený a současně možná nejstarší současný folkloristický známý zprávy zmiňující Krakonoše, resp. Rübezahla, pocházejí z novějších prepisů německy psaných knih, jejichž originály mohly vzniknout již v 15. století, a které mají spojitost s činností vlašských prospektorů v Krkonoších. Spolehlivěji datovatelným pramenem, jehož stopy je možné sledovat v dalších pojednáních, je pak *Vodní hladina* Christopha Irene z r. 1566,

Jechem na konci 80. let znovuobjevená a vyhodnocená. Krakonoš v těchto a dalších textech z 15. až počátku 17. století obecně nabývá podoby nebezpečného horského zjevení, zároveň ale může naplňovat i roli ducha horního, strážce pokladů. Během 17. století se mu dostává dalších atributů, vystupuje jako šprýmař, strážce léčivých bylin i dobrodinec, zůstává však bytostí ambivalentní a smrtelně nebezpečnou. Vzniká rovněž snad nejvýznamnější autorská sbírka pověstí o Krakonošovi, *Krakonoš Praetoriův*, jehož geneze je v knize diskutována a který je zastoupen hned několika ukázkami.

18. století přináší do krakonošovské tematiky např. prostřednictvím Musäuovým, Krameriovým i knížek lidového čtení obecně složitější strukturování děje a pohádkové motivy, přičemž z těchto kořenů a Praetoria po dlouhou dobu bez větších obměn vychází i následná tvorba století devatenáctého. Tato literární produkce je hojná na české i německé straně hor, postupně se ale rozrůžňuje, v českém prostředí začínají převažovat příběhy laděné pohádkově a určené dětem. Krakonoš se tak stává méně ambivalentním a ustaluje se i jeho v současnosti obecně přijímaná podoba, což je v knize možné sledovat i na vývoji jeho zpodobnění ve výběrově přiložených dobových ilustracích. Nemění se ale v pohádkovou postavu výhradně a trvale, např. v díle J. Š. Kubína, J. Weisse nebo J. Wüstena

z první poloviny 20. století představuje jednu z významných součástí rodného kraje, k němuž se tito autoři vztahují. Po druhé světové válce německá tvorba ochabuje, je částečně nahrazována tvorbou polskou a soustřeďuje se spíše na reedice starších příběhů, oproti tomu v české literatuře jsou krakonošovské motivy nadále pestře rozvíjeny zejm. v dětské literatuře (A. Kutinová, M. Kubátová a další, vč. J. Jecha samotného) s různou mírou osobní invence a návaznosti na starší folklorní motivy. Samostatná kapitola je věnována nepříliš četným vyprávěním zachyceným různými výzkumníky v terénu.

Kromě výše nastíněného záběru časového zaujme *Krakonoš* i šíří využitých pramenů, nesoustředí se totiž jen na materiály „klasické“, ale zabývá se i těmi okrajovými, které však mohou vhodně

ilustrovat dobový kontext. Případné neliterární aspekty postavy Krakonoše (např. podomácku vyráběné figurky a další vyobrazení, televizní a rozhlasová zpracování) jsou spíše jen naznačeny závěrečnou kapitolou „Krakonošovské ozvuky“ či reprezentovány přejatými ilustracemi, vzhledem k deklarovanému zaměření Jechova díla na Krakonoše folklorně-literárního to ale nelze považovat za nedostatek. Knihu dále doplňují kromě seznamu pramenů a literatury i medailon autora z pera P. Janečka a české, anglické, německé a polské resumé. Výrazným pozitivem je pak i to, že se autorovi a redakci podařilo vytvořit publikaci, která si zachovává odbornou hodnotu a přitom může být jak díky svému pojetí, tak i celkové úpravě dobře přijata i širší veřejností.

Jan Pohunek

Moses, Nancy: Lost in the Museum. Buried treasures and the stories they tell. Lanham: AltaMira Press, 2007, 168 str.

Muzea a galerie vystavují pouze zlomek z nepřeberného množství sbírkových předmětů. I kdyby expozice a výstavy byly obměňovány co nejčastěji, některé předměty zůstanou navždy nevystaveny. Udává se, že muzea a galerie České republiky obhospodařují 60 miliónů sbírkových předmětů, podle N. Mosesové muzea v USA spravují 4.2 miliardy předmětů. Samozřejmě, není smyslem muzea vystavit vše ze svých sbírek. Sbírky většinou slouží pro vědecké a studijní účely. Jenže jaký je smysl a osud nevystaveného a nevystavitelného? Má místo v muzeu? Jak má muzeum plnit

svou prezentační funkci u sbírkových předmětů takové povahy? Mají být tyto předměty, které však jsou neoddelitelnou součástí sbírky, veřejnosti utajeny? Jakou formou má muzeum tyto sbírky prezentovat? To jsou otázky, které hýbou současnou muzeologií, nejnověji se této problematice věnovalo podzimní číslo amerického časopisu *Exhibitionist*.

Pokusem o prezentaci nevystavitelného je kniha Nancy Mosesové „Ztraceno v muzeu: ukryté poklady a příběhy, které vyprávějí“. Autorka esejistickou formou popisuje devět vybraných sbírkových

předmětů, které nebyly, nemohou nebo nebudou vystaveny. Ostatně ani jejich samotné zobrazení v knize není nikterak kvalitní. O ukazování zde prostě nejde.

Mosesová popisuje, jakým způsobem se do muzea předměty dostaly, zmiňuje historii sbírky a muzea, vypráví příběh. Vidíme, že ten je vždy napojen na kurátora, s kterým Mosesová o předmětu „rozmlouvá“.

Kniha není odborným pojednáním. Je sice záměrně určena širší veřejnosti, ale autorka se až příliš uchyluje ke sdělování svých pocitů, dojmů a pro čtenáře není nestranným prostředníkem. A ten je proto občas nucen, v zájmu plynulého čtení, taková hluchá místa přeskočit.

Bohužel nikde se z knihy nedozvíme, jak autorka sama definuje ono „nevystavené, ztracené a nevystavitelné v muzeu“. Alespoň výčet důvodů z jakých se sbírkový předmět stává nevystavitelným (etické, náboženské, profesní, společenské atd.) by nám pomohl k zamyšlení nad společenským posláním muzea a jeho sbírky.

Velmi inspirativní se jeví úvodní kapitola, kdy autorka hovoří o své práci ředitelky Atwater Kent Museum ve Filadelfii. Díky ní vidíme, že rozdíl mezi americkým a českým muzeem není veliký. Pokud autorka hovoří o jednom procentu vystavených sbírkových předmětů z celého muzejního fondu, o milionech, které potřebovala na zajištění odpovídající péče o sbírky, o pokusech městské rady zavřít muzeum, o tom, že v muzeu

stojí vše desetkrát dráž než v jiné firmě, o ziscích z prodeje vstupenek, které nikdy nepokryjí více jak 15 % nákladů, jako kdyby mluvila o českém muzeu. Její definice muzea z pohledu manažerky je výmluvná: *Muzeum je v podstatě obchod se zastaralým zbožím, omezeným počtem zákazníků a žádnou peněžní rezervou.* S nadhledem popisuje svou snahu vytvářet zajímavé výstavy, které by přilákaly veřejnost a sponzory, konfrontovanou s péčí o sbírku, která vyžadovala neúměrně vyšší náklady a v pohledu ředitelky tak klesala v žebříčku priorit. Přiznává svou bezradnost nad tím, jak má muzeum uspokojit požadavky dnešní společnosti a zároveň dostát úloze ve sbírkotvorné činnosti a ochraně kulturního dědictví: *Proč sbírkové instituce shromažďují o tolik více, než budou kdy schopny vystavit?*

K demonstraci svých úvah si autorka vybrala devět sbírkových předmětů (kollekci předmětů), jejichž původ a historii dokonale znala. Jde o především o objekty ze sbírek muzeí Filadelfie, kolébky veřejně přístupných muzeí v USA. Českého čtenáře potěší, že autorka popisuje skleněné kopie barevných rostlin a křehkých mořských živočichů, které pocházejí z Čech, konkrétně z dílny známého sklářského rodu Blaschka z Hodkovic. Tyto skleněné modely byly před sto lety vyhledávanou vědeckou pomůckou a současně vrcholným uměleckým dílem. Dodnes jsou ozdobou předních přírodovědných sbírek.

Druhý předmět, který se nachází v Smithsonian Institution – Přírodovědeckém muzeu, objevil *americký vě-*

dec českého původu Aleš Hrdlička. Jde o lebku jedenáctiletého dítěte z Peru, které zemřelo na kurděje. Není účelem této recenze popisovat všechny vybrané předměty od vycpaných papoušků, které sloužily jako předloha ilustracím Johna Jamese Audubona, přes sbírku pesarů lékařského Mütterova muzea až po dýku Johna Browna.

Mosesová přichází s unikátním pokusem představit veřejnosti sbírky, které mezi „100nej“ rozhodně nepatří. Nepřímo tak nutí širší čtenářskou obec

přemýšlet o tom, co jsou muzea a co (respektive proč) se to za jejich zdmi skrývá. V podobných pokusech muzejních pracovníků zabývat se nevystavitelným vidím veliký potenciál rozvoje chápání společenské instituce muzea, jeho současné a budoucí formy a především prezentace kulturního dědictví obecně. Předpokládám a věřím, že podobných způsobů představení nevystavených a nevystavitelných sbírek se brzy dočkáme i v našem prostředí.

Pavel Douša

Lorenc, Jan – Skolnick, Lee – Berger, Craig: What Is Exhibition Design? Hove: RotoVision, 2007, 256 s.

V bohatě obrazově vybavené publikaci (440 ilustrací na 256 stranách!) přináší trojice autorů, vesměs světově uznávaných designérů, několik odpovědí na otázku z názvu knihy. Téma výstavního designu či snad lépe designu ve výstavní činnosti bylo již několikrát zpracováno – alespoň jak je možno posoudit z uváděné literatury. Důrazem na stručné texty a popisy konkrétních realizací spolu se zařazením do Essential Design Handbooks Series nakladatelství RotoVision se však kniha stává natolik zajímavou, že si zaslouží bližší pozornost.

Rozdělení na tři části umožňuje snazší orientaci v problematice – v první třetině textu je čtenář seznámen s výstavním designem v obecné rovině. Design ve výstavní činnosti je přesvědčivě popsán jako integrační proces, uvádějící v soulad v různých poměrech architekturu, elektronická a digitální

média, tištěnou grafiku, zvuk, světlo, design interiérů a případně i prostředí. Dalšími přístupujícími aspekty je pak publikum, materiál a samotné prezentované předměty. Výstavní design je nutně ovlivněn i záměrem, zamýšleným způsobem předání informace. Designér musí vědět, pro koho tvoří a jaké bude vzdělání, zkušenosti či věk pravděpodobného publika. Autoři – vcelku pochopitelně, pokud uvážíme jejich profesi – hovoří o designu jako klíčovém prvku při utváření dnešních výstavně zaměřených projektů. Designéři jsou dobře placeni, jsou „hvězdami“. Přesto je možné v podtextu vysledovat upozornění (logicky u tématu designu v muzeích) na potřebnou znalost práce odborníků na muzejní výstavnictví.

Druhá kapitola přináší popis způsobů designu ve výstavní činnosti v různých typech institucí. Velký prostor

je věnován muzeím a odlišnostem pojetí v závislosti na délce prezentace (expozice – výstava), cílové skupině (všechny věkové skupiny – děti), zaměření (historická muzea – muzea umění – dětská muzea – science muzea). Uvedeny jsou i některé postřehy, známé z literatury věnované muzeologické architektuře – jedná se zejména o rozbor role designu budovy muzea ve vztahu k umístění expozice, což je důležité zejména u muzeí umění. Výstižně je pojednána otázka smyslu a povahy designu ve science muzeích (transformování vědeckého obsahu do podoby, uchopitelné publikem) a obdobně i v muzeích dětských (zaměření k interaktivitě, design umožňující bezpečný pohyb dětí pod kontrolou rodičů, tj. otevřené prostory atd.).

Kromě designu užitého v muzejním výstavnictví seznamují autoři čtenáře i s realizacemi v institucích jiného typu. Expozice v sídlech firem tak logicky prezentují historii a filosofii podniku, prezentace v botanických zahradách či parcích jsou již na pomezí environment art (o vztahu public art a výstavnictví pojednává jedna z podkapitol první části knihy). Zpracování veletržních prezentací sebou nese též jistá specifika designérské práce – konečná podoba je zacílena na speciální publikum, je vytvořena narychlo, designér zpracovává celé pojetí sám, musí tedy dobře porozumět požadavkům ze strany zadavatele. Zcela jiné vlivy pak musí být zváženy při tvorbě designu putovní výstavy. Předpoklad neustálé montáže a demontáže výstavy, velikost stěhovaných částí, hmotnost

materiálu – to jsou některé z problémů, které musí být řešeny.

Okrajově jsou ve druhé části pojednána další témata – pojetí výstavy jako „storytelling“ za využití všech možností, včetně spolupráce designéra s dalšími odborníky; materiál, s kterým se pracuje (levný – drahý); vytváření nálady pomocí světla a zvuku; využívání materiálů, šetrných k životnímu prostředí; výběr firmy k realizaci vytvořeného designu; evaluace.

Závěr publikace je věnován portfoliím vybraných designérských firem a studií, dle autorů nějakým způsobem překračujících hranice běžného designu. Pomineme-li prezentaci „vlastních“ pracovišť (*Lee H. Skolnick Architecture + Design Partnership a Lorenc + Yoo Design*) setkáme se zde i s popisem a několika vyobrazeními prací *Pentagramu*, největší světové firmy, specializované na design obecně a především *Ralph Appelbaum Associates*, která je v rámci knihy považována za nejdůležitější pro design muzejní. Existence podobně specializovaných firem svědčí o tom, že tzv. „in-house designers teams“ jsou dnes jen výjimečné, a když, tak pouze u velkých muzeí.

Při porovnávání prací jednotlivých týmů dochází pisatelé k závěru, že v dnešní době dochází již ke globalizaci designu s tím, že můžeme i vyjmenovat pět hlavních měst odvětví – New York, Londýn, Sydney, Soul, Peking. Největší firmy mají samozřejmě v těchto městech zastoupení.

Příručka přináší mnoho nových pojmů a spojení, které v české odborné literatuře a konkrétně pak v pracích, věnovaných muzejnímu výstavnictví nenalzáme ani v překladech. Pouze pozvolna je zaváděn termín „storytelling“, tedy jakési „vyprávění“, coby nový přístup podání širších témat. Některými autory (např. Kesner) je připomínáno pojetí muzejní návštěvy ve formě zážitku, komplexního zapojení smyslů – spojení „experience design“ odkazuje přímo k možným řešením v této oblasti muzejní práce. Autoři naznačují též postup při tvorbě designu zadaného výstavního počínu, který sestává ze tří kroků. Od vývoje, vzniku konceptu (concept development) přes výběr materiálu, barev, grafického ztvárnění (design development) až po závěrečnou dohodu designérů, vybrané firmy a klienta/muzea nad konečnou podobou (value engineering). Vyžadovaná spolupráce zainteresovaných stran však není vždy ve skutečnosti dodržována.

Okres Tachov na starých pohlednicích

Baxa, Václav – Novotná, Markéta – Prášil, Petr:

Stříbrsko na starých pohlednicích, Hostivice 2004, 215 s.

Bezručsko na starých pohlednicích, Hostivice 2005, 155 s.

Plánsko na starých pohlednicích, 2. vydání, Hostivice 2008, 228 s.

Přimdko a Borsko na starých pohlednicích, Hostivice 2008, 252 s.

Tachovsko na starých pohlednicích, Hostivice 2008, 312 s.

Nakladatelství Baron v rámci ediční řady Kniha se starými pohlednicemi vydalo v letech 2001 – 2008 celkem 26 titulů z různých regionů Čech. Čestné místo si mezi nimi drží okres Tachov s celkem pěti tituly, a to Stříbrskem na starých pohlednicích (2004), Bezručskem na starých pohlednicích

Kniha *What Is Exhibition Design?* je vítaným shrnutím problematiky výstavnictví v kulturních, ale i komerčně zaměřených institucích a na veřejných místech. Muzejní pracovníky zaujme především v části věnované přístupům designérů k ztvárnění výstav v muzeích, kde je naznačena nutná závislost typu muzea, architektury a výtvarného zpracování. Obrazová dokumentace dovoluje srovnání situace v oblasti designu ve výstavní činnosti ve světě se stavem v České republice (signifikantní je i fakt, že česká muzea nejsou zastoupena obrazem ani slovem, stejně tak je tomu i v případě jiných institucí a míst). Úroveň některých veřejností s nadšením přijímaných projektů (např. plzeňské Techmania science center) se po seznámení s obsahem knihy stává novým námětem k diskusi.

Václav Rutar

(2005), Plánskem na starých pohlednicích (2006, 2. rozšířené vydání 2008), Přimdkem a Borskem na starých pohlednicích (2008) a konečně Tachovskem na starých pohlednicích (2008).

Knih s podobnou tematikou lze na pultech knižních obchodů spatřit řadu,

panuje však mezi nimi značná disproporce především, co se týká kvality textů. Většinou knihy nemají to štěstí, aby je psal odborník vzešlý z regionu, tak jako tomu bylo v případě pěti z Tachovska. Může se zdát, že napsat takovou knihu, není těžké. Jde jen o to sesbírat pár pohlednic, dopsat stručnou historii obce a popisky. Někteří ostatně na tyto knihy pohlíží se značným despektem, s tím, že nejde o skutečnou historii. Zde je však třeba důsledně rozlišovat. Kvalitní kniha, k níž je možné se stále vracet, se připravuje jinak. Jde o hodiny strávené sháněním vhodných pohlednic, procházením mnoha sbírek, studiím v archivech, muzeích a památkových ústavech. Zpracovatel se následně musí vypořádat se skutečností, že množství a kvalita pohlednic jsou u jednotlivých lokalit různé. U větších lokalit je dilema vybrat z množství pohlednic ty nejlepší, u menších lokalit je naopak problém nějaké pohlednice vůbec najít. Že i v případě pěti knih se vždycky nepodařilo obstarat dostatečné množství dobových pohlednic, svědčí prázdné pasáže v knihách, např. u Brodu u Stříbra na Stříbrsku, Dehetné a Strachovic v Přimdsku. V knize věnované Bezručicku se dokonce ve dvou případech nepodařilo zajistit žádné pohlednice ani fotografie, a to u Málkovic a Mydlovar.

Autorkou textu všech pěti knih a v řadě případů i popisků pohledů je Markéta Novotná ze Státního okresního archivu v Tachově. Svou dlouholetou znalost tachovských pramenů dokázala zúročit při hledání historie dnes již nestojících

domů, hostinců, zámků či jiných zákoutí. Správně určit dům, dohledat v nesčetných materiálech jeho vlastníky či jinou zajímavou historii, to chce strávit hodně času při objíždění lokalit, hledání či poslouchání vzpomínek pamětníků. Přesto se pak autorovi stane, že přijde někdo, kdo řekne, že to tak nebylo, že on si pamatuje, že ten dům tehdy patřil jinému apod. Písemné prameny se mohou se vzpomínkami někdy značně rozcházet.

Příklad Markéty Novotné dokládá, že i mezi archiváři se naštěstí stále ještě najdou lidé, kteří jsou ochotni ve svém volném čase pracovat navíc a vytvářet práce nejen s historickou, ale i vlastivědnou tematikou. Autorčinu pečlivou práci doplňovali při vytváření popisků a výběru snímků dlouholetý sběratel pohlednic Václav Baxa ze Stříbra a nakladatel Petr Prášil. Produkce autorského kolektivu je obdivuhodná, uvážíme-li, že během 4 let dokázali vydat pět titulů v šesti knihách, přičemž tři knihy vyšly během loňského roku.

Rozdělení Tachovska do pěti knižních titulů vychází z nápadu, nevydávat okres jako celek nebo ho dělit do umělých částí, ale naopak využít území bývalých soudních okresů v hranicích ke dni 1. prosince 1930, kdy proběhlo sčítání obyvatelstva. Vzhledem k tomu, že tehdejší hranice soudních okresů nekopírují územní celky dnešní, se v knize objevují i obce, dnes již patřící do sousedních okresů v Karlovarském a Plzeňském kraji. Nicméně i sami autoři stanovené pravidlo porušili, když zařadili do Přimdska Bezděkov a Třemešné, které v roce 1930

k soudnímu okresu Přimda nepatřily. V Plánsku je takových lokalit dokonce pět, jedná se o dnešní části Chodové Plané Dolní Kramolín, Domaslavičky, Holubín, Pístov a Výškovice.

Jak již to v pohraničí často bývá, knihy osvětlují i historii dnes neexistujících lokalit, např. Domaslaviček, Skelných Hutí, Výškovice a Záhoří na Plánsku či Bažantovova, Jedliny, Pavlova Studence a mnoha dalších na Tachovsku. Na území bývalého soudního okresu Přimda zaniklo zcela nebo z velké části devět vesnic. Zmizely i vesnice na Stříbrsku, a to v souvislosti s vybudováním Vodní nádrže Hracholusky v letech 1959 – 1964 (Butov, částečně Hracholusky).

S přihlédnutím k tomu, že jde o bývalé území Sudet je logické, že všech pět knih vychází vstříc čtenářům z druhé strany hranice, a jsou tedy dvojjazyčné, i když právě u prvního vydaného titulu Stříbrska není překlad bez chyb. Zaráží i odlišný německý překlad názvů jednotlivých děl – u Stříbrska, Bezdrůžicka, Tachovska zní auf alten Ansichtskarten, kdežto u Přimdska, Borska a Plánska je užito termínu in alten Ansichtskarten.

Sympatické na knihách jsou i popisy a dějiny jednotlivých soudních okresů a v závěru každého svazku přehledné tabulky srovnávající počty obyvatel a domů v jednotlivých obcích pro léta 1930 a 2001. Na prvních dvou knihách, Stříbrsku a Bezdrůžicku jsou ještě patrné „dětské“ chyby, texty jsou zbytečně stručné, popisky ještě mnohem víc.

Autorský kolektiv se ale postupně zlepšoval, o čemž svědčí další vydané díly, kde je poměr mezi textem a pohlednicemi již daleko vyváženější.

Chybám či drobným nesrovnalostem se však nevyhne žádný autor, například do druhého vydání Plánska se vloudila nesrovnalost u Karoliny Doliny, jednou leží v údolí Hamerského potoka (s. 210), podruhé na levém břehu říčky Tichá (s. 212). Místním je jasné, že jde o dva různé názvy téhož toku, ale pro jiné čtenáře to může být matoucí. Ve stejném svazku pak v úvodním textu věnujícímu se dějinám soudního okresu Planá chybí soudní okres Bezdrůžice, který spolu se soudními okresy Planou a Teplou patřil v letech 1850 – 1855 pod správu Okresního hejtmanství v Plané (s. 4).

Knihy se starými pohlednicemi jsou líbivé pro široké spektrum čtenářů, vždyť v nich vidí svou školu, svůj kostel, dům, kde se narodili nebo žili. Mnohdy fotografové zachytili dítko na návsi, mezi nimiž se dodnes někteří poznávají. Staří u knihy vzpomínají, mladí se diví, jak že ta jejich vesnice vypadala. Iniciativní starostové shání ještě další pohledy, takže se v řadě případů naleznou nové snímky, které by sotva kdo někdy objevil. A mnohdy právě stará pohlednice napoví a napomůže i rekonstrukci původního objektu. Staré pohlednice jsou dnes v řadě případů jediným dokladem toho, jak původně vypadaly dnes zcela zaniklé, či po válce stavebně změněné objekty.

Knihy tedy nevznikají samy pro sebe, ale podněcují zájem o místo, kde žijeme. O zájmu čtenářů o ně svědčí i náklad jednotlivých titulů. Plánsko vyšlo dokonce dvakrát, poprvé v roce 2006 v nákladu tisíce kusů, podruhé již v rozšířené verzi a s odlišnou obálkou v roce 2008 v nákladu 700 kusů. Přimdsko a Borsko vyšlo v nákladu tisíce kusů, Tachovsko se může pyšnit

nákladem 2 000 kusů, Stříbrsko jich mělo dokonce ještě o pět set více.

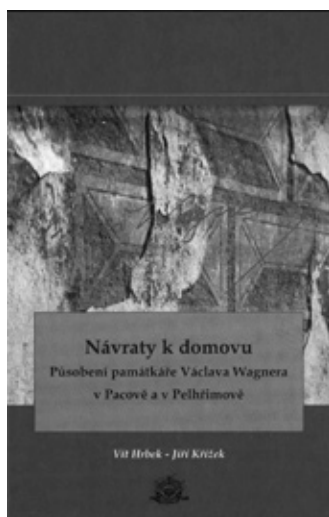
Pětici knih z Tachovska lze pouze popřát neutuchající zájem čtenářů a třeba i nová rozšířená vydání, kde by se objevily dosud neznámé pohlednice.

Hana Hrachová

Vychází nová kniha v edici Muzea Vysočiny Pelhřimov

Knihu autorů Víta Hrbka a Jiřího Křížka *Návraty k domovu. Působení památkáře Václava Wagnera v Pacově a Pelhřimově* lze považovat za zdařilý ediční počín Muzea Vysočiny Pelhřimov ve spolupráci s Fondem Vysočiny Kraje Vysočina. Jedná se o práci původní, originální, mající význam nejenom pro ochránce památek či historiky umění. Na konkrétním příkladu dvou českých historických měst máme možnost se seznámit s kořeny české památkové péče obecně, s postoji významných osobností památkové péče jakými byli Zdeněk Wirth nebo Cyril Merhout,

střetem dvou koncepcí památkové péče a vlastně jeho tragickým vyvrcholením. Kniha je bohatší o životopis Václava Wagnera i vylíčení dobové atmosféry dvou měst na Vysočině. Za zmínku stojí fakt, že v knize je publikována řada unikátních dobových fotografií z archivů Městského muzea A. Sovy v Pacově a Muzea Vysočiny Pelhřimov, z nichž mnohé jsou zveřejněny vůbec poprvé. Rozsáhlý poznámkový aparát a odkazy na literaturu jsou potřebným průvodcem k dalšímu studiu dané tematiky. Knihu si můžete koupit v Muzeu Vysočiny Pelhřimov za 149,-Kč.

Svatý Václav – ochránce České země

Aleš Česal

Výstava věnovaná nejvýznamnějšímu českému světcí (ale také nejstaršímu evropskému zemskému a dynastickému patronovi) reflektuje hned dvě výročí. Jednak jedno z možných úmrtí knížete Václava v roce 929, jednak osmdesát let od jubilejní svatováclavské výstavy.

Kdybych chtěl být cynický, musel bych poznamenat, že jak datum (u historiků dnes vítězí coby datum Václavovi smrti rok 935), tak i většina osobních věcí sv. Václava, jsou fakty pohříchu symbolickými.

Výstava pořádaná Národní galerií v Praze a Arcibiskupstvím pražským patří k výstavám, jež jsme si zvykli označovat jako výjimečné, či generační. Množstvím vystavených předmětů se jistě nemůže rovnat s velkými výstavami poslední doby, ba zcela jistě ne ani s onou jubilejní svatováclavskou z roku 1929. Na druhou stranu si troufám říci, že korunovační klenoty českých králů jsou v poslední době vidět častěji (což je samozřejmě dobře a v souladu s vůlí císaře Karla IV.), než uměleckořemeslná díla a nejstarší předměty spojované s knížetem. A jde jistě o artefakty, které jsou s naší státností spojeny stejnou pupěční šňůrou jako korunovační klenoty.

V případě svatováclavské výstava je nutno vyzdvihnout dva pozitivní aspekty: vysokou uměleckou hodnotu vystavovaných děl i to, že reprezentují posun a nejnovější výsledky v bádání o sv. Václavovi, což si člověk možná uvědomí spíše při dodatečném studiu výprav-

ného a kvalitně připraveného katalogu, než při návštěvě výstavy samotné.

Exponáty, jež je možné na výstavě shlédnout lze rozdělit do několika okruhů. Do prvního patří archeologické nálezy, těch je opravdu poskrovnu a zanícený archeolog se včas musí zarazit a uvědomit si, že podstata této výstavy v archeologických artefaktech skutečně nevězí.

Do druhého okruhu patří relikvie a středověké relikviáře, návštěvnický nejatraktivnější exponáty. Ať už je to meč, kroužková košile či přilbice a další předměty tradičně připisovány sv. Václavovi. Právě spory o to, zda opravdu českému knížeti patřily či nikoli, vedly k tomu, že byly vždy podrobně zkoumány těmi nejmodernějšími postupy, což platí dosud. A je zcela nepodstatné, že tato bádání spíše vyvracela osobní vlastnictví knížete. Vždy se jednalo o posun či průlom, jak ve vědeckém bádání, tak v tradičně zažitých názorech.

V dalších okruzích můžeme sledovat, jak se svatováclavský kult vyvíjel v renesanci, baroku, i v posledních 150 letech, jak se odráží v plastice, knižní a devoční grafice.

Samostatný okruh tvoří sekce sfragistická – pečeti, pečetidla a signa. Je-li sv. Václav ochráncem a patronem české země, pak jeho obraz na pečeti střeží a ručí za věrohodnost listiny, podobně jako knížecí portrét na užívaný na mincích. Později se setkáváme s podobou knížete Václava i na dalších čistě

výstavy

profánních předmětech, výrazně třeba u cechovních, či legionářských praporů, u štítů, odznaků, v užitém umění. I když i u těchto artefaktů lze hovořit v souvislosti s užitím světcova portrétu o jasně atropaické funkci, svatý Václav narozdíl od jiných svatých, hranici mezi sakrálním a profánním světem překračuje.

Nejen pro laického návštěvníka výstavy je jistě zajímavé a poučné, že koncepce výstavy, prochází staletími i jednotlivými uměleckými styly, spojované českým zemským patronem.

Co se týká samotné instalace výstavy, musím konstatovat, že v řadě případů byly popisky umístěny příliš nízko. Těžko čitelným činilo popisky nejen tlumené osvětlení, ale i to že byly vyrobeny na průhledné folii bílým písmem. Chápu záměr připravovatelů výstavy, co nejméně rušit estetický dojem z vystavovaných předmětů, ale občas je nutné se vcítit i do role návštěvníka. Závěrem konstatujeme, že se výstava Svatý Václav – ochránce České země stala významnou kulturní událostí a díky prezentovaným předmětům se právem řadí po bok velkých výstav poslední doby.

K výstavě byl vydán i již zmíněný výpravný katalog.

autoři:

Vladimír Kelnar, Jan Royt, Dana Stehlíková

kurátoři:

Štěpánka Chlumská, Vladimír Kelnar

místo: Klášter sv. Anežky České

datum: 19. 12. 2008 – 8. 3. 2009